

REVISTA HIPERBOREEA

REVISTĂ DE ISTORIE, ARTĂ ȘI CULTURĂ
ANUL I • Nr. 9 • 2012

BUCUREȘTI
2012

REVISTA HIPERBOREEA

REVISTĂ DE ISTORIE, ARTĂ ȘI CULTURĂ

ANUL I • Nr. 9 • 2012

BUCUREȘTI
2012

REVISTA HIPERBOREEA
REVISTĂ DE ISTORIE, ARTĂ ȘI CULTURĂ
ANUL I • Nr. 9 • 2012

Revista Hiperboreea este o publicație culturală online. Fiecare număr al revistei apare în prima zi a lunii, prezentând studii, articole, recenzii sau sinteze pe teme legate de istorie, arheologie, antropologie, religie, mitologie, filosofie, literatură, filologie, lingvistică, arte audio-vizuale sau evenimente culturale românești.

HISTORIA MAGISTRA VITAE
„Istoria este învățătura vieții”
(Cicero, *De Oratore*)

Este interzisă reproducerea, copierea sau vinderea materialelor din această publicație, fără acordul scris al Redacției. În conformitate cu prevederile Legii nr. 206 din 27 mai 2004, responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

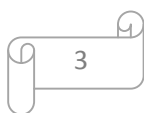
COLEGIUL DE REDACȚIE
Redactor-șef: Mihai Dragnea
Redactor-șef adjunct: Dana Babin
Redactori: Tina Petroiu
Traducător: Adriana Soroceanu

www.revistahiperboreea.com
www.romaniaistorica.ro
Tel. 0767.094.588
E-mail: terra_mater_2007@yahoo.com

ISSN 2284 – 5666 ISSN – L 2284 – 5666

CUPRINS

Adrian Stănilă, <i>Curtea de Argeș în secolul al XIV-lea</i>	4
Florica Ștefania Urdaș, <i>Instituția voievodatului în Transilvania</i>	20
Damaris Mailat, <i>Arhitectura creștină în provinciile dunărene. Presupuse basilici: Drobeta, Slăveni, Porolissum</i>	28
Cătălina-Alexandra Gheorghe, <i>Bucureștiul secolului al XIX-lea: „Micul Paris”</i>	34
Claudia Moscovici, <i>Sculptura realistă și moștenirea modernismului în arta lui Liviu-Adrian Sandu</i>	39
Mihai Dragnea, <i>Burebista: „Cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia”</i>	44
Tina Petroiu, <i>„Ex libris meis”. Din zestrea bibliotecilor particulare românești</i>	58
Instrucțiuni pentru autori	73

CURTEA DE ARGHEȘ ÎN SECOLUL AL XIV-LEA

ADRIAN STĂNILĂ

Universitatea din București

Facultatea de Istorie; Facultatea de Limbi și Literaturi străine

Masterand Studii medievale

adilotus@yahoo.com

Cu lucrarea de față propunem o atenta reevaluare a izvoarelor vremii și o analiză succintă a evoluției unui oraș într-un anumit context istoric. Este vorba de Argeș, straveche reședință voievodală, care în secolul XIV făcea trecerea de la o simplă coeziune „de vale” la un adevărat oraș medieval, o Curte princiară, chiar, reușind să se impună cultural, politic, socio-economic și nu numai, ca unul din cele mai importante centre sud-est europene ale perioadei amintite.

Despre evoluția Argeșului în secolul XIV au scris nenumărați istorici și arheologi medieviști, reputați istorici ai artei, dar și exponenți ai altor domenii de cercetare. Dintre istorici merită să îi menționăm pe Adolf Ambruster, Gheorghe I. Brătianu, Pavel Chihaia, Neagu Djuvara, Nicolae Iorga, Sergiu Iosipescu, Andrei Pippidi, Constantin Rezachevici sau Răzvan Theodorescu. Alături de acești mari istorici, de Argeșul secolului XIV s-au ocupat mai mulți arheologi (Adrian și Lia Bătrâna, Nicolae Constantinescu, Virgiliu N. Drăghiceanu, + Sergiu Iosipescu), etnografi (Valer Butură), geografi (Ion Conea), medici (Nicolae Vătămanu și Valerian Marinescu), numismați (Octavian Iliescu), dar și marii restauratori ai Bisericii Domnești, arhitectul Grigore Cerchez și pictorul Dumitru Noroce.

Izvoarele perioadei

Principalele surse ce amintesc de Argeșul secolului XIV sunt documentele regale sau nobiliare ale Regatului Maghiar (*Maghyarszag*), urmate de documentele interne ale tânărului stat Țara Românească, publicate în colecția *Documenta Romaniae Historica*¹. Acestor izvoare documentare li se adauga și importante surse narative, cum sunt cele bizantine, publicate în *Fontes Historiae Daco-Romanae*², dar și relatarile integrate colecției *Călători straini despre Țările române*³. Cercetând Argeșul secolului XIV nu putem omite importante surse

¹ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, volumul I, (1247-1500), întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, Editura Academiei, București, 1966; *Ibidem*, D. Relații între Țările române, volumul I, (1222-1456), întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, Editura Academiei, București, 1977.

² *Fontes Historiae Daco-Romanae*, *Izvoarele istoriei României*, IV, *Scriitori și acte bizantine secolele IV-XV*, publicate de Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teotoi, Editura Academiei, București, 1982.

³ *Călători straini despre Țările române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1968.

numismatice și heraldice. Descoperirile arheologice ne-au pus și ele la dispoziție o serie de informații, care, corelate antropologiei medievale, ne-au format o imagine de ansamblu asupra situației etno-socio-economice a orașului vremii.

În documentele vremii, scrise în latină sau slavonă, Argeșul secolului XIV este desemnat cu termeni precum: *Argâși*, *Argesch*, *Argeș*, *Arggias*, *Arghiș*, *Arghiși*, *Argieș*, *Argyes*. Prima atestare corectă a numelui Argeș, apare o dată cu primul document intern al Țării Românești, abia la 25 noiembrie 1369⁴. Cancelaria argeșeană a evoluat destul de repede. De la acea dată, până la sfârșitul secolului, la Argeș au mai fost emise încă 14 hrisoave domnești⁵. redactat în limba latină, un document din 16 iulie 1372 menționa, chiar, o școală de grămătică existentă aici⁶.

Prin Argeșul secolului XIV au trecut și o serie de călători străini. Mai întâi, în 1385, Peter Sparnau și Ulrich von Tennstädt trec prin oraș, pe care îl numesc *Nerx*⁷. Mai târziu, între 1380-1390, *Itinerarul de la Bruges* menționa la rândul-i orașul cu numele de *Merp*⁸. Cele două nume cu care este desemnat Argeșul secolului XIV derivă probabil din germanicul *markt* = târg.

Legăturile Argeșului cu domnii munteni

Străveche reședință voievodală, Argeșul pare a fi reprezentat, încă din secolul XIII, centrul coalizator al puterii unor conducători precum Seneslau sau Tihomir. Presupusul fiu al celui din urma, mai degrabă ginere, în opinia noastră, **Basarab** (1310-1352) avea sa marcheze pentru totdeauna evoluția acestui oraș, transformându-l în reședința unei regiuni autonome, iar după lupta de la Posada (1330), în însăși Curtea unui principe independent.

Dintr-o diplomă acordată de regele Charles Robert d'Anjou (1312-1342), la 26 iulie 1324, magistrului Martin, comite de Sălaj, rezultă că acesta din urmă fusese primit de mai multe ori în solie la Argeș de către Basarab⁹. Avem, așadar de a face cu un oraș și o curte deja centralizată, chiar dacă nu putem vorbi încă de o entitate statală. Încă din 1323, când acorda, pentru prima dată, susținere militară lui Michail Șişman (1323-1330), țarul de Târnovo, Basarab își demonstra capacitățile politice și militare. Linia politică vlaho-bulgară a fost continuată de Basarab prin realizarea căsătoriei dintre viitorul țar Ivan Alexandr (1331-1371) și fiica sa Theodora, dar și prin sprijinul acordat aceluiași Șişman la Velbujd (28 iunie 1330) împotriva *kral*-ului sârb Stefan Uroš III Dečanski (1322-1331)¹⁰. În baza acestei linii politice, menținute nu întâmplător, înclinăm spre a crede că însuși acel „IO” din titulatura domnilor moldoveni sau

⁴ D.R.H. B., I, pp. 12-13.

⁵ *Ibidem*, pp. 1-56.

⁶ *Ibidem*, pp. 14-17.

⁷ Peter Sparnau, Ulrich von Tennstädt, *Relația călătoriei prin Țara Românească și Transilvania, în Călători străini*, I, p. 20.

⁸ *Itinerarul de la Bruges*, în *Călători străini*, I, p. 24.

⁹ D.R.H. D., I, p. 36-37.

¹⁰ *Istoria Românilor*, vol. III, *Genezele românești*, coord. Ștefan Pascu, Răzvan Theodorescu, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 572.

munteni nu este doar prima silaba a distincției *Ioannes* (Unsul lui Dumnezeu), ci ar fi putut fi format din primele litere ale expresiei latine *Ioannes Onores* (în onoarea lui Ioniță Caloian).

Devenit, după 1324, „*infidelis*” al Regatului Maghiar, Basarab provoaca, prin participarea la Velbujd, nemulțumirea generală a Curții maghiare, transpusă organizării unei campanii regale de pedepsire și restabilire a ordinii vasalice. Ținta campaniei pare a fi fost Argeșul, desemnat de cancelaria maghiară drept bârlogul (*latibulum*) lui Basarab. Extenuată și permanent hărțuită de oamenii lui Basarab, oastea maghiară ajunge în fața Argeșului (*castrum Argyas*) și acolo își organizează tabăra. Venind la Argeș dinspre vest, maghiarii nu își puteau așeza tabăra decât pe malul drept al râului, probabil unde se ridică astăzi cartierul Marina¹¹. O diploma acordată la 30 iunie 1347 de Louis I d'Anjou (1342-1382) lui Stefan Lackfi precizează că, în momentul așezării taberei, acesta din urmă a prins „șase dintre necredincioșii schismatici”, aducându-i în fața regelui Charles Robert, iar pe mulți alții i-a ucis¹².

O altă diplomă din 16 noiembrie 1336 arată că un anume Bakò fusese însărcinat cu „*niște solii și treburi tainice*” menite să aducă oastei maghiare un aport de adversari ai lui Basarab, dar și saxonii din Câmpulung care să se ralieze chiar în tabără¹³. Acele corpuri militare care, deși indirect supuse Regatului Maghiar, s-au raliat Oștii generale în tabăra de la Argeș au fost desemnate, în documente, cu termenul generic de „*oaspeți*”. Paradoxal, Sibiul nu a fost încadrat acestei categorii, ca atare, pare a nu fi luptat împotriva lui Basarab¹⁴. Mai mult, în opinia istoricului Adolf Ambruster, „și sașii s-au opus lui Carol în timpul rebeliunii românilor”¹⁵. Investigațiile arheologice au evidențiat la Argeș urme de incendiere ce ar putea data din chiar perioada campaniei regale¹⁶.

În atare condiții, la Argeș pare a se fi încheiat un armistițiu (*treuga*)¹⁷. Nu se știe din ce motive anume, clauzele acestui armistițiu nu au fost respectate și, între 9-12 noiembrie 1330, oastea maghiară a fost surprinsă de cea munteană pe un drum drept (*iter rectum*) de ieșire din Țara românească. În batalia cunoscută ca cea de la Posada, regele a pierdut cel de-al doilea sigiliu, salvându-și viața prin schimbarea vestmintelor cu un supus și retrăgându-se la Vișegrad¹⁸. Este momentul care îl consacră pe Basarab drept autocrator (*samoderjavnyi*), titlu pe care principii munteni nu au uitat să-l menționeze în documente.

După marea confruntare ce a provocat incendierea Argeșului, reședința statală s-a mutat la Câmpulung, însă vechea reședință voievodală nu a dispărut. Cercetările arheologice au

¹¹ *Ibidem*, p. 579.

¹² *D.R.H. D.*, I, pp. 65-66.

¹³ *Ibidem*, p. 58.

¹⁴ Constantin Rezachevici, *Războiul din 1330 în lumina izvoarelor vremii*, în „*Studii și comunicări*”, vol. II, Curtea de Argeș, 1987, p. 28.

¹⁵ Adolf Ambruster, *Dacoromano-Saxonica: cronicari români despre sași: românii în cronica săsească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, pp. 176-177.

¹⁶ Nicolae Constantinescu, *Curtea domnească din Argeș, problem de geneză și evoluție*, în „*Buletinul monumentelor istorice*”, XL (1971), nr. 3, pp. 20-21; *Idem*, *Curtea de Argeș 1200-1400. Asupra începuturilor Tarii Romanesti*, București, Editura Academiei, 1984.

¹⁷ *D.R.H. D.*, I, p. 47.

¹⁸ *Istoria Românilor*, vol. III, pp. 576-579.

demonstrat că în jurul anului 1338 orașul începea să se refacă, afișând o nouă înfățișare. Din vechea Curte, anterioară anului 1330, pare a se fi păstrat decât vechea biserică princiară (Argeș I), dărmată și ea după 1350 pentru ca pe locul ei să fie construită cea actuală¹⁹. De asemeni, pe actuala Stradă a Castanilor, au fost descoperite arheologic două locuințe de suprafață, cu soba amplasată în centrul încăperii, ce datează din acea perioadă²⁰.

O dată cu moartea lui Charles Robert, în 1342, Basarab și l-a asociat la domnie pe fiul său Alexandru. Ca atare, o nouă sulie maghiară, cea condusă de Dimitrie, episcop de Oradea (*Magnovaradinum*), a rezidat la Argeș între 1345-1352 și a tratat cu *Alexandrum Bazarabi*²¹.

Argeșul are și marele merit de a fi păstrat unica atestare a morții lui Basarab. În biserica Sfântul Nicolae Domnesc (începută în jurul anului 1350 și terminată la 1369) au fost descoperite, în 1920, scrijelite în tencuială, două rânduri slavone ce indică: „În anul 6860 (1351-1352), la Câmpulung a murit marele Basarab Voevod” (*Veliki Basarab Vayvoda*)²².

Următorul domn, **Alexandru** (1352-1364), îmbrățișând oficial confesiunea ortodoxă, primește numele de **Nicolae** și înființează la Argeș prima mitropolie a Ungrovlahiei. Primind acordul patriarhului ecumenic Calist I (1350-1353; 1355-1363) și chiar al basileului Ioannes V Palaiologos (1341-1391), Nicolae Alexandru îl aduce la Argeș pe fostul mitropolit al Vicinei, Iachint. Desființarea, cu această ocazie, a mitropoliei de Vicina a deschis, în rândul istoricilor, largi discuții privind o simplă mutare (*metathesis*)²³ a unei instituții eclesiastice. Ne lamurește, însă, asupra deplinei înființări a mitropoliei Ungrovlahiei, chiar documentul oficial al acestui act politico-religios²⁴.

În deceniul următor, Patriarhia ecumenică își trimitea demni reprezentanți la Argeș. Cele două delegații sinodale ce au trecut pe la Argeș au fost conduse, pe rând de Chariton din Cutlumuz (viitor mitropolit la Argeș) și de păzitorul dreptății (*dikaiophylax*) patriarhale Daniil Critopoulos, viitorul mitropolit Antim al Severinului și al Ungrovlahiei.

La fel ca și mărețul său tată, Nicolae Alexandru și-a căsătorit două dintre fiicele sale (cele daruite de doamna Clara, a doua soție) cu importanți dinști sud-est europeni. Astfel, domnița Anca devenea soția despotului sârb Stefan Uroș V Nejaki (1355-1371), iar sora sa, Ana, era căsătorită cu țarul de Vidin, Ivan Srațimir (1356-1396).

La Argeș s-a păstrat și una dintre cele mai veridice reprezentări ale domnitorului. *Deisisul* regăsit pe luneta portalului dinspre naos al Bisericii Sfântul Nicolae Domnesc ni-l prezintă pe Nicolae Alexandru într-o manieră artistică uimitoare. Cu toate că trăsăturile particulare sau

¹⁹ Nicolae Constantinescu, *Curtea domnească din Argeș, problem de geneză și evoluție*, în “Buletinul monumentelor istorice”, XL (1971), nr. 3, pp. 20-21; *Istoria Românilor*, vol. III, p. 581.

²⁰ Adrian Bătrâna, Lia Bătrâna, *Locuințe din veacul al XIII-lea și al XIV-lea de la Curtea de Argeș*, în „Studii și comunicări”, vol. I, Muzeul Orășenesc Curtea de Argeș, 1980, p. 23.

²¹ *D.R.H. D.*, I, p. 70.

²² *Istoria Românilor*, vol. III, p. 582.

²³ *Fontes*, IV, pp. 202-203.

²⁴ *Ibidem*, pp. 200-203.

vestimentare ale domnului ne relevă un grad ridicat de civilizație al Curții princiare valahe²⁵, acesta ne apare îngenunchiat langa o construcție bizantină ce servește drept tron lui Hristos Pantocrator. Îngenuncherea principelui este poziționată în stânga imaginii (dreapta simbolică), prezentându-l ca un veridic *autocrator*. De asemeni, domnul este pus sub protecția Fecioarei însărcinate (întreținută în togă violet). În partea opusă a reprezentării (stânga simbolică) îl regăsim pe Sfântul Ierarh Nicolae, ocrotitorul generic al bisericii și poate chiar al orașului, dar și ocrotitor personal al domnului. Unii specialiști se încumetă chiar să identifice în reprezentarea de la Argeș un costum franco-burgund (preluat pe filieră angevină), marcat de mai multe elemente gotice: pantalon colant (*chausse*) sau pantofi ascuțiți (*poulaines*)²⁶.

După moartea lui Nicolae Alexandru, tronul i-a revenit fiului său **Vladislav** (1364-1377), supranumit **Vlaicu**. Acesta este cel care înființează la Argeș prima monetărie a Țării Românești. Tot Vladislav este și domnitorul sub a cărui stăpânire este finalizată pictura Bisericii Sfântul Nicolae Domnesc. Pictura a fost datată în baza inscripției nealterate ce însoțește repictarea tabloului votiv. Vladislav se intitulează „*domn al Vidinului*”, titlu pe care l-a purtat numai în 1369²⁷, an în care, împreună cu Ivan Alexandăr, țarul Bulgariei, învingea în această localitate trupele otomane ale lui Murat I *Hüdavendigâr* (Unul iuit de Divinitate) (1362-1389). Ca urmare a acestei victorii, papa Urban V (1362-1370) îi trimitea lui Vlaicu o scrisoare la Argeș, datată 7 aprilie 1370, prin care îl felicita și îl îndemna să se întoarcă la catolicism, alături de mama sa vitregă, doamna Clara²⁸.

În plan diplomatic, relațiile lui Vladislav cu Regatul maghiar au fost revelate de descoperirea, în biserica amintită a mormântului numărul 10, ce pare a-i aparține. Deschizând mormântul, în 1923, arheologul Virgiliu N. Drăghiceanu, asistat de academicianul Nicolae Iorga și de Dumitru Noroce, restauratorul picturii, au descoperit în interiorul acestuia o foarte importantă piesă de orfevrărie – Paftaua de la Argeș. Minunatul obiect reprezintă simbolic un castel medieval de tip gotic, la fereastra căruia se arată o superbă femeie-lebădă. Lucrată la Sibiu, piesa pare a fi fost dăruită de către regele maghiar Louis I ca distincție militară²⁹. Gheorghe I.

²⁵ *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșan (redactori responsabili), Tudor Teotoi (secretar științific), Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 749.

²⁶ Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, Editura Meridiane, 1974, pp. 161-191; Corina Nicolescu, Juliana Fabritius-Dâncu, Irina Ghidali, *Istoria costumului de curte în Țările române*, București, 1970, p. 84-91; Elena Teodorescu, *Ecouri apusene la Curtea Basarabilor*, în „Studii și comunicări”, p. 21.

²⁷ *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 749.

²⁸ apud *Ibidem*, p. 277.

²⁹ vezi *Isaia* 22: 20-21; 25 în *Biblia sau Sfânta Scriptură*, publicată de Nicolae Sfetcu, Ediția Online, pe <http://books.google.ro/books?id=2iwqNEP0qCsC&pg=PA457&lpg=PA457&dq=biblia+sau+sfanta&source=bl&ots=AcdlaGAAL&sig=ncrHhvUWSO8yA9xtrDTI8Do8YN0&hl=ro&sa=X&ei=LQs2UOq1K9DMsga4q4HAAg&ved=0CDEQ6AEwAA#v=onepage&q=biblia%20sau%20sfanta&f=false>. „În ziua aceea, zice Domnul, voi chema pe robul Meu Eliachim, fiul lui Hilchia, / îl voi îmbrăca în tunica ta, îl voi încinge cu brâul tau, și voi da puterea ta în mâinile lui. El va fi un tată pentru locuitorii Ierusalimului și pentru casa lui Iuda. <...> În ziua aceea, zice Domnul oștirilor, drugul acela implantat într-un loc tare va fi scos, va fi tăiat și va cădea, și povara care era pe el va fi nimicită, căci Domnul a vorbit.”. În baza acestor pasaje biblice, s-a putut înțelege de ce, în perioada medievală,

Brătianu încadra legenda lebedei-femei civilizației medievale occidentale, scriind că ar proveni din Flandra și Lorena³⁰.

Același mormânt numărul 10, singurul nejefuit, mai conținea două importante inele³¹, o mantie de purpură cu crini angevini cusuți pe ea, o diademă de mărgăritare și mănuși brodate cu mărgăritare³². Extrem de importantă pentru studiul fenomenului istoric este însăși piatra tombală, în formă de sarcofag, ce acoperă mormântul descris. Latura dinspre cap a acesteia (lucrată rudimentar) păstrează o stilizare a Stelei lui David, în timp ce pe latura opusă este reprezentată Crucea Latină. Partea superioară a pietrei înfățișează pomul vieții, încununat de o reprezentare solară, încadrată zodiacului³³. Piatra a avut și o inscripție care s-a șters. Pavel Chihaia a mai descifrat pe latura estică doar semnele „ADI” pe care le-a considerat ca făcând parte din numele Vladislav³⁴.

După Vladislav, a urmat fratele său **Radu I** (1377-1385), fiu al doamnei Clara. Și acest domnitor a fost înmormântat la Argeș în deja consacrată biserică Sfântul Nicolae Domnesc. Mormântul său se află în imediata apropiere a coloanei nord-estice, în partea estică a acesteia. Nu doar că domnul a fost înmormântat în armură de tip occidental³⁵, dar și deasupra mormântului, coloana păstrează încă o superbă reprezentare a unui cavaler occidental³⁶. De asemenea, domnul comanda la Veneția 11 000 cămăși de zale³⁷. Se pare că acea „obsesie a armurilor” a fost preluată de Radu de la contemporanul său, regele Franței, Charles V cel Înțelept (1364-1380), singurul suveran al perioadei care a fost înmormântat în armură. De la acesta pare a fi fost preluat și gustul pentru anumite însemne heraldice occidentale, cum ar fi motivul vrejului, prezent atât pe paftaua lui Vladislav, cât și pe piatra mormântului lui Radu³⁸.

Următorul domn ce a rezidat la Argeș a fost fiul acestuia **Dan I** (1385-1386). Murind la sudul Dunării, ucis în lupta împotriva lui Ivan Șişman (1371-1395), țarul bulgar de Trnova, se crede că și trupul acestui domn a fost adus și înmormântat în Biserica Sfântul Nicolae Domnesc. Au existat chiar unele încercări de identificare a mormântului³⁹, fără vreun rezultat notabil, însă.

gradele și distincțiile militare erau purtate pe centură. Un alt însemn militar al vremii era tunica, însă simbolică acesteia nu privește discuția de față.

³⁰ Gheorghe I. Brătianu, apud Nicolae Moisescu, *Pe urmele lui Nicolae Iorga la Curtea de Argeș*, în „*Studii și comunicări*”, vol. II, Curtea de Argeș, 1987, p. 111.

³¹ Virgiliu N. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în „*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*”, X-XVI (1917-1923), Tiparul Cultura națională, București, 1923, pp. 44-51.

³² Nicolae Moisescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 111.

³³ Elena Teodorescu, *Curtea de Argeș – Vatră de cultură românească*, în „*Studii și comunicări*”, vol. II, p. 34.

³⁴ Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 20.

³⁵ *manuscriptum* Virgiliu N. Drăghiceanu, *Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului*, pp. 134-136,

³⁶ Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, a. 1324-1881, vol. I, *secolele XIV-XVI*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 77.

³⁷ Neagu Djuvara, *Thocomerius – Negru Vodă: un voivod de origine cumână la începuturile Țării Românești*, Humanitas. București, 2011, p. 188.

³⁸ Elena Teodorescu, *op. cit.*, pp. 22-24.

³⁹ Virgiliu N. Drăghiceanu, apud Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 79.

A urmat la tron fratele și asociatul la tron al lui Dan, **Mircea** (1386-1396; 1396-1418), supranumit **cel Bătrân**. Deși istoria ni-l prezintă pe acest domnitor ca învingător la Rovine împotriva turcilor osmanlâi (10 octombrie 1394), pierderile umane nu i-au permis să poată exploata victoria, fiind nevoit să se retragă la Argeș pentru ca oastea valahă să se poată regrupa. Pe drum, însă, a urmat o nouă ciocnire ce a însemnat înfrângerea lui Mircea și fuga sa în Transilvania. Se pare că această a doua ciocnire româno-oromană din cadrul luptelor de la Rovine ar fi avut loc undeva pe râul Argeș, la Merișani⁴⁰.

Fără a mai preconiza tratatul de la Brașov, din 7 martie 1395, dintre Mircea și regele maghiar Zsigmond von Luxemburg (1387-1437), Bayezid I Yildirim (1389-1402) acceptă supunerea lui **Vlad I** (1396), care este astfel instalat domn la Argeș⁴¹. Cunoscut ca **Uzurpatorul**, acest domn pretindea că este fiu nelegitim al lui Vladislav, după unii istorici chiar al lui Dan⁴².

În cele 9 luni de stăpânire a lui Vlad I la Argeș, acesta a avut șase emisiuni monetare proprii (ducați munteni)⁴³. De asemeni, emis chiar în Argeș, de la acest domn se păstrează și un document, datat 28 mai 1396, prin care principele muntean recunoștea suveranitatea regelui polon Wladislaw II Jagiello (1386-1434) și a soției sale Jadwiga (Hedviga)⁴⁴, familie regală ce îl susținuse în obținerea tronului muntean.

Revenind la conducerea țării, datorită sprijinului maghiar, Mircea muta în 1397 reședința statală la Târgoviște. În secolul XIV, legătură strânsă cu Argeșul a avut și următorul domn **Mihail I** (1418-1420), asociat la domnie încă din 27 decembrie 1391⁴⁵ și rezidând la Argeș până în 1396.

Aspecte economice și sociale

La începutul secolului, Argeșul era centrul unei simple comuniuni politice “de vale”. Economia unei astfel de formațiuni nu putea fi decât una de tip microsistem, axată pe valorificarea materialelor autohtone și acoperirea majorității domeniilor de folosință fără a recurge la multe importuri. Vaga economie de schimb se realiza în natură. În întregul spațiu sud-est-european al începutului de secol XIV, averile se prefera a fi măsurate în capete de vite și mai puțin în aur sau alte valori simbolice. Acesta este și motivul care, corelat unei violente epidemii de ciumă, a întârziat dezvoltarea economiei monetare, o dată cu apariția statalității individualizate.

Orașul a evoluat dintr-o simplă așezare rurală, organizată ca obște⁴⁶, părăsindu-și, în secolul XIV, caracterul agrar și dezvoltând bresle meșteșugărești. Una din cele mai

⁴⁰ Flaminu Mărtzu, *Vlad Uzurpatorul, domn la Curtea de Argeș*, în „Studii și comunicări”, vol. III, Curtea de Argeș, 1990, p. 48.

⁴¹ *Ibidem*, p. 48.

⁴² vezi Constantin Rezachevici, *op. cit.*, pp. 82-84.

⁴³ Flaminu Mărtzu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 49.

⁴⁴ apud Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 82.

⁴⁵ *D.R.H. B. I*, pp. 31-32.

⁴⁶ *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 73.

reprezentative activități meșteșugărești, realizate la Argeș era extracția și transportul fierului și al cuprului de la Căpățâneni, dar și prelucrarea acestor metale. Meșteșugarii erau desprinși din marea masă a țăranilor liberi. Și unii robi deprinseseră meșteșuguri, ȝiganii vremii ce aparțineau exclusiv domniei⁴⁷. La Argeș exista, încă din 1369, un cartier al Botușarilor sași (botușii erau un fel de cizme fără vârf), aduși pentru a acoperi nevoile Curții⁴⁸. De altfel, toponime locale atestă și meserii precum cele de *chivărari* (chivăr = coif de cavaler), *subari* (sobari), dogari, în apropierea râului, iar pe coline: rotari, croitori și cojocari⁴⁹.

Principal mijloc de schimb, vitele aparțineau exclusiv boierimii și Bisericii, creșterea lor menținându-și caracterul domenal. Populația obișnuită a Argeșului secolului XIV creștea mai ales bivoli, folosiți aproape exclusiv la muncile câmpului și în activitățile de cărăușie. De asemenea, până în contemporaneitate, Obștea Moșnenilor Argeșeni deține munți (în afara localității), ceea ce ne ilustrează faptul că, încă dinaintea centralizării statale, locuitorii Argeșului dețineau importante turme de oi. La fel ca în întreaga Țară Românească, la Argeș se creștea un însemnat număr de porci, ce erau exportați, în primul rând, în Transilvania⁵⁰. Situaerea geografică nu comferea localității posibilitatea de a obține recolte semnificative, în urma activităților agrare, însă extrem de profitabile par a fi fost întreținerea livezilor de pomi fructiferi⁵¹ și stupăritul⁵².

Croniclele menționează că, la momentul 1330, cu ocazia *armistițiului* de la Argeș, Basarab a acceptat plățirea *censului* vasalic datorat Coroanei maghiare. El a oferit regelui Charles Robert 7000 de mărci de argint fin (1447 kg), sub formă de lingouri. Această cantitate de argint echivala uneia de 74 kg de aur fin⁵³. Țara nu era, așadar, una săracă.

Totodată, în secolul XIV se intensifică activitățile comerciale, crește circulația monetară (chiar dacă nu avem emisiuni interne până în 1365), iar oamenii călătoresc și compară locurile și obiceiurile întâlnite. Ajungând din *Părțile Ungurești* (Transilvania) până la gurile Dunării, muntenii relaționau cu negustori bizantini, genovezi, orientali sau sași⁵⁴. Se pare că aceste relații cu străinii au făcut cunoscute autohtonilor apocrifele biblice⁵⁵, regăsite în pictura Bisericii Sfântul Nicolae Domnesc, mai ales în uriașa scenă *Adormirea Fecioarei*, prezentă pe latura vestică a navei. Aportul de civilizație occidentală, întâlnit la Argeș în a doua jumătate a secolului, ne aduc în discuție și unele raporturi comerciale sau diplomatice cu Occidentul perioadei, imixtiunile de factură franceză nefiind de neglijat la Curtea argeșană. Descoperirile arheologice

⁴⁷ Margareta Tudor, Sebastian Tudor, *Contribuții privind dezvoltarea meșteșugurilor în orașul Curtea de Argeș și împrejurimi în evul mediu*, în „Studii și comunicări”, vol. II, Curtea de Argeș, 1987, pp. 56-60.

⁴⁸ Valerian Marinescu, *Date cu privire la apariția și dezvoltarea orașului Curtea de Argeș*, în „Studii și comunicări”, vol. III, Curtea de Argeș, 1990, p. 84.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 83.

⁵⁰ *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 63.

⁵¹ *Ibidem*, p. 67.

⁵² Nicolae Vătămanu, *Medicina în epoca feudală (Țara Românească și Moldova)*, în *Istoria medicinei românești*, coord. Valeriu L. Bologa, Editura Medicală, București, 1872, p. 80.

⁵³ Octavian Iliescu, *Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voevod regelui Carol Robert (1330)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962, pp. 139-141.

⁵⁴ *Istoria Românilor*, vol. III, p. 572.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 600.

nu au relevat existența vreunei tavernă în apropierea Curții domnești, însă, deși temporare sau ambulante, până și cârciumile orașului de Scaun par a fi urmat mai degrabă modelul occidental, preferat celui bizantin⁵⁶.

Descoperirea arheologică a numeroase și variate obiecte ceramice atestă practicarea intensă și variată a olăritului la Argeș încă din secolul XIII. Raportat perioadei, s-au descoperit castroane tripode, străchini, oale, căni sau cahle ce ne înfățișează existența, deja, a numeroase ateliere specializate. Majoritatea acestor piese urmează modelul ceramicii bizantine de secol XIV, aceea al unor vase de format mare, cu pereți groși incizați cu unghia. Principalele motive decorative ale acestei ceramici sunt *brâul crestă* sau *valul incizat*⁵⁷. De asemenea, la Argeș se lucra și ceramică roșie. Aceeași ceramică roșie pare a fi fost și modelul de realizare al cahlelor smălțuite produse exclusiv în regiunea Argeș. Un cuptor specializat în arderea acestui tip de cahle a fost descoperit arheologic la Cerbureni (comuna Valea Iașului)⁵⁸. Oricum, în oraș exista un întreg cartier destinat exclusiv olarilor. Acesta acoperea spațiul care astăzi e reprezentat de primul segment al străzii Cuza Vodă și de străzile Schitului și Plopiș⁵⁹.

Extrem de interesante pentru istoria socială a secolului XIV românesc sunt și descoperirile arheologice din presupusul palat domnesc de la Argeș. Aici au fost descoperite, printre altele, o ușă cu chenar gotic, ferestre cu ancadrament sculptat, stilizări ale vulturului, așezate sub consolele bolților, sau diferite vase din ceramică policromă ce înfățișează trei tipuri distincte de păsări⁶⁰.

După ce au apărut teorii ce identifică o origine nord-asiatică a motivului artistic al lebedei-femeie s-a adus în discuție și ideea că superba pafta din mormântul numărul 10 nu a fost un dar al Regalității maghiare, cel puțin ideea realizării lui pornind de la Argeș⁶¹. Se recunoaște unanim că piesa a fost realizată la Sibiu, dar proiectarea ei la Argeș ne-ar descoperi existența la Curtea munteană a unor orfevrari extrem de elevați⁶².

Încă din 1365, din timpul lui Vladislav, la Argeș se bate monedă. S-au emis, așadar, *ducați muntenesci* de argint (ce urmăreau modelul venețian) ce aveau ca diviziuni *dinarul* și *banul* (1 ducat = 1,5 dinari = 3 bani). Dinarul muntean echivala, ca valoare *groșii* și *sârbești* și *bulgărești* și atingea puritatea *obolilor* maghiari⁶³.

Ducatul lui Vladislav avea 20 mm în diametru și cântărea 1,1 g. Pe aversul monedei este reprezentat un vultur conturnat, atipic, spre dreapta heraldică, așezat pe un coif cruciat și având

⁵⁶ *Istoria Românilor*, vol. III, p. 73.

⁵⁷ Nicolae Constantinescu, *Cercetarea arheologică de la Curtea domnească de la Argeș*, în „Studii și comunicări”, Pitești, 1968, p. 136.

⁵⁸ Valer Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 387.

⁵⁹ Valerian Marinescu, *op. cit.*, în loc cit., p. 84.

⁶⁰ Nicolae Moisescu, *Pe urmele lui Nicolae Iorga la Curtea de Argeș*, în „Studii și comunicări”, vol. II, Curtea de Argeș, 1987, pp. 112-115.

⁶¹ Andrei Pippidi, *La originile Țării Românești*, apud Neagu Djuvara, *Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*, Humanitas, București, 2011, p. 64.

⁶² vezi *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 86.

⁶³ *Ibidem*, pp. 102-104.

alături scara areopagistică încununată de o reprezentare solară. Pe reversal monedei este reprezentat un scut timbrat de cruce, despicat în două câmpuri. Primul camp a fost secționat în patru fascii orizontale, alternative câte una hașurată încrucișat și una curată. Al doilea camp prezintă o semilună descendentă⁶⁴. Dacă reprezentarea de pe aversul monedei a fost interpretată ca stemă a țării, cea de pe avers nu putea fi decât reprezentarea heraldică personală a domnului, reprezentare ce poate fi întâlnită și pe butonii descoperiți în mormântul numărul 10. Moneda prezintă și două inscripții, pe avers: “†IO VLADISLAV†”, iar pe revers: “†IO VLADISLAV VOEVOD”⁶⁵. Faptul că grafia inscripțiilor ducăților muntenști alternează între cea latină și cea slavonă se poate datora și apariției unei a doua monetării la Severin, mult mai aproape de Occident. Ca atare, la Argeș se ștanța în grafie slavonă, iar la Severin în grafie latină.

De la Vladislav s-a mai păstrat și un tip de dinar din argint cu diametrul ce variază între 17 - 18 mm, iar greutatea între 0,6 - 0,8 g. Pe aversul monedei avem reprezentat un vultur normal, șezând pe un coif cruciat (stemă a țării), iar pe revers un scut despicat în două câmpuri pe verticală. Primul camp prezintă trei bare orizontale, iar al doilea rămânând curat. Heraldic, mai este redată și o globulă în central scutului. Această reprezentare a fost asociată stemei dinastice a Basarabilor. Ca orice monedă, și acest dinar prezintă o inscripție, pe avers: “†MLADIZLAI WAIWODE”, iar pe revers “†TRANSALPIN”⁶⁶. Inscripția este întâlnită întotdeauna în grafie latină.

Un dinar asemănător a emis și Radu, însă în cazul său stema țării este însoțită de sigla “P” (R), iar câmpul curat al scutului Basarabilor este marcat de litera “Θ” (theta). Legenda acestei monede, prezentă atât pe avers, cât și pe revers este “† IO N S RADOLUS”, în grafie latină⁶⁷.

Celebru este și banul din billan al lui Radu (14 mm diametru, 0,4 g) care prezintă pe avers o stea cu raze lipite pe un cerc, și inscripția “† IO RDI VAD” ce alternează litere latine și slavone. Pe revers regăsim o cruce cu capetele terminate în formă de ancoră, încadrată de patru stele cu câte șase raze în cantoane⁶⁸. Asemănător este și banul lui Dan I, numai că pe avers acesta are reprezentată stema țării, iar ancora de pe revers este încadrată de patru trefle⁶⁹. Dan a mai emis și un ducat de argint (15mm, 0,6 g), tipic din punct de vedere simbolic, singura mențiune fiind că în câmpul curat al scutului Basarabilor prezintă litera “ω” (omega)⁷⁰.

Monedele de la Vlad Uzurpatorul nu ni s-au mai păstrat, iar cele ale lui Mircea, emise în secolul XIV, nu ies din tiparul obișnuit al ducăților munteni.

⁶⁴ <http://romaniancoins.org/rovlaicuducat.html>, vizualizat 26 august 2012, 23: 22.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ <http://romaniancoins.org/rovladislav1.html>, vizualizat 26 august 2012, 23:40.

⁶⁷ <http://romaniancoins.org/oradudinard.html>, vizualizat 26 august 2012, 23:51.

⁶⁸ <http://romaniancoins.org/oraduban.html>, vizualizat 27 august, 00:04.

⁶⁹ http://romaniancoins.org/ro_dan_ban.html, vizualizat 27 august, 00:08.

⁷⁰ http://romaniancoins.org/ro_dan_ducat.html, vizualizat 27 august, 00: 16.

Referitor la situația etno-socială a orașului în secolul amintit, putem aminti că majoritatea locuitorilor Argeșului erau români. Alături de aceștia, conviețuiau numeroși sași, grupați în cartierul ce și astăzi păstrează numele Botușari.

O discuție nou apărută în istoriografia românească o reprezintă numărul și calitatea turanicilor prezenți în Țara Românească. Numele întemeietorului de dinastie este cert de sorginte cumană (Bassar Aba = Părinte Stăpânitor), la fel ca și cel al tatălui/socrului său (Taq Tămir = Fier Călit). Cu toate acestea, Curtea maghiară, prin însuși regale Charles Robert, îl numea, la 19 mai 1335, pe Basarab “*Olacum*”⁷¹. Nici măcar Thocomerius, în diploma din 26 noiembrie 1332⁷², nu este desemnat drept cuman, cu toate că vorbim despre o eră în care cancelaria maghiară îi menționa întotdeauna pe cumani ca atare⁷³. Cumanii existau însă la Argeș, în număr mare chiar, *Cronicon pictum Vindobonense* aducând în discuție, în contextul luptei din 1330, “*mulțimi nenumărate de cumani*” (*cumanorum inestimabilis multitudo*)⁷⁴. Cu ocazia aceleiași lupte, Basarab pare a fi fost aliat și cu “*vecinii păgâni*” (tătari)⁷⁵.

În urma săpăturilor efectuate de Virgiliu Drăghiceanu, la începutul secolului XX, mormântul numărul 7 din Biserica Sfântul Nicolae Domnesc a fost identificat ca fiind al unui anume Nan Udoba (udoba = scrib), dublu nume cuman, rudă apropiată a familiei domnitoare, probabil chiar os domnesc⁷⁶.

Prezența cumană la Argeș ne este menționată și de pictura bisericii Sfântul Nicolae Domnesc, unde în brâul *Sfinților militari* regăsim două piese ale armamentului specific cuman: un scut elipsoidal și un arc bilobat. De asemeni, soldații romani din *Anastasios* sunt îmbrăcați în echipamentul militar al cumanilor secolului XIV.

De asemeni, în împrejurimile Argeșului puteau fi întâlnite mai multe sălașe de robi.

Starea de sănătate a orașenilor lăsa însă de dorit în secolul XIV. Apărută în 1346 pe țărmul dobrogean al Mării Negre, ciuma a lovit, în mai multe reprize, și Argeșul. Raportat perioadei, *Cronicon Dubicense* amintea, la sfârșitul secolului “*300 000 de morți în Tartaria*”⁷⁷. În iulie 1378, chiar mitropolitul Ungrovlahiei, Hariton din Cutlumuz, murea de ciumă la Argeș⁷⁸. Majoritatea mormintelor descoperite în Biserica Domnească din localitate, fie ele domnești, princiare sau boierești, aparțineau unor oameni ce nu depășeau 40 de ani și chiar unor copii⁷⁹.

⁷¹ D.R.H. D., I, pp. 49-52.

⁷² *Ibidem*, pp. 50-51.

⁷³ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 69.

⁷⁴ *Cronicon pictum Vindobonense*, apud Constantin Rezachevici, *Războiul din 1330, în lumina izvoarelor vremii*, în „Studii și comunicări”, II, p. 20.

⁷⁵ D.R.H. D., I, pp. 68-69.

⁷⁶ vezi Neagu Djuvara, *Thocomerius – Negru Vodă: un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești*, p. 77.

⁷⁷ apud *Istoria medicine românești*, p. 82.

⁷⁸ Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 32.

⁷⁹ Nicolae Moisescu, *Pe urmele lui Nicolae Iorga la Curtea de Argeș*, p. 111.

Puși într-o asemenea situație, localnici nu mai puteau încerca stoparea epidemiei decât printr-o serie de ritualuri magico-religioase. Considerată ocrotitoare de ciumă, cultul Fecioarei Maria se accentuează în Argeșul secolului XIV. Ca atare în Biserica Domnească avem reprezentate nu una, ci trei *Adormiri*. Însuși Nicolae Alexandru, în celebrul *Deisis* este reprezentat la picioarele unei Marii însărcinate. De asemenea, reprezentări care se repetă în cele 365 de scene ale Bisericii sunt și cele ale unor sfinți vindecători⁸⁰.

Litera “A”, prezentă pe un dinar al lui Radu a fost asociat chiar inscripției inelului său “ALA” sau inițialelor “AGLA” prezente pe clopotul Mănăstirii Cotmeana, ca făcând parte din invocația ebraică “*Atha Gabor Leolam Adonai*” (*Puternic vei fi Doamne în vecii vecilor*), apărătoare în orice primejdie. Pe reversul aceleiași monede este gravat un șarpe cu gura deschisă, simbol aflat și pe monedele ducelui de Milan, Gian Galeazzo Visconti (1378-1395)⁸¹. Același șarpe este gravat și pe unul din inelele lui Vladislav⁸². Și celălalt inel al lui Vladislav prezintă o piatră gravată antic ce îl reprezintă pe Esculap din Hygeia. Inclusiv în mormântul lui Nan Udobă a fost descoperit un inel ce purta inscripția „HOLFGOTH” (*Doamne ajută* – limba germană)⁸³.

Aspecte edilitare și administrative

Ca așezare prefeudală, Argeșul pare a se fi format pe firul Văii Târgului, actual Vale a Doamnei⁸⁴. Apoi, o dată cu individualizarea unei Curți, orașul a început să se concentreze în jurul acesteia. La Argeș încep să fie atestate documentar și o serie de curți boierești⁸⁵. Totuși, în secolul XIV, Curtea domnească nu avea o incintă distinctă de cea a orașului în sine.

Unele săpături arheologice au descoperit zidul de incintă al orașului și poarta sudică pe actuala stradă a Castanilor⁸⁶. Limita nordică era considerat pârâul ce curge astăzi pe lângă actual primărie, fir de apă ce avea să fie numit în secolul XVI Valea lui Stanislav. Cel puțin pe laterala estică, orașul nu avea un zid de incintă. Acest fapt ilustrează caracterul semi-agrar al Argeșului secolului XIV, corelat tendinței acestei localități de a se extinde pe orizontală.

Situat în afara incintei orașului, foarte important pentru configurația Argeșului vremii era și cartierul botușarilor sași. Acesta era organizat în formă de semicerc, ca multe străzi ale orașelor medievale saxone⁸⁷.

Orașul era condus de un *sudeț* (*judices*), ajutat de 12 *pângari* și de un sfat largit (al *oamenilor buni și bătrâni*). Aceștia administrau veniturile și cheltuielile orașului, dar asigurau și întreținerea relațiilor cu conducători ai altor importante orașe: Lvov sau Brașov⁸⁸.

⁸⁰ Nicolae Vătămanu, *op. cit.*, în loc cit., pp. 83-84.

⁸¹ *Ibidem*, p. 159.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, p. 160.

⁸⁴ Pavel Chihăia, *op. cit.*, p. 333.

⁸⁵ D.R.H. B., I, pp. 25-27.

⁸⁶ Adrian Bătrâna, Lia Bătrâna, *op. cit.*, în loc cit., p. 23.

⁸⁷ Valerian Marinescu, *Date cu privire la apariția și dezvoltarea orașului Curtea de Argeș*, p. 84.

⁸⁸ *Istoria Românilor*, vol. IV, pp. 202-204.

Situația confesională și ctitoriile domnești

La începutul secolului, Argeșul reprezenta un simplu centru coalizator al unor oameni ce nu recunoșteau sau nu avusesera ocazia să cunoască diferențele confesionale produse de sciziunea din 1054. Cu timpul, începând să călătorească și să relaționeze mai des cu alte culturi, autohtonii au început să distingă aceste diferențe, dar să își declare afinitatea față de fiecare confesiune creștină, în funcție de interesul politic. Faptul că acești oameni se considerau pur și simplu creștini, fără a pune mare accent pe diferențele confesionale, nu este relevant și de construcția Bisericii Domnești, care, asemeni tuturor bisericilor autohtone anterioare nu avea o tâmplă de zidărie, altarul rămânând deschis. Nefiind pus în pericol de existența ereziilor duale, și neintrând în sfera de influență a ortodoxiei imperiale, creștinismul elementar autohton își menținea caracterul popular, impregnat de numeroase elemente păgâne.

Pentru prima oară, Argeșul lua legătura cu alt tip de creștinism după 1290, când grupuri coalizate de români, veniti atât din nord cât și din sud, s-au stabilit în zonă pentru a constitui un stat. Aceștia erau însoțiți de cumani, popor turanic, creștinat în rit catolic de cavalerii teutoni.

În prima jumătate a secolului avem de-a face și cu o acerbă propagandă franciscană în spațiul românesc, întreținută în primul rând de Regatul maghiar⁸⁹. Existența aici a unei comunități catolice, destul de dezvoltată, nu este relevantă de însuși domnitorul Vladislav I, care la 25 noiembrie 1369 porunea supușilor săi catolici să îl primească bine pe trimisul papal⁹⁰. În 1374, papa Gregorius XI (1370-1378) aprecia că la Argeș poate fi înființată o episcopie catolică, care a și început să ființeze la 13 mai 1381⁹¹.

O interesantă dispută istoriografică a fost deschisă pe tema confesiunii primilor domni ai Țării Românești. Totuși, luând ca atare documentele perioadei, Basarab era desemnat, la 26 noiembrie 1332, de către Regalitatea maghiară drept „*schismaticus*”⁹², însă doar în baza stăpânirii peste un popor schismatic.

Alexandru era și el catolic, însă în mai 1359, primește botezul ortodox, luându-și și numele de Nicolae. Foarte apreciat în lumea bizantină, schimbarea unui nume în Nicolae, raportat perioadei analizate, era întotdeauna asociat unei schimbări de confesiune⁹³. O dată cu acest act, este înființată la Argeș și Mitropolia ortodoxă a Ungrovlahiei, ierarh fiind adus Iachint (1359-1371), fostul mitropolit al Vicinei. Acestuia i-au mai urmat, în perioada specificată, Hariton din Cutlumuz (1372-†1380) și Antim (fostul Daniil) Hritopoulos (1380-1401)⁹⁴. Interesant este că hotărârea sinodală din 1359 amintea existența în Țara Românească a mai multor clerici și călugări autohtoni de rit bizantin⁹⁵.

⁸⁹ *Istoria Românilor*, vol. III, pp. 594-595.

⁹⁰ *D.R.H. B.*, I, pp. 12-13.

⁹¹ apud Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 93.

⁹² *D.R.H. D.*, I, pp. 49-52.

⁹³ Neagu Djuvara, *Răspuns criticilor mei*, p. 27.

⁹⁴ *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 815.

⁹⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 598.

Prima ctitorie domnească argeșeană a fost Biserica Sfântul Nicolae Domnesc, adevărat monument de artă și arhitectură bizantină. „Biserica e construită în stil bizantin, după datina domnitoare în noile clădiri din Salonic, fiind alcătuită din acel amestec de cărămidă ce încadrează bolovani prinși în ciment, care se cheamă *opus recticulatum*”⁹⁶. Biserica se încadrează tipului arhitectural *Cruce greacă înscrisă*, fiind construită ca un cub (de latură 12 m), peste care este sprijinită o turlă. Greutatea acestei turle este dirijată egal de patru arcuri romanice și adusă la nivelul podelei prin patru coloane ce delimitează, în planul construcției, o cruce cu laturile egale⁹⁷. De la prima piatră a temeliei și până la finalizarea picturii au trecut două decenii (1350-1369- poate chiar 1377), din cauza episoadelor de ciumă, dar, o dată finalizată, biserica a fi servit în primul rând ca biserică de Curte. Chiar dacă era principalul lăcaș de cult al Mitropoliei Ungrovlahiei, reprezentanții acesteia nu au considerat-o niciodată drept catedrală metropolitană⁹⁸.

O perfectă îmbinare de elemente aparținând *Renașterii Paleologe*, celei cretane sau sârbești, dar și *trecento*-ului italian, pictura Bisericii Domnești urmărește modelul stilistic (depășindu-l chiar) al Mănăstirii Choras din Constantinopol, actuala moschee Kahrih⁹⁹. Alături de aceasta, elemente comune picturii de la Argeș au mai fost regăsite la mănăstirile Visoki Dečani și Gračanica (ambele în Kosovo). În pictura de la Argeș regăsim teme extrem de rar transpuse iconografic. Una dintre acestea este *Cortegiul căpeteniilor celor 12 seminții*, care încadrează și scena *Cortul mărturisirii* (în absida principală). O altă este cea a *Sfântului Mormânt*, reprezentat în proscomidie. Tipic renașcentiste, au fost identificate și anumite intercalări dinamice, ce evocă ilustrații antice: scenele cu copii din friza *Înmulțirea pâinilor*, îngerii din scena *Sfântului Mormânt*, sau soldații din scenele *Patimilor*¹⁰⁰. În timp, pictura originală fusese acoperită de alte două straturi (1750 și 1827), dar, redescoperită în 1915 de restauratorul Dumitru Noroce, este salvată pe o suprafață de 2/3 din biserică¹⁰¹.

Ridicată pe o fundație ce fusese turnată încă dinainte de invazia mongolă (1241-1242)¹⁰², între 1377-1380 pare a fi fost ridicată și Biserica Sân Nicoară. La fel ca Biserica Domnească, aceasta urma modelul arhitectural al Bisericii primare, pastrand un altar deschis. Acest tip de altar fără tâmplă, care în perioadă se închidea cu o simplă pânză doar în timpul oficierei ceremoniei, a derutat, de-a lungul secolelor, populația locală și chiar pe unii istorici, făcând ca tradiția să desemneze edificiul ca fiind unul catolic.

⁹⁶ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, București, 1920, p. 34.

⁹⁷ Nicolae Moisesescu, *op. cit.*, în loc cit., p. 110.

⁹⁸ Elena Teodorescu, *op. cit.*, în loc cit., p. 30.

⁹⁹ Nicolae Moisesescu, *op. cit.*, în loc cit., p. 110.

¹⁰⁰ *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 748.

¹⁰¹ Nicolae Moisesescu, *op. cit.*, în loc cit., p. 114.

¹⁰² În partea exterioară a absidei, oricine poate observa o vizibilă retragere de fundație. Edificiul și fundația nu datează din aceeași perioadă istorică. În plus, săpăturile arheologice efectuate la Sân Nicoară în anul 2010, la care am participat personal, ca student practicant, au scos la iveală, în apropierea fundației, fragmente ceramice ce par a data din secolul XIII. În plus, stilul de zidire încadrează fundația ca fiind realizată cu cel puțin un secol înaintea viitorului edificiu. Mulțumim, pe această cale, domnului Sergiu Iosipescu, pentru binevoința de a fi acceptat, la acea dată, studenți pe șantierul arheologic și pentru consultanța științifică oferită cu acest prilej.

Alături de aceste două biserici, în Argeșul secolului XIV mai exista o biserică ortodoxă, realizată din lemn pe o fundație din piatră, în stil bulgăresc¹⁰³. Aceasta a fost localizată pe amplasamentul actualei biserici Sfinții Ingeri, dar nu pare a fi fost ctitorie domnească.

Bibliografie

Instrumente de lucru și izvoare

*** *Călători străini despre Țările române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1968.

*** *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, volumul I, (1247-1500), întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, Editura Academiei, București, 1966.

*** *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările române*, volumul I, (1222-1456), întocmit de Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, Editura Academiei, București, 1977.

*** *Fontes Historiae Daco-Romanae, Izvoarele istoriei României, IV, Scriitori și acte bizantine secolele IV-XV*, publicate de Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teotoi, Editura Academiei, București, 1982.

Lucrări generale

BUTURĂ, Valer, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

*** *Istoria medicinei românești*, coord. Valeriu Lucian Bologa, Editura Medicală, București, 1872.

*** *Istoria Românilor*, vol. III, *Genezele românești*, coord. Ștefan Pascu, Răzvan Theodorescu, Editura Enciclopedică, București, 2001.

*** *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșan (redactori responsabili), Tudor Teotoi (secretar științific), Editura Enciclopedică, București, 2001.

REZACHEVICI, Constantin, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, a. 1324-1881, vol. I, *secolele XIV-XVI*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 77.

Lucrări speciale

AMBRUSTER, Adolf, *Dacoromano-Saxonica: cronicari români despre sași: românii în cronica săsească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

¹⁰³ Valerian Marinescu, *op. cit.*, p. 74.

*** *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X-XVI (1917-1923), coord. Grigore Cerchez, Tiparul Cultura națională, București, 1923.

CHIIAIA, Pavel, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, Editura Meridiane, 1974.

CONSTANTINESCU, Nicolae, *Curtea de Argeș 1200-1400. Asupra începuturilor Țării Românești*, București, Editura Academiei, 1984.

DJUVARA, Neagu, *Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă*, Humanitas, București, 2011.

IDEM, *Thocomerius – Negru Vodă: un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești*, Humanitas. București, 2011.

ILIESCU, Octavian, *Despre natura juridică și importanța despăgubirilor oferite de Basarab voevod regelui Carol Robert (1330)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V, 1962.

NICOLESCU, Corina (coord.), *Istoria costumului de curte în Țările române*, București, 1970.

*** *Studii și comunicări*, vol. I-IV, Curtea de Argeș, 1980-1992.

INSTITUȚIA VOIEVODATULUI ÎN TRANSILVANIA

FLORICA ȘTEFANIA URDAȘ

Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

Facultatea de Științe Socio-Umane

Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă

floricaurdas@ymail.com

Organizarea în comitate, către care tindea administrația regatului maghiar în perioada consolidării sale se face în Transilvania mult mai încet și greu: regiuni întregi rămân multă vreme sub oblăduirea unui demnitar deosebit, comitele sașilor sau acel al secuilor. Dar în special constituie o trăsătură caracteristică existenței unui voievodat al Transilvaniei, care ocupă un loc din ce în ce mai înalte în ierarhia curții regale și se bucură de drepturi și privilegii foarte întinse. Asupra originii acestei funcții s-au formulat în ultimii ani ipotezele cele mai deosebite, istoriografia maghiară și chiar cea săsească au văzut în acest demnitar doar o imitație, după modelul markgrafului de graniță german.

Titlul de „voievod” apare ca ceva neobișnuit și de altă origine decât celelalte demnități conferite de regii Ungariei; s-a putut deci presupune o origine străină. Cel dintâi care poartă denumirea de *Vayvoda*, Leustachius, la 1176 cu titlul de *Leustachius Wayvode Transilvaniae*, pare a fi de obârșie italiană, el e pomenit cu prilejul unor danii în nordul Ardealului, răsplată a unor fapte de vitejie săvârșite de nobilii unguri în Asia Mică, în rândurile armatei bizantine a lui Manuel Comnenul. Astfel voievodul în vechea accepțiune de conducător de oaste ar avea de înțeles specific pentru cel mai înalt demnitar ardelean, anume că datoria lui era să lupte pentru țara lui. Sunt posibilități ca noțiunea de „voievod” să fi fost împrumutată și din altă parte, cu siguranță că titlul nu este originar din Transilvania. Titlul de *voievod* de origine slavă, poate să fie originar din Transilvania unde se menține până la sfârșitul Evului Mediu, organizația sătească, sau de mici ținuturi ale cnejilor și voievozilor români. „Voievodul” ca reprezentant al regelui în Transilvania, cu puteri întinse, l-au adus să râvnească în momente de criză ale istoriei ungurești, sub Roland Borza, la autonomie, iar sub Ladislau, la începutul secolului al XIV-lea aproape de suveranitatea deplină-ține locul ducilor autonomi sau independenți ai cronicii Notarului Anonim.¹⁰⁴

Din diploma reginei Elisabeta pentru românii din Bereg, de la 30 septembrie 1364, rezultă că voievodul, redus la proporțiile locale, era totuși o instituție juridică și administrativă, folosită de toți românii din Ungaria și că era de natură electivă deosebindu-se de organele politice și administrative numite de regii unguri. I.Moga formulează concluzia că: „voievodatul, departe de a fi o creație a regilor unguri, este o realitate politică străveche autohtonă în

¹⁰⁴ Gheorghe Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Editura Eminescu, București, 1980, pp.221, 222.

Transilvania, reprezentând la originea lui o ordine de drept și o formă politică de stat româno-slavă”. Termenul de „*dux*” folosit de cronicarul Anonimus atunci când nu e indicat ca o denumire specifică, apare de altfel ca echivalentul latin al titlului slav de „*voievod*”. Voievodatul transilvan, asemenea celorlalte voievodate românești, își trage originea din instituția voievodală româno-slavă autohtonă cuprinzând o ordine juridică și socială cu totul deosebită de cea a ungarilor descălecători și de organizațiunile de tip apusean, introduse de primii regi ai Ungariei în părțile Transilvaniei. Tradiția istorică a Anonimului arată foarte lămurit că formațiunile de stat autohtone ale românilor din Ardeal au fost înlocuite la început de stăpâniri maghiare autonome, datorită inițiativei unor căpetenii de triburi, ale căror teritorii s-au integrat numai după decenii, în cuprinsul regatului Sf.Ștefan. E normal ca titlul cât și atribuțiunile voievodului Transilvaniei să fie aceleași ca ale stăpânitorilor pe care i-a înlocuit, nouă fiind doar independența în care se afla față de rege.

Departat de a fi împrumutat de la o ierarhie militară sau de stat străină, titlul de voievod care corespunde funcțiunii bizantine de duce al themei de graniță, concentrând în mainile sale puterile ostășești, administrative și judecătorești, reprezintă în realitatea, înregistrată de documente, tradiția istorică a Notarului Anonim. I.Lupaș spunea că: „între organizarea voievodatului transilvan și a celui muntean și moldovean, nu era deosebire de esență numai una de grad, aceea că nu putea să fie nici să se intituleze autocrat \leq singur stăpânitor \geq ci era în mai mare măsură dependent de Coroana ungară decât domnii din sudul și răsăritul Carpaților”. Voievodatul transilvan așa cum se cunoaște din datele ce le înfățișează istoria ungurească e de altfel încă o dovadă a procesului istoric pe care îl constituie întemeierea statelor românești.”¹⁰⁵

Informațiile despre *voievodat*, înțeles ca instituție ce a precedat cronologic și teritorial organizarea voievodatului Transilvaniei ca stat feudal, dezvăluie vechi structuri românești cu o stratificare socială și militară corespunzătoare. În perioada prestatală s-a organizat ierarhic o altă instituție care, superioară cnezatului de vale, corespundea organizării social-politice și militare din cuprinsul unei „țări”. Această instituție a fost prin excelență voievodatul. De la sfârșitul secolului al X-lea românii organizați în cnezate și voievodate, au avut de înfruntat expedițiile militare ale triburilor maghiare. Voievodatul apare ca instituție politică și administrativă, deosebită de cele ale regatului maghiar. Ca și cnezatul voievodatul pare să nu fi fost altceva decât o instituție locală transformată cu vremea și care sub influența slavă a căpătat o denumire slavă. Românii aveau propria organizare care evolua către Marele Voievodat înțeles ca stat feudal, iar Ungaria se confrunta în statele românești cu o îndoită tradiție de autonomie. Dintre toate provinciile și țările cucerite de unguri și încadrate în regatul lor numai Transilvania a păstrat formula *Voievodatului ca instituție politică centrală*. Autonomia Transilvaniei se menține și este subliniată prin existența și perpetuarea „țărilor” și districte (Făgăraș, Amlaș, Hațeg, Maramureș) ca realitate voievodatul evolua ca *regnum Transilvaniae*, deosebit de regatul Ungariei. Conducerea politică centrală a aparținut voievodului Transilvaniei. El se afla în fruntea teritoriului și a ordinelor, ocupând unul dintre cele mai importante locuri în ierarhia demnităților din regatul Ungariei. Cronica maghiară *Gesta Hungarorum* îi înfățișează pe români în propriile

¹⁰⁵ Gheorghe Brătianu, *op.cit.*, pp.223, 224.

lor formațiuni politice sub ascultarea unui *duce* (*gelou dux*). Termenul *dux* apare ca formă echivalentă a titlului slav de *voievod* (*voja voda*) care s-a menținut în denumirea voievozilor români la nivel local și a demnității conducătorului politic al Transilvaniei, ca instituție centrală. Voievodul Transilvaniei nu a mai avut și calitatea de *dominus*, perpetuată în Țara Românească și Moldova. Titlatura sa o asociază însă pe cea de comite(de Solnoc) care de la Ladislau Borșa va rămâne mereu contaminată cu aceea a demnității voievodale, contaminare ce reprezintă fenomenul unui compromis între demnitatea *comisului* ca recentă apariție, reprezentând regalitatea maghiară și între a voievodului ca veche moștenire, cu rădăcini adânci în istoria Transilvaniei, fără a mai putea fi înlăturat din viața constituțională a acesteia. Voievodul era numit de regele Ungariei dintre cei mai puternici și fideli nobili din Transilvania sau din afara acesteia, în cazul din urmă se urmărea înlăturarea posibilității de a realiza legături puternice în interiorul țării, care să-i permită coalizarea forțelor antimonarhice; printre români care au ocupat demnitatea de voievod al Transilvaniei, se remarcă Iancu de Hunedoara: *cuius nomen caeteros obnubilat, non tam Hungarorum, quam Valachorum, ex quibus natus est, gloriam auxit*. Se cunosc puține date despre modul de numire și investire a voievodului transilvan.¹⁰⁶

Atribut al regelui, numirea îmbrăca o formă procedurală orală, urmată de înmânarea unui steag și ceremonialul depunerii jurământului de credință. Stările Transilvaniei erau înștiințate prin scrisoare regală. Numirea de voievozi este atestată de trei documente: 6 decembrie 1437, 13 ianuarie 1493, 8 noiembrie 1510. Documentul din 13 ianuarie 1493 prin care regele Vladislav anunță stările Transilvaniei despre numirea lui Ladislau de Losoncz și Bartolomeu Drágfi ca voievozi: *eosdem Ladislau de Lossoncz et Bartholomeu Dragfij per Waijuodis vestris recognoscere et tenere*. Numit de regele Ungariei voievodul nu avea nici o garanție constituțională și nu exercita decât o parte din prerogativele suveranității. El putea fi destituit prin voința unilaterală a regelui. Desele schimbări în fruntea voievodatului constituie un indiciu sigur că regele evita crearea unor dinastii voievodale. S-au format adevărate dinastii voievodale, funcția de voievod devenind *de facto* ereditară, fără ca armele lor să fie confundate cu ale țării și să devină patrimoniu heraldic după stingerea dinastiei. Ele reprezentau doar rangul lor înalt, care le conferea dreptul de a accede la demnitatea de voievod și numai în această perioadă erau reprezentative pentru Transilvania. În acest fel s-au impus familiile Borșa, Lackfi sau Csăki care au reușit să ridice și apoi să mențină instituția voievodală la treapta unui *regnum*.

Continuarea tradiției voievodale, necesitățile de apărare ale țării Transilvaniei, ulterior și ale regatului maghiar, au impus prerogativa *militară* între cele mai însemnate atribuții voievodale. Voievodul era șeful armatei (*exercitus generalis*) ce se recruta în Transilvania. Această prerogativă de importanță primordială era determinată de însăși poziția Transilvaniei, ceea ce impunea existența unei forțe militare puternice și oricând gata să intervină în caz de pericol. În situații excepționale, voievodul sau regele putea încredința vicevoievodului sau altui demnitar comanda trupelor.

¹⁰⁶ Gheorghe Bichicean, *Congregațiile generale în Transilvania voievodală*, Editura C.H.Beck, București, 2008, pp.90, 91, 93, 94.

În calitate de mare feudal și înalt dregător, voievodul Transilvaniei avea steagul (*banderiu*) propriu, format din slujitori și *familiars*. Oastea condusă de voievod era separată de oastea regală și avea semne distincte. În timpul luptei în acțiunile militare comune, oastea transilvană forma, de regulă aripa stângă a armatei regale. Participarea la luptă alături de oastea regală a fost uneori decisă de voievod. Episodică această situație este ilustrată de atitudinea voievodului Ioan Zápolya, în ajunul bătăliei de la Mohács (1526) care a refuzat să acorde ajutor regelui Ludovic II al Ungariei. Sub conducerea voievozilor săi, Transilvania a purtat războaie nu doar alături de oastea regală, ci și împotriva acesteia, situații întâlnite în timpul lui Roland Borșa și Ladislau Kán și chiar fiii regilor Ungariei, investiți în calitatea lor de *duce* al Transilvaniei. Ca șef al *administrației* Transilvaniei voievodul avea dreptul și obligația de a asigura ordinea internă și de a lua măsuri pentru păstrarea ei. Autoritatea voievodului era limitată de regalitate la cele șapte comitate nobiliare, dar demnitatea de drept public a acestuia a sporit permanent în prestigiu. Faptul a fost posibil prin tendința permanentă a voievozilor de a restrânge autonomia organizațiilor secuiești și săsești. Cel dintâi voievod al Transilvaniei care a exercitat și dregătoria de comite al sașilor a fost Toma Szécseny, iar demnitatea de comite al secuilor a fost încredințată lui Iancu de Hunedoara.¹⁰⁷ Voievodul îi numea dintre slujbașii săi cei mai apropiați -*familiars*- pe *vicevoievod* (vicevoievozi) săi. Se bucura de *consilium et auxilium* din partea nobilimii transilvane, principul fundamental care a permis organizarea instituției congregațiilor generale. La recomandarea oamenilor săi de încredere, voievodul dăruia proprietăți sau întărea dăni mai vechi, confirma și anuma privilegii și alte drepturi. Voievodul Transilvaniei nu era unicul legiuitor, așa cum erau domnii Moldovei și a Țării Românești. Prerogativa *legislativă* se exprima prin intermediul congregațiilor generale voievodale și a avut o frecvență redusă, dar dreptul de inițiativă legislativă aparținea voievodului. Legislația Transilvaniei, deosebită de cea a Ungariei, se întemeia pe așa numitul „drept-statuar”.

Legile votate în Dieta Ungariei nu aveau efect imediat în voievodat dacă veneau în contradicție cu interesele și statutele stărilor privilegiate, care le respingeau în dezbaterile congregațiilor generale. În raporturile *externe*, autonomia voievozilor Transilvaniei s-a materializat în reglementarea raporturilor cu țările vecine conform intereselor țării lor. În pofida eforturilor coroanei maghiare de a interzice manifestarea unei politici externe proprii, voievozii Transilvaniei au încheiat alianțe politice și militare, au arbitrat chiar dispute pentru coroana maghiară între diferiți pretendenți. Un rol însemnat în cadrul relațiilor externe l-au jucat raporturile cu Țara Românească și Moldova.

Realitatea vieții politice și publice transilvane scoată în evidență prerogativele voievodului în domeniul *financiar* și *fiscal*. În calitatea sa de latifundiar, voievodul era administratorul veniturilor regale din care reținea o trăime. Anumite dări erau stabilite de voievod care, în cadrul Congregațiilor generale, mai rar în scaunul său de judecată, hotăra asupra dreptului de strângere a acestora, atât în privința beneficiarilor cât și a persoanelor care se supuneau măsurilor. Datorită creșterii autorității lor, prerogativele voievozilor s-au întărit, astfel că unii au exercitat aceste atribuții ca adevărați suverani, iar veniturile țării erau la dispoziția lor.

¹⁰⁷ Gheorghe Bichicean, *op.cit.*, pp.95, 96, 97.

Deși prerogativele în legătură cu Biserica erau restrânse, ea bucurându-se de întinse privilegii regale, autonomia Transilvaniei și creșterea puterii în perioade de criză a regatului maghiar le-a permis unor voievozi să-și extindă autoritatea și asupra acesteia. Atunci voievozii numeau și destituia episcopii, încălca drepturile clerului, ocupa moșiile acestuia și așeza în palatul episcopal oamenii săi de încredere. Voievodul Transilvaniei dispunea de largi prerogative în domeniu *judiciar*, fiind unul din cei mai importanți judecători din regat. Competența sa având rosturi specifice, era altfel recunoscută de rege, cu autoritate precis delimitată în Transilvania. Organizarea judecătorească a voievodatului Transilvaniei cuprindea mai multe instanțe, de la jurisdicția seniorială și scaunul de judecată al comitatului, la scaunul de judecată al voievodului (*sedes iudiciaria*) sau vicevoievodului, ca instanță de apel la judecata comitatului. Din secolul al XIV-lea, cel mai important rol în materie judecătorească revine congregațiilor generale voievodale. În cadrul Congregațiilor generale voievodale erau judecați nobilii și nenobilii, cu excepția clericilor și a persoanelor scoase de sub jurisdicția voievodului printr-un privilegiu acordat de rege. Decretul din 30 noiembrie 1355 al regelui Ludovic I statua obligația prelaților, baronilor, nobililor și „oamenilor de altă stare” care au moșii în Transilvania, dar locuiesc în alte părți ale regatului să participe la congregațiile generale ale voievodului și să se supună judecății acestuia (*iudicio ac iudicatu eiusdem*) precum regelui însuși. Poziția privilegiată pe care o dețineau fiii regilor Ungariei (*rex primogenitus*) în Transilvania a determinat instituirea demnității de duce, superioară celei voievodale (*Duces Transilvaniae, qui dignitate Vajvodis erant eminentiores*).¹⁰⁸

Reconstituirea adevăratei naturi a raporturilor dintre voievodul Roland Borșa și nobilimea provincială din Transilvania impune la rândul ei elucidarea semnificației reale a noțiunii de *regnum* prin care o serie de izvoare definesc statutul Transilvaniei în ultimele două decenii ale secolului al XIII-lea. Interpretările istoriografice ale lui Ioan Lupaș și Ioan Moga până la Ștefan Pascu atribuiau acestei denumiri semnificații legate de o formă superioară de suveranitate teritorială exercitată de Roland Borșa, care ar fi transformat Transilvania într-o țară suverană din punct de vedere constituțional. Termenul de *regnum* nu este utilizat în context referitor la autoritatea teritorială a lui Roland Borșa. În documente: *Comes Benedictus gerens vices Ladizlai vicevaivode Transsilvani*, din 8 mai 1291, *Nicolaus de Gumbas et agregorio de Sancto Rege comitibus per regnum Transsilvanum iudicibus deputatis*...deci mențiunea referitoare la *regnum Transilvaniae* apare în contexte legate de atribuțiile judiciare ale nobililor în cadrul congregațiilor, sau drepturile și obligațiile asociate statutului de nobil. Interpretarea lui Martyn Rady care spune că semnificația reală a termenului *regnum* era să desemneze *comunitatea legală* a nobililor din Transilvania reprezentați în *congregatio nobilium*.¹⁰⁹ În izvoarele documentare: din 1243, a regelui Bela IV, *rex Hungariae*:... *cum fidelem nostrum Laurencium vaivodam post conflictum Tartarorum ad parte Transsilvanas misissemus*..., sau în 1267, într-un document al regelui *Stephanus iunior rex Vngariae dux Transilvaniae* :...*Et cum Ladyzlaus wayuoda et Julia*

¹⁰⁸ *Ibidem*, pp.98, 99, 100.

¹⁰⁹ Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj, 2003, p.235.

frater eiusdem venissent cum Cumanis contra nos ad partes Transsilvanias... se observă că Transilvania constituia o realitate puternic individualizată în geografia politică a Regatului Arpadian. Dobândirea de către Transilvania a statutului de *regnum* nu are nicio legătură cu evoluția într-o direcție „oligarhică” a puterii voievodale în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea. În baza ficțiunii *regia in persona* voievodul Transilvaniei îndeplinea atribuții de *locumtenens* regal exercitând, în calitate de reprezentant al suveranului, controlul asupra funcțiilor militare, administrative și judiciare ale statalității pe teritoriul acesteia. Statutul său era în multe privințe similar aceluia al comitelui- palatin în Ungaria propriu zisă și mai ales aceluia deținut în Slavonia de banul acesteia. Absența Transilvaniei din titulatura regală a suveranilor arpadieni constituie un argument neîndoielnic asupra vechimii structurilor statale transilvănene și a remarcabilei lor forțe de rezistență. Manifestându-se ca un principe suveran al Transilvaniei Ladislau Kán și-a încadrat întregul aparat administrativ, de la comiți și castelani până la administratori și încasatori de dări, cu reprezentanții unei nobilimi provinciale care, care la dispariția vechiului domeniu regal nu se mai bucurase de un asemenea tratament. Într-adevăr structurile centrale ale administrației voievodale înregistrează un salt calitativ în perioada lui Ladislau Kán, ele fiind compatibile cu statutul de cvasisuveranitate al Transilvaniei lui Kán. Izvoarele atestă existența unui jude al curții-*iudex curiae*- voievodul Ladislau, în persoana unui comite Ioan, a unui stolnic -*dapiferum*-, în persoana unui magistru Petru.

Apariția acestor demnitari constituie, în Transilvania o inovație a epocii lui Ladislau Kán, ea oferind dovada decisivă a existenței unei administrații centrale puternice. Funcția de jude al curții voievodale se suprapunea, atribuțiilor judiciare deținute în a doua jumătate a secolului al XIII-lea de vicevoievodul Transilvaniei, apariția ei reprezentând indiciile unei restrângeri a prerogativelor acestuia din urmă. Apariția stolnicului face logică existența unei curți mai mult sau mai puțin complexe inspirată după modelul aceleia regale, ipoteză ce explică modalitatea în care s-a realizat trecerea în serviciul voievodului după 1301 a funcționarilor locali aflați în subordinea principalilor dregători ai regatului. Este foarte sigur faptul că Ladislau Kán a contribuit, probabil în mod decisiv la organizarea Camerei Transilvaniei, a cărei primă menționare este făcută în textul acordului de la Szeged. Controlul Camerei Transilvaniei îl transforma fără îndoială pe voievod în patronul unui sistem bine organizat, care pe lângă perceperea taxelor regale și a dijmelor arhiepiscopale, controla totalitatea operațiunilor monetare, dispunând și de posibilitatea realizării unei emisiuni proprii. În ceea ce privește cancelaria voievodală, inițial rudimentară, ea a evoluat după modelul celei episcopale din Alba-Iulia. Instituția vicevoievodală a ocupat un loc aparte în cadrul structurii politice a Transilvaniei lui Ladislau Kán, în momentul în care titularul ei a devenit Ehelleus Ákos cca 1302-1303. Instalarea lui Ehelleus Ákon în funcție de vicevoievod a fost în orice caz, precedată de dispariția din Transilvania a lui Petru Bő și o dată cu aceasta, de încetarea oricăror mențiuni referitoare la demnitatea de comite al secuilor. Tudor Sălăgean menționează în lucrarea sa o listă cu voievozi și vicevoievozi ai Transilvaniei începând cu *Pausa Csák*, 1226-1229 și până la *Toma Szécsényi*, 1321-1342.¹¹⁰

¹¹⁰ *Ibidem*, pp.266, 272.

Una din particularitățile cele mai interesante în organizarea țărilor române din trecut a fost că autoritatea supremă din ele, Domnul poartă titlul de *voievod*. Nicăieri din țările vecine șeful statului nu avea acest titlu: bulgarii aveau în fruntea lor un chani apoi cneji, sârbii aveau mari jupâni, cneji, crai, bani, despoți, rușii aveau cneji mai apoi țari. Foarte probabil că voievozii apar pentru prima dată în țările române pe timpul stăpânirii bulgare la nordul Dunării, întrebarea este dacă ei apar ca administratori impuși de bulgari sau ca șefi aleși ai românilor. Primii voievozi români se pomenesc pe teritorii ce aparțin de regii Ungariei-în țara Severinului și în Cumania – sau în Ungaria propriu zisă, ei apar ca supuși ai regelui ungar. Despre acești voievozi s-a știut că erau niște seniori în țările lor și vasali ai regelui, că aveau autoritate teritorială și că treaba lor de căpetenie era comanda armatelor și ținerea judecăților. Voievozii sunt ca și cnejii, supuși jurisdicției castelanilor și comiților regești și au în unele părți întocmai atribuțiunile cnejilor, în altele atribuțiuni mai întinse fiind reprezentanții întregii populații românești din acel ținut. Voievozii români erau în același timp voievozi ai regelui ungar ei stăpâneau pământurile lor în condiții analogice cu cnejii, țara lui Lytwoy era mai aproape de regat și în strânsă legătură cu acesta, este numit chiar cnezat, *terra knezatus Lytwoy woiavodae*, pământului cnezatului lui Lytwoy voevodul.

În toate părțile unde se găsesc în Ungaria voievozi ai românilor aceștia sunt identici cu cnejii. Titlul de *voevod* îl păstrau dintr-o epocă anterioară operațiunii ungurești în care el avea înțelesul său propriu. Cei mai însemnați voievozi ai românilor din Ungaria au fost însă cei din Maramureș, pe la 1342-1343 este menționat Bogdan voevod de Maramureș, pe atunci necredincios regelui, *infidelis* om puternic prin averea și influența sa în țară, el trăia la 1349 în Maramureș când era supus regelui și stăpânea moșii întinse în sud-vestul comitatului în vecinătate cu moșiile fratelui său Iuga. Balk și Drag apar în documentele dintre 1365-1402 când unul când altul ca voievozi de Maramureș, sau voievozi ai românilor din Maramureș, având demnități de comiți sau grafi ai comitatului, ca voievozi erau șefii românilor din comitat, ca comiți erau funcționari ai regelui și nobili ai regatului. Înainte de cucerirea maghiară și în timpul stăpânirii bulgare voievozii erau șefii unor confederații de cneji, în vremurile de pace ei hotărau neînțelegerile dintre aceștia, în vreme de război ei se puneau în fruntea lor, atribuțiunile militare și judiciare fiind contopite în aceeași persoană nu numai la români dar și la celelalte popoare în jurul lor, voievodatul s-a putut naște la români ca și instituții analoage de la alte popoare în mod cu totul independent de influențele străine. La popoarele slave însemna primitiv „conducători de ostași”. Voievodul nu a fost împrumutat de români după constituirea statelor slave, voievodul s-a împrumutat dintr-o epocă mai veche dinaintea venirii ungarilor în secolele VI-IX, voievozii apar mai târziu în documente, secolul XII.¹¹¹

În documentul de la 1371 emis în 12 ianuarie la Alba-Iulia se specifică că: „*nobili viro et honesto Johanni wicewayvode Transsilvano, amico eorum honorando, capitulum ecclesie Transsilvane debitam amicitiam cum honore*” adică: nobilului și cinstitului bărbat Ioan,

¹¹¹ Ioan Bogdan, *Originea voievodului român*, în Analele Societății Academice Române, Tom I-XI, 1902. pp.191,200, 203

vicevoievodul Transilvaniei, prietenul lor vrednic de cinstire, capitulul bisericii Transilvaniei, cuvenită prietenie și cinste.¹¹²

De asemeni într-un document din 1230 a regelui Bela este amintit voievodul Leustachiu: „*Ompudinus tunc banus et Leustachius voyvoda, aures Bela regis et noticiam returelunt, cum quibus dicti homines in Grecia militaverunt et propter tot insignia virtutum et quia merita non debent defraudare premio....*” în contextul în care Bela întâiul rege al Ungariei ține seama de slujirea cu credință a lui Lob tatăl și a lui Toma, fiul său în Grecia care au vegheat asupra sa până la vărsarea sângelui și luptând fără teamă de a înfrunta primejdia morții, faptele au fost aduse la cunoștință regelui Bela de către banul Ompudin și voievodul Leustachiu.....¹¹³

În starea tulbure a țării –*regni statum inpacatum*–e invocată de Ladislau de Borșa, fostul voievod al Transilvaniei când în 1306 cere capitolului de Alba-Iulia să-i transcrie un privilegiu emis de Ladislau (din neamul Kán), puternicul voievod pe atunci în slujbă pentru ca apoi ținând în locuri deosebite cele două exemplare să le poată păstra în loc mai sigur. Altul se temea ca originalul-tot un act voievodal-să nu-i fie furat ceea ce ar putea atrage anularea drepturilor consfințite prin acel document. Transcrierea sau mai bine zis reînnoirea actului în formă de transumpt era necesară și la schimbarea peceteii locului de adevărire care emisese originalul.¹¹⁴

Bibliografie

Bichicean, Gheorghe *Congregațiile generale în Transilvania voievodală*, Editura C.H.Beck, București, 2008.

Bogdan,Ioan *Originea voievodului român*, în *Analele Societății Academice Române*, Tom I-XI, 1902.

Brătianu, Gheorge *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Editura Eminescu, București, 1980.

Documente privind Istoria României, veacul XI, XII, XIII, C. Transilvania –vol II (1075-1250), Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951.

Diplomatica Latina cu referire la Transilvania (secolele XI-XV) de Francisc Pall, DIR II.

Documenta Romaniae Historica, C.Transilvania, volumul XIV (1371-1375), Editura Academiei Române, 2002.

Sălăgean, Tudor *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj, 2003.

¹¹² DRH-Trans-XIV 1371-1375, p.1.

¹¹³ DIR, I, Trans-1075-1250, p.389.

¹¹⁴ *Diplomatica Latina cu referire la Transilvania*(secolele XI-XV), Francisc Pall, DIR II, p.233.

ARHITECTURA CREȘTINĂ ÎN PROVINCIIILE DUNĂRENE. PRESUPUSE BASILICI: DROBETA, SLĂVENI, POROLISSUM

DAMARIS MAILAT

Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

Facultatea de Științe Socio-Umane

Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă

E-mail: damarismailat@yahoo.com

Creștinismul antic și post antic din spațiul carpato-dunărean prezintă particularități pe cât de originale pe atât de contradictorii: o vechime incontestabilă, dar susținută uneori doar de argumente logice în dauna unor dovezi credibile; un caracter popular, dat de conservarea unor importante reziduuri precureștine, care n-a generat însă în erezie sau superstiție. Un exemplu al acestei situații oarecum paradoxale îl reprezintă terminologia de origine latină din limba română, a cărei antichitate e indubitabilă, dar care nu beneficiază de un suport informativ corespunzător –epigrafic, arheologic, literar. Este și cazul termenului ce desemnează, deopotrivă, creștinătatea în general, comunitatea creștinilor dintr-un anumit loc și clădirea de cult-*biserica*. Cum au arătat de mult timp lingviștii, aceasta reprezintă norma literară evoluată, dintr-un arh *basereca*, descendent al formei latine vulgare *baseleca*¹¹⁵, derivate la rândul ei din latinescul *basilica* dar este folosit și în toate idiomurile limbii române. Astfel se pun întrebările: de când datează utilizarea cu sens creștin a termenului *basilica*? au folosit credincioșii daco-romani *ecclesia* și, în caz afirmativ, cui se explică pierderea acesteia și impunerea lui *basilica* atât pentru acoperirea aspectului instituțional dar și cel arhitectural?

Vasile Pârvan a fost primul care, analizând informațiile literare și epigrafice cunoscute la începutul sec XX în contextul dezvoltării creștinismului în *Illyricum* și regiunea ponto-danubiană, a formulat o explicație care a devenit apoi o axiomă a istoriografiei românești. Astfel, el susținea că, spre deosebire de *ecclesia*: ”cel mai vechi termen creștin ”care desemna ambele roluri¹¹⁶ - *basilica* a apărut la începutul sec IV, fiind termenul oficial bisericesc latin pentru lăcașul de cult¹¹⁷. Cum în *Illyricum*, unde conform lui, se găsesc rădăcinile creștinismului daco-romanilor¹¹⁸, acesta din urmă nu era atestat la aceea vreme pe nici un monument epigrafic, exclusivitatea aparținând lui *ecclesia*, conchiderea că *basilica*, a fost adus în stânga fluviului de misionarii sud-dunăreni după anul 350. Astfel pentru Pârvan, românescul biserică era o creație ”pe teren pur daco-roaman” în Dacia traiană.

¹¹⁵ V. Pârvan, Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman, în idem, Studii de istoria culturii antice, ediție, studiu introductiv, note, comentarii, indice de N. Zugravu, cuvânt înainte de A. Zub, București, 1992, 208-245;

¹¹⁶ V. Pârvan, op. cit., 210.

¹¹⁷ *Ibidem*, 211

¹¹⁸ *Ibidem*, 245-284.

În 1995 apare un studiu amplu , aparținând lui Gottfried Schramm, dedicat Europei de S-E și transiterii cuvintelor desemnând construcțiile în cadrul comunităților de credincioși. Adept consecvent al “catastrofei” romanității dunărene în sec VI-VIII și al genezei sudice a poporului român, lingvistul plasează însușirea terminologiei creștine de către strămoșii românilor Uralbaner-în zona munților Balcani unde albanezii timpurii au celebrat foarte des liturgiile în comun.

Tot în 1995, dezvoltând o indicație din tratatul *De re militari* a lui Vergetius redactat prin 383-388, Constantin C. Petolescu a dedicat un studiu unui edificiu mai puțin cunoscut, *basilica* din *principie* castrului romane ¹¹⁹. Trei din cele zece atestări epigrafice ale acestei construcții inventate de autor la scara întregului Imperiu provin din Dacia ¹²⁰.

Nelu Zugravu în lucrarea sa *Geneza creștinismului popular al românilor* , bazându-se pe surse epigrafice, arheologice, ecleziastice, și discutând problema într-un orizont comparativ, s-a arătat că geneza cuvântului care desemnează în limba română lăcașul de cult creștin-*biserici* – este originar în realitățile religioase, arhitecturale și lingvistice din timpul Provinciei *Dacia și Moesia* și din perioada post aureliană, și că prin urmare, la N de fluviu nu este rezultatul exclusiv al unui misionarism sud-dunărean ¹²¹.

Punctul de vedere al lui Zugravu și Petolescu este respins de Coriolan Opreanu pe motiv că în orașele romane din Dacia, forma basilicală pentru biserici, derivată din basilica civilă romană, nu este documentată și că la N de Dunăre în timpul stăpânirii romane și chiar în sec IV, creștinismul nu a cunoscut o răspândire substanțială.

Prima mențiune a utilizării de către creștini a cuvântului *basilica* având doar înăelesul de clădire de cult datează din 314 dar cu referire la anul 303; este vorba despre câteva texte aparținând dosarului schismei donatiste în care se menționează distrugerea unor biserici la Zama și Furni în timpul lui Dioclețian. Descoperirile epigrafice din aceeași zonă demonstrează că, aici, la începutul secolului al IV lea termenul era deja intrat în uz. De la jumătatea secolului al III lea, Eusebius de Caesarea vorbește constant de *ekklesiae* ca locuri creștine de cult, arătând că în perioada de relativă liniște asigurată Bisericii începând cu edictul din 262 al lui Gallinus (260-268), până la declanșarea persecuției din vremea primei tetrarii, o urmare a faptului că în vechile clădiri nu mai puteau încăpea toți, în toate orașele s-au construit biserici mari și spațioase. Această semnificație căpătată de termenul basilica o dată cu adoptarea lui de către creștini nu s-a aflat în conexiune cu vreo formă arhitectonică anume-casa elenistico-romană, basilică civilă, cea din castru sau temple, din palatul imperial, *mithrea*, sălile sinagogale, pe seama cărora de-a lungul timpului s-a impus originea edificiului creștin de cult, ci doar cu idea de încăpere largă, spațioasă, pe care construcțiile amintite o aveau. Cercetările arheologice și istoria artei arată

¹¹⁹ C. C. Petolescu, Un edificiu militar roman: basilica, în *ArhOlt*, S.N., 10, 1995, 29-36.

¹²⁰ Este vorba despre o inscripție din castrul de la Slăveni (IDR, II, 499 = C. C. Petolescu, op. cit., 33, nr. 2; acum și în ILD, 130), alta din cel de la Micia (CIL, III, 1343 = IDR, III/3, 77 = C. C. Petolescu, op. cit., 33, nr. 3) și alta din cel de la Potaissa (CIL, III, *83 = C. C. Petolescu, op. cit., 33, nr. 4; acum și în ILD, 462);

¹²¹ N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, 194, 255, 288-290.

fără dubii că, înainte de Constantin I (306-337), în zonele latinofone ale Imperiului, nu se cunosc cu certitudine suficiente edificii religioase de cult ¹²².

În partea românească a Moesiei Inferior și în Dacia nu se cunosc bazine din perioada preconstantiniană, dar descoperiri de acest fel sunt foarte rare pentru timpul roman, în toată lumea romană. Analiza tuturor informațiilor din intervalul 40-200 care se referă la arhitectura paleocreștină califică drept locuri de reuniune a credincioșilor (*aedus domus ecclesiae*, *domenicum vikos ekklesios*: lăcașurile existente, destinate vieții cotidiene.

Cea mai veche construcție destinată celebrărilor creștine s-a descoperit la Dura Europos în Siria pe frontiera romană de pe Eufrat. Ea datează dinaintea de 256 și nu diferă în structura sa, de locuințele obișnuite. Către sfârșitul secolului III sunt datate arheologic oratorii creștine la Salonta și Parentium în Dalmația.

În provinciile din Peninsula Balcanică sunt atestate monumente de cult timpurii astfel: Pola (Dalmația) –sfârșitul sec IV, Athena –sec IV, Stolei (Macedonia), Serdica (Dacia Mediteraneană) - trei bazine din perioada constantiniană o rotundă de la sfârșitul sec IV, Diocletianopolis (Thracia) –două bazine de sec IV, Montana (Dacia Ripensis)- 3 bazine de sec IV, Sirmium –începutul sec IV, Mursa –mijlocul sec IV , Sopianae – începutul sec IV.

Această dezvoltare a arhitecturii ecleziastice în sec IV este în strânsă legătură cu noile condiții oferite de pacea Bisericii: creșterea numărului de credincioși, înmulțirea slujitorilor bisericești, îmbogățirea accelerată a Bisericii, sporirea complexității actelor liturgice, dezvoltarea cultului martirilor și a practicii pelerinajelor.

Pentru perioada preconstantiniană lipsesc cimitirele creștine din Moesia Inferior și Daci, dar exceptând câteva morminte cunoscute în catacombele romane databile în secolul II, cele mai vechi orașe ale morților aparținând comunităților creștine datează de la mijlocul, dar mai ales de la a doua jumătate a sec III; din acel moment Biserica devine o putere socială și începe să achiziționeze unele cimitire. Descoperirile –din diferite puncte ale Imperiului arată că adepții noii religii au folosit mult timp aceleași cimitire cu ale păgânilor, acțiunea de creștinare a locurilor începând mai ales din sec IV, prin ridicarea de martyria sau purificarea monumentelor funerare prin punerea semnului vrednicei de cinste religii creștine.

Astfel, aplicând consecvent principiul metodologic evocat mai sus, conform căreia basilica desemna în epocă ideea de sală spațioasă, destinată reunirii unor grupuri numeroase, și că deci nu trebuie raportată la un tip arhitectural anume, atunci există doveziile care să permită acceptarea faptului că și creștinii carpato-dunăreni au cunoscut aspecte de civilizație materială și de limbă care să îngăduie preluarea cuvântului respectiv cu sensul amintit. Astfel în Dacia, *basilicae exercitatorial* sunt atestate epigrafic în castele de la Slăveni –județul Olt –*basilicam dederunt* ¹²³, Micia –județul Hunedoara –*basilicam al(ae) Campagonum* ¹²⁴ și Potaissa –

¹²² N. Zugravu, op. cit., 185-186

¹²³ Idem, op. cit., 213, nota 312

¹²⁴ CIL, III, 1343 = IDR, III/3, 77 = C. C. Petolescu, op. cit., 33, nr. 3 = EDH, 20623; vezi și N. Zugravu, op. cit.

basilicam legionis IV Macedonica ¹²⁵ iar arheologic la Arcidava (Văradia) județul Caraș Severin, Tibiscum, Bucium, Moigrad, Pomet, Potaissa, Gilău, Cumidava II (Racovița jud Vâlcea) și Răcari (jud Dolj).

Ele arată fără îndoială că termenul profan de *basilica* a fost vehiculat în toate districtele dacice. Construcții de același gen au fost depistate și în castele de la Novae, Serbia și Drobeta din Moesia Superior.

Investigațiile arheologice au dus de asemenea, la identificarea unor *basilicae civile* la Ulpia Traiana, în Dacia, Tropaeum Traiani și Oescus în Moesia Inferior. Deși aceste monumente nu beneficiază de suportul epigrafic care să le numească în mod expres așa, nu există nici un motiv de îndoială cu privire la funcționalitatea lor, și implicit la felul cum erau desemnate de locuitorii orașelor respective; o inscripție mai târzie (331-370) din Stojnik (Serbia) aflată în fosta provincie Moesia Superior, alta din sec II-III de la Siscia (Croatia), în Pannonia Superior, și din vremea lui Caracalla de la Novi Banovci, în teritoriul orașului antic Acumincum (Serbia) din Pannonia Inferior.

În schimb nu sunt cunoscute nici inscripții, nici prin cercetări de teren edificii basilicale anexe ale templelor, deși acestea din urmă sunt destul de numeroase, cel puțin în cazul Daciei.

Analize din ultimile decenii ale dezvoltării creștinismului în spațiul nord-dunărean, în perioada post romană au demonstrat totuși pe baza materialului arheologic, pe lângă existența a două basilici în Porolissumul de sfârșit de sec IV ¹²⁶, posibilitatea funcționării altora în diferite puncte din teritoriul intra și extra carpatic, mai ales în sec IV-VI ¹²⁷. Nucleele creștine daco-romane și apoi romanice nord dunărene trebuie să fi utilizat în scopuri ecleziastice în special locuințe ¹²⁸ -fenomen pe deplin atestat arheologic și literar în Antichitatea romană târzie ¹²⁹, iar în spațiul românesc în plin Ev Mediu.

Edificiul de la Slăveni a fost ridicat peste *perystlum* și *sacellum* din fostul castru, fiind o construcție de plan simplu basilical, cu o sală uninavă (16x7m) și absidă semicirculară ieșindă-5m pe latura vestică; în interiorul său au fost descoperite o așchie dintr-o placă de calcar pentru *cancelli* cu o *crux monogrammatica* și cu mormânt amenajat pe fundul încăperii tezaurului (*aerarium*), probabil al unui cleric ce a slujit aici. Datarea ei în timpul lui Constantin II (337-361) a fost contestată, datorită prezenței mormântului sub altar, propunându-se ridicarea sa în timpul lui Theodosius I (379-395). Având în vedere că depunerea moaștelor de martir în biserici din interiorul așezărilor a început sub domnia lui Constantin cel Mare și judecând după politica sa activă a acestuia în rândul populațiilor din apropierea limesului, urmând printre altele creștinarea lor, pentru a le integra în sfera de interes a Imperiului, ca și situația politică liniștită din regiunea Dunării Inferioare între 332-367, nu este exclus ca lăcașul de cult respectiv să

¹²⁵ CIL, III, *83 = C. C. Petolescu, op. cit., 33, nr. 4 = ILD, 462; vezi și N. Zugravu, op. cit.

¹²⁶ N. Zugravu, Geneza creștinismului...,

¹²⁷ N. Zugravu, op. cit., 290-291, 414-416;

¹²⁸ Ibidem, 290-291, 337, 416

¹²⁹ Ibidem, 290, 312 (notele 94-95, cu exemple și trimiteri);

dateze de la mijlocul sec IV, funcționând până în ultimul sfârșit al acestuia, când contextul politico-militar din zonă s-a schimbat în defavoarea romanilor.

Ridicarea de biserici în interiorul unor construcții militare era o practică uzitată după recunoașterea creștinismului. Cât privește dispunerea către vest a altarului, ea nu contravine nici unei dogme, atât izvoarele scrise, cât și descoperirile arheologice confirmând existența unor edificii creștine cu orientări diverse.

Basilica de la Porolissum a fost înălțată în interiorul naosului vechiului templu al zeului Bel „cel mai probabil în timpul împăratului Theodosius I (375-379). Este o construcție de plan basilical (22,60x 13,50m), având altarul dispus către nord.”

Transformarea unui sanctuar păgân într-un edificiu de cult creștin este un semn clar al victoriei noii religii. Acest aspect reiese din faptul că re folosirea vechilor temple presupunea o anumită diferență de timp între agonia cultului păgân și noua funcționalitate a construcției. Astfel în Porolissum-ul sfârșitului sec IV credința creștină câștigase pe cei mai mulți dintre daco-romani. De altfel, pentru existența unei continuități și a unui lăcaș de cult propriu în acest oraș pledează și un fragment ceramic dintr-un vas (strachină) produs local, datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Simbolurile (monograma, chi-rho, crucea, arborele evanghelic sau ramura de măsșin, pasărea-imaginea Duhului Sfânt) și eventual formele de acclamația *IVIVATIS IN DEO IN CHRISTUM UNUM VICTORIA*, de pe el probează utilizarea lui în actele de cult specifice creștine. Așa cum arată inscripția *EGGO ...ULUS VOT(um)P(Osui)* „Eu Paulus? Zenovius? am îndeplinit făgăduința”, el fusese dăruit de vreun credincios sau un misionar al comunității creștine.

Datele despre o eventuală biserică la Morisena (Cenad, jud Mureș) sunt atât de controversate, încât cea mai rezonabilă atitudine este așteptarea unor cercetări mai ample. Prezența altor biserici la Apulum, Densus, Prejmer a fost pe drept cuvânt, respinsă, căci nu se sprijină pe nici o dovadă, fiind o simplă speculație a teologilor.

Faptul că pe teritoriul fostei provincii nu s-au descoperit mai multe biserici din intervalul ulterior părăsirii aureliene se datorează în primul rând condițiilor politico-economice în care evolua populația locală – lipsa protecției și cu sprijinul puterii imperiale, insuficiența mijloacelor care să asigure ridicarea unor edificii, decadența activităților edilitare, tendința spre ruralizare. În acest context se poate admite că nucleele nord dunărene continuau, la fel ca pe vremea când creștinismul era o *religio illicita*, să utilizeze în scopuri ecleziastice forme de habitat civile, în special locuințe. Arheologic, fenomenul este atestat în lumea romană târzie și la el se referea canonul 58 al sinodului local de la Laodiceea din 343 când preciza: *„Nu se cuvine a se aduce jertfă prin case de către episcopi sau presviteri; în plină epocă medievală, izvoarele consemnează oficierea slujbelor în casă.”*

Printre localitățile din Scythia Minor cu un mare număr de biserici se numără *Tropaeum Traiani* (Adamclisi, jud. Constanța). Investigațiile de teren mai vechi și mai noi au scos la iveală șase basilici. Patru dintre ele se află intramuros: *basilica simplă* (A), ridicată în timpul lui Anastasius I (491-518), având *atrium porticat*, *narthex*, *transept*, *absida semicirculară* și *criptă*

de mari dimensiuni (2,70 m x 2,30 m) ¹³⁰; *basilica cu transept* (D), datând din secolul al VI-lea, clădită peste un edificiu termal, având *atrium*, *narthex*, *transept*, *absidă semicirculară*, *synthronos* și *criptă* ¹³¹; *basilica-cisternă* (C), construită în secolele V-VI peste un edificiu păgân, cu o criptă datând din secolul al VI-lea. ¹³²; *basilica cu marmură* (B), zidită de asemenea, peste un monument păgân dispunând de un *atrium triporticus*, *narthex*, *absidă semicirculară* și *pastophoria*; alături de ea se află un baptisterium, ceea ce i-a îndemnat pe istorici să considere că aceasta era *basilica episcopală*. ¹³³ Recent a fost descoperită în cartierul extramuran de la vest de zidul cetății o biserică de secol VI, trinavată cu absidă poligonală. Cercetările de la *basilica coemeterialis*, probează faptul că în veacurile V-VI interiorul acesteia a fost pavat și partajat în trei nave despărțite prin coloane și că edificiului mai vechi i-au fost adăugate un *atrium*, un *narthex*, un *synthronos* și mai multe încăperi pe latura sudică. ¹³⁴

Faptul că basilicile de la *Tropaeum Traiani* datează din etapa Anastasius I- Iustinianus I (491-565), când cetatea a cunoscut o puternică înflorire economică și culturală, o remarcabilă activitate edilitară și o înmulțire considerabilă a locuitorilor, demonstrează puternica ascensiune a creștinismului în acest oraș, organizarea superioară a structurilor bisericești, numărul mare de credincioși, efervescența vieții liturgice și culturale și importanța deosebită pe care Tropaeum Traiani, ca reședință episcopală, îl avea în aceeași zonă.

Bibliografie

Corpus Inscriptionum Latinarum - (CIL)

Pârvan, V, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, în *idem*, *Studii de istoria culturii antice*, ediție, studiu introductiv, note, comentarii, indice de N. Zugravu, cuvânt înainte de A. Zub, București, 1992, 208-245.

Petolescu, C.C, *Un edificiu militar roman: basilica*, în *ArhOlt*, S.N., 10, 1995, 29-36.

Zugravu, N, *Geneza creștinismului popular la români*, București, 1997.

¹³⁰ N. Zugravu, op. cit., p.370.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Ibidem*.

¹³⁴ *Ibidem*.

BUCUREȘTIUL SECOLULUI AL XIX-LEA: „MICUL PARIS”

CĂTĂLINA-ALEXANDRA GHEORGHE

Masterand „Modele de comunicare și relații publice”

Facultatea de Litere, Universitatea din București

catalinaghe@yahoo.com

Lipsa oricăror preocupări pentru urbanism în Principate reprezenta un șoc pentru orice nou-venit, mai ales datorită contrastelor din marile orașe – rezidențe somptuoase și maghernițe sordide, grădini îngrijite și maidane – cu precădere în București, unde locuiau aproximativ 150.000 de suflete, oraș care a cunoscut sub domnitorii fanarioți (până în 1821) o puternică influență orientală, scoasă în evidență mai ales prin modul de amenajare a piețelor, după un model constantinopolitan, și în arhitectura caselor particulare și a celebrelor hanuri, de exemplu *Hanul lui Manuc* construit în 1808 de către un negustor armean.

Influența Parisului, metropolă îndrăgită de români, și a școlii franceze de arhitectură devine certă odată cu finalizarea *Palatului Știrbey* de către arhitectul francez Michel Sanjouand, în 1835.

Cartierele locuite de nobilime puteau fi comparate cu o mare grădină, unde aceștia se bucurau de plăcerile pe care altfel le-ar fi retrăit la țară. Stanislas Bellanger descrie o adevărată seră în salonul unei reședințe bucureștene: „Am intrat, dl. M. Și eu, în salon, încăpere vastă unde, ca într-o seră, florile cele mai rare, arbuștii cei mai exotici, foșneau sub adierea unui ventilator invizibil. Parfumuri îmbătătoare pluteau prin aer. Tufe dese de begonia, de nu-mă-uita, de cactuși, de caprifoi, de mirt, de rodii, de iasomie, formau o tapiserie în jurul camerei și serveau de leagăn pentru numeroase păsări mici”¹³⁵.

De la distanță aspectul exterior al locuințelor era agreabil, însă detaliile de finisare displăceau chiar și ochiului amator, așa că numele de „palate” era impropriu, după cum observa Bellanger în 1851 și Johann Fridolin Herzog, șapte ani mai târziu, în jurnalul său: „Sub denumirea de palate să nu-ți închipui cumva o construcție mare de piatră, ci o clădire mică, drăgălașă, în formă de pavilion, în mijlocul unei grădini mari împrejmuită cu zid sau cu grilaj. Clădirea are numai un etaj, sau mai bine zis, numai un parter, acoperiș drept de tablă și o terasă; pereții din afară sunt de cele mai multe ori zugrăviți în ulei și împodobiți cu tencuială de ghips imitând marmura; scara iese în afara frontului, dând întregului forma potrivită”¹³⁶.

Colibele săracăcioase alternau cu luxoasele palate boierești înconjurată de grădini mari”¹³⁷, totul realizat în stil oriental. Locuința boierească era de cele mai multe ori modestă, fără pretenții, izolată, răspunzând unor necesități limitate într-o curte spațioasă, înconjurată de ziduri. François Recordon constata că: „partea din spate a acestei curți este de obicei înțesată de căsuțe

¹³⁵ Stanislas Bellanger, *Le Kéroutza, Vozage en Moldo-Valachie*, Paris, 1846, vol. I, p. 373.

¹³⁶ Mioara Ioniță, *Țara Românească văzută de un călător elvețian la 1848*, în „Arhiva”, supliment de istorie a ziarului *Cotidianul*”, nr 7 (50)/26 iulie, 1996, p. 2.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 2.

sau doar de colibe unde sunt bucătăriile, grajdurile, remizele și locuințele robilor întrebuințați la serviciile cele mai grele”¹³⁸.

Cu toate că exteriorul lăsa de dorit, interiorul acestor reședințe era fastuos, aranjate sub influență orientală. Unele case aveau pereții acoperiți cu fresce de scene mitologice, realizate de pictori italieni. Mobilierul era de factură occidentală, mai greu adaptată după 100 de ani de influență orientală cu canapele comode pline de perne pentru scaunele rigide și tari. Sofaua, așezată pe trei laturi ale camerei, era cea mai importantă mobilă. Cuferele erau de folos pentru depozitarea hainelor și obiectelor de preț. Aspectul sărăcăcios și fără stil rămâne vreme îndelungată, doar spre sfârșitul secolului XVIII, începutul secolului XIX se fac comenzi din străinătate. O altă problemă se datora izolației nefinisate de la uși și ferestre permițând vara prafului și iarna frigul¹³⁹.

O nepotrivire se sesiza și în combinarea de stiluri și de materiale al clădirilor ca și forma în care acestea erau confruntate cu elemente nedemne de o locuință cu pretenții¹⁴⁰. La hoteluri și hanuri situația era una mai deplorabilă, cu toate că părerile sunt împărțite în funcție de rang, locurile vizitate și felul de viață. Paturile reprezentau marea problemă a celor din urmă; ori lipseau cu desăvârșire ori erau dintr-o scândură ridicată pe câteva palme de pământ cu un sac

¹³⁸ F.R. [François Recordon], *Lettres sur Valachie*, Paris, MDCCCXXI, p. 96.

¹³⁹ Adrian – Silvan Ionescu, *Moda românească 1790-1850. Între Stambul și Paris*, Ed. Maiko, București, 2001, pp.20-25.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 16.

umplut cu paie. În odaie se mai regăseau câteva scaune și o masă¹⁴¹. Astfel, unii preferau să doarmă în trăsură și să aibă propriile provizii.

De asemenea, distracția nu lipsea din Bucureștiul secolului XIX; existau teatre, clădiri pentru baluri, populația se putea plimba pe calea Victoriei sau în parcul Cișmigiu¹⁴². La sfârșitul secolului XIX, au fost construite multe clădiri în stil neoclasic francez, printre care cele mai cunoscute sunt: *Ateneul Român* (1888), *Biblioteca Centrală Universitară București* (1895) și *Muzeul George Enescu* (1898-1900), iar în 1896 este deschis primul cinematograf.

Despre urbanism nu se poate vorbi în această perioadă când fiecare construia după cum credea de cuviință, fără aprobări sau specialiști. Străzile erau lungi, dar înguste și întortocheate, devenind periculoase pentru pietoni, iar pavajul prost pus, transforma strada pe timp de ploaie impracticabilă. Acest pavaj reprezenta acoperirea străzii cu bușteni de stejar, care erau înlocuiți atunci când putrezeau ori erau tociți sub roțile caleștilor, luminate fiind de felinare cu lumânări¹⁴³. Un mare dușman al orașului era noroiul, iarna, iar vara praful. În 1894 este inaugurată o mare îmbunătățire a transportului: linia de tramvai electrică, de la Obor la bulevardul Cotroceni, până atunci utilizându-se tramvaiul tras de cai.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea, schimbă planul „Micului Paris” căpătând treptat contur prin formarea unui centru circular, prin realizarea unor magistrale largi, ridicarea de edificii monumentale pentru diferite instituții de administrație și cultură, precum și prin amenajarea unor areale întinse, totul datorită unor proiecte urbanistice de amploare.

Clădirile orașului au schimbat aspectul învechit al secolului XIX datorită numeroșilor arhitecți francezi care au contribuit la impunerea neoclasicismului, apoi a romantismului și a

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 27.

¹⁴² Parc central al Bucureștiului, Cișmigiu, ia ființă la mijlocul secolului, după proiectele arhitectului peisagist german Wilhelm Meyer. Acesta va contribui și la continuarea Șoselei Kisseleff, care prelungea Calea Victoriei spre nord încă din 1832.

¹⁴³ În 1882 este instalat sistemul de iluminare electrică, prima oară la Palatul Regal, apoi la Teatrul Național și în grădina publică Cișmigiu.

eclectismului de școală franceză. Astfel, *Palatul Băncii Naționale* (corpul vechi) este o operă din 1883 - 1885 a arhitecților Cassien Bernard și Albert Galleron. După planurile lui Paul Gottereau s-a construit *Casa de Economii și Consemnațiuni* de pe Calea Victoriei, cu o alură de catedrală eclectică care purtă o cupolă centrală de sticlă și metal, care îi conferă transparență. Același Gottereau a proiectat și clădirea *Fundațiilor Regale*, astăzi unul dintre corpurile *Bibliotecii Centrale Universitare*.

Ion Mincu a fost inițial un promotor al școlii franceze de arhitectură, datorită anilor de studii petrecuți la Paris. *Palatul Curții Supreme de Justiție*, o operă din această perioadă a lui A. Ballu la care a colaborat Mincu, a devenit azi, după o perioadă îndelungată de renovare, sediul *Curții de Apel București* și a *Judecătoriei Sectorului 5*. Remarcabile mai sunt *Catedrala Sfântul Iosif*, construită de Friedrich Schmidt (1873 - 1884) în stil neogotic și *Ateneul Român*, conceput de Constantin Baicoianu și Albert Galleron, construit între 1885 și 1888, a cărui perspectivă dinspre Calea Victoriei este dominată de o cupolă barocă și de un monumental portic de ordin ionic. Ateneul este o clădire caracteristică pentru stilul eclectic al capitalei, bazat pe structuri clasiciste, așa cum a fost el cultivat în Franța.

Putem afirma că secolul XIX este o perioadă de progres, de modernizare și perfecționare din punct de vedere urbanistic. În această epocă, Bucureștiul primește o structură nouă care include instituții, bănci, biblioteci, parcuri, spitale și asociații, străzi, monumente și chiar biserici. Toate aceste modificări duc la o schimbare de peisaj și la denumirea de „Micul Paris”, orașul care atrage prin frumusețile asemuite capitalei Franței. De asemenea, Bucureștiul mai este văzut de călătorii străini și ca un „oraș al contrastelor”, deoarece influența orientală și-a pus amprenta adânc în mentalitatea oamenilor și în construcțiile realizate chiar după mijlocul secolului XIX.

Bibliografie

Bellanger, Stanislas, *Le Kéroutza, Voyage en Moldo-Valachie*, volum I, Paris, 1846.

Giurescu, Constantin C., *Istoria Bucureștilor*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Sport-Turism, București, 1979.

Ionescu, Adrian – Silvan, *Moda românească 1790-1850. Între Stambul și Paris*, Ed. Maiko, București, 2001.

Ioniță, Mioara, „Țara Românească văzută de un călător elvețian la 1848” în *„Arhiva, supliment de istorie a ziarului Cotidianul”*, nr 7 (50)/26 iulie, 1996.

Mucenic, Cezara, *Arhitectura civilă a Bucureștilor în secolul al XIX-lea*, Ed. Universității din București, București, 1989.

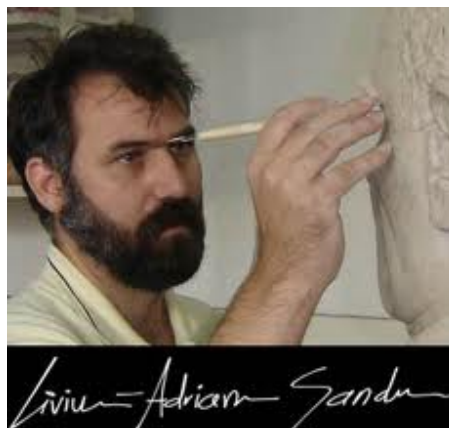
Mucenic, Cezara, *Străzi, piețe, case din vechiul București*, Ed. Vremea, București, 2004.

Potra, George, *Documente privitoare la istoria orașului București*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975.

Pippidi, Andrei, *București*, Ed. Do-minoR, Iași, 2002.

SCULPTURA REALISTĂ ȘI MOȘTENIREA MODERNISMULUI ÎN ARTA LUI LIVIU-ADRIAN SANDU

CLAUDIA MOSCOVICI
Critic literar și de artă

Sculptura realistă a lui Liviu-Adrian Sandu

Este nevoie atât de talent cât și de curaj să fii un artist realist în ziua de azi. Talent, pentru că vei fi judecat după standarde mimetice, care sunt la fel de obiective ca și criteriile estetice într-un domeniu inerent subiectiv precum arta. Oamenii se vor întreba: lucrarea ta de artă oferă o imitație adecvată a realității (și mai mult de atât) sau nu? Curaj, pentru că de la apariția modernismului, arta imitativă – care valorifică similitudinea (sau asemănarea vizuală dintre obiectul artistic și realitatea pe care ar trebui s-o imite) – a fost, general vorbind, mai puțin respectată de muzeele de artă contemporană și chiar de criticii de artă.

Liviu-Adrian Sandu este un sculptor realist înzestrat cu un mare talent și curaj imens. Are curaj să meargă împotriva curentului artei moderne și postmoderne și talentul să o facă bine. Fost student al Academiei de Arte din România, Sandu este în mare influențat de Bernini și Rodin. El nu a ales să devină sculptor realist. A fost o urmare naturală a creativității și formării. După cum spune el, „*creativitatea stă chiar la baza omului. Îi modelează personalitatea și construiește unicitatea*”. Sculpturile sale sunt la fel de unice precum fizionomia fiecărui individ, pe care le prinde perfect, atât în asemănare fizică, cât și în calitatea și raza de expresivitate.

Dar doar pentru că lucrările sale sunt realiste nu înseamnă că repudiază noul și inovația. Din contră, sculpturile lui Liviu-Adrian Sandu combină metode sigure în sculptura realistă cu inovații tehnologice. Modelarea 3D îl ajută să creeze sculpturi realiste și expresive care nu doar imită, dar și transform realitatea. Deși istoria artei este de obicei predată liniar – ca o mișcare artistică reacționând împotriva și înlocuind o alta – în realitate de multe ori se suprapune. Fiecare

nou stil artistic este simultan influențat de atâtea dinaintea ei. Așadar nu este surprinzător faptul că unele sculpturi realiste ale lui Liviu-Adrian Sandu au motive suprarealiste. Sunt modelate în forme și rotunjimi mai abstracte și chiar fantastice care, fără doar și poate, încă poartă asemănare umană.

„*Scopul meu final,*” după cum explică sculptorul pe website-ul personal, „*a fost să învăț pe cât de mult posibil despre modelarea tridimensională, să editez forme spațiale virtuale și corpuri umane, care în final m-au ajutat să devin un sculptor mai bun*”. Liviu-Adrian Sandu aduce o mare contribuție artei contemporane atât prin frumusețea sculpturilor și prin alegerea stilului realist. În estimarea mea, artiștii realiști astăzi sunt extrem de importanți pentru că adaugă diversitate artei contemporane, care în secolele XX și XXI au fost dominate de trendurile moderniste și postmoderniste. Realismul reprezintă simultan 1) o mișcare artistică istorică (din secolul XIX), 2) un stil estetic care este prezent în istoria artei de milenii (caracterul verosimil sau asemănarea) și în contextul actual, 3) o întoarcere la stiluri artistice mai tradiționale de reprezentare ce oferă o alternativă binevenită moștenirii (post)modernismului și poate înmprospăta arta contemporană. Primele două puncte sunt evidente, deși ultimul trebuie în continuare elaborat. Asta voi face în următoarele paragrafe.

Moștenirea modernismului

În marea parte a lucrărilor sale, filosoful și criticul de artă Arthur Danto explică ascensiunea artei conceptuale. Eroii săi artistici sunt Marcel Duchamp și Andy Warhol, care discutabil au contribuit cel mai vizibil să facă arta ceea ce este astăzi: estetică în ideile critice și reflexive pe care le ridică despre artă, nu în modul în care reprezintă obiectele. Pisoarul lui Duchamp și cutiile Brillo ale lui Warhol nu sunt artistice în materialitatea lor, argumentează Danto. Nu este nimic intrinsec în aceste obiecte care să le facă diferite de obiecte obișnuite uzuale; de la latrina pe care Gautier a asociat-o cu urâtenia și funcționalitatea. Calitățile lor estetice, sugerează Danto, stau în cale și ne fac să ne îndoim de natura și existența artei într-un mod radical nou și provocator.

Tradiția milenară pl tonică de a înțelege arta ca un fel de mimică inferioară sau imitație a realității dispare complet în astfel de obiecte gata făcute și ansambluri pop. Dispărută este și tradiția inițiată de Platon și reînviată de Romantici și chiar și de Gautier, a artei ca o inspirație specială, aproape demonică, ce duce la crearea frumuseții. Ultima dar nu cea din urmă, citind din Danto, primim impresia că noțiunea de creativitate și originalitate, apărută cu atâta ardoare de Zola, rămâne în artiști precum Duchamp și Warhol, dar este greu să ne potrivim astfel ideile după ei. O dată ce originalitatea este împinsă atât de departe încât se elimină calitățile intrinseci și funcțiile extrinseci sociale ale artei, ce rămâne din estetică? Continuă oare arta să existe ca domeniu separat de creativitate? Chiar și Danto, apărătorul filosof al artei pop înainte de a deveni populară, nu este optimist cu privire la viitorul artei. În cartea *After the End of Art* și aproape în toate cărțile tratând acest subiect, Danto nu vede posibilă inovația după distrugerea obiectului

estetic. Urmărind direcția spre distrugerea sa și văzând dacă poate, în vreun fel, să fie reversată sau împinsă dincolo de impasul prezent este o provocare adevărată.

Asta este și ceea ce Suzi Gablik încearcă să facă în „*Has Modernism Failed?*”. Cartea oferă un punct de vedere panoramic și critic a artei moderniste, punând accent în mod clar pe efectele ce susțin că arta este autonomă față de societate. Gablik argumentează că modernismul pune accent pe autonomia artistică – care inițial, în lucrările lui Gautier și Zola, nu susțineau nimic mai radical decât faptul că viziunea artistului să nu fie subordonată unei funcții sociale – a devenit o neîncetată căutare de experimentare formală împingerea copertei originalității pentru a vedea cât de departe ajunge. Și totuși coperta s-a desfăcut, iar Gablik argumentează ca și Danto, nu mai are unde să ajungă:

*„Modernismul – termenul care a fost folosit să descrie arta și cultura sutelor de ani trecuți – pare că ajunge la sfârșit. Cum trăim în consecințele morale și intelectuale neliniștitoare a ceea ce criticul american Irving Howe a numit «declinul noului», a devenit din ce în ce mai greu să credem în posibilitatea unei alte descoperiri stilistice, unui salt într-o formă nouă radicală... Cât timp suntem dispuși să considerăm orice drept artă, inovația nu mai este posibilă și nici dorită.”*¹⁴⁴

Gablik regretă acest trend în arta modernă mai mult decât Danto, care, ca și filosof, adoră mișcările conceptuale. Simte mai bine simpatia pentru publicul general care, susține ea, tinde să privească arta modernă și contemporană ca „o pierdere a meșteșugului, o cădere în dizgrație, o fraudă sau o farsă. ... Rămâne unul din cele mai perturbatoare lucruri despre modernism că sensul de fraudulență s-a agățat de la bun început de gâtul lui ca un albatros”¹⁴⁵ Dat fiind faptul că mulți oameni încă se îngrămădesc în muzeele de artă contemporană și cunoscătorii încă plătesc milioane de dolari pentru artă modernistă și postmodernistă, susținerea lui Gablik poate părea exagerată. Totuși punctul ei de vedere rămâne valid în sensul că ea nu argumentează că arta modernă și postmodernă nu mai sunt consacrate sau că muzeele ce prezintă asemenea artă sunt goale. Mai degrabă sugerează că, consacrarea artei conceptuale este privită de publicul general cu scepticism și chiar lipsă de respect: fenomenul de a privi la hainele cele noi ale împăratului. Asemenea scepticism nu este de necomparat cu consacrarea socială și culturală a artei moderne și contemporane descrisă, de exemplu, de Bourdieu. De fapt, ce publicul general nu poate aprecia este de obicei mai lăudat de critici și de elita intelectuală și artistică. Faptul că în mare parte ei sunt capabili să îi vadă meritele îi dau un plus de valoare (ca și lor).

Gablik atribuie ascensiunea artei conceptuale unui accent excesiv pe originalitatea artistică și autonomie. Zola critica rigiditatea învățăturilor de la *Ecole des Beaux Arts* și îl lăuda pe Manet și pe impresioniști pentru că le-au mai eliminat din rigiditate puțin; Gablik susține că în prezent rigiditatea a devenit aproape inexistentă:

„Spectacolul extraordinar de curenți artistice este, în acest punct, confuz atât pentru public cât și pentru profesioniști și studenți, pentru care lipsa de consens clar sau validat, stabilit pe baza unei practici comune, a inaugurat un impenetrabil pluralism a abordărilor

¹⁴⁴ Suzi Gablik, *Has Modernism failed?*, Thames & Hudson, 2004, p. 13.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

concurente. Nu este ușor să îți faci o imagine clară asupra artei și ce este ea, sau cum a ajuns astfel, sau mai important, cum poate fi justificată.... Până la perioada modernă, arta și artiștii au fost întotdeauna îmbibați cu o misiune cvasi-religioasă precum și social-morală și arta era în mare parte integrată în ordinea socială și spirituală”.¹⁴⁶

Am luat argumentele pentru autonomia artei care au fost folosite de criticii secolului al XIX-lea, precum Gautier și Zola pentru a apăra din independența artistică și originalitate la extrem ceea ce face originalitatea imposibilă. Când arta este servilă funcției sociale, Gautier și Zola au arătat plauzibil, devine previzibilă, standard, rigidă. Și totuși, Gablik contracarează, când arta este cu totul scoasă din funcția socială – chiar și pentru frumusețea, stimularea și plăcerea căutată atât de Gautier cât și de Zola – devine un exercițiu eșuat:

„Încă de la începutul romantismului în secolul al XIX-lea, singularitatea a fost norma în locul măiestriei tehnicii sau cunoașterii emerite. Principiul general al modernismului a fost autonomia. Eliberarea de reguli și constrângeri, deși, s-a dovedit a însemna alienarea de la dimensiunea socială în sine; și poate a venit din nou vremea împotriva prezentei condiții arbitrare și fragile”¹⁴⁷

După spusele lui Gablik, artiștii și criticii din secolul XXI trebuie să regândească relația dintre artă și lumea socială și să abandoneze noțiunea autonomiei radicale a artei, care a ajuns la capătul drumului. Ea apără întoarcerea la unele estetici standard omogene în școlile de arte, atenționând: „Libertatea de la determinanți duce la o nedeterminare atât de totală, încât în final individul nu are motiv să aleagă ceva. Pluralismul este norma ce anulează toate normele”.¹⁴⁸

Să ne întoarcem la unele criterii și reguli comune și să ne gândim la funcția artei în societate, sugerează Gablik, nu înseamnă să ne întoarcem la criteriile vechi, rigide și irecuperabile ale *Ecole des Beaux Arts*. Înseamnă reîntoarcerea noțiunii de artă prin conectarea ei – fără a o subordona – la societate. Înseamnă să reluăm de unde au rămas Gautier și Zola în critica originalității fără a dezarma relevanța, frumusețea și înțelesul artei. Găsirea regulii și măsurii în vechile dar actualizatele standarde și idealuri estetice romantice, este ceea ce atât artiștii contemporari realiști, precum Liviu-Adrian Sandu, cât și artiștii postromantici contemporani (<http://postromanticism.com>) ținesc să obțină. Istoric vorbind, realismul este de multe ori văzut ca o reacție la romantism. În zilele noastre, totuși, atât arta realistă cât și cea romantică prezintă o îndepărtare radicală și proaspătă de la arta modernistă și postmodernistă. Pentru a conclud cu un citat al nimănui altul decât Picasso – discutabil cel mai subversiv și original artist modern – nici chiar subversia nu poate exista fără tradiție, cum nici originalitatea nu poate exista în lipsa standardelor estetice:

„Astăzi suntem în postura nefericită de a nu avea ordine sau canon prin care toată producția artistică să fie supusă regulilor. Ei – grecii, romanii, egiptenii – aveau. Canonul lor era inevitabil pentru că așa numitul frumos, era prin definiție, conținut în acele reguli. Dar din momentul în care arta a pierdut legătura cu tradiția și eliberarea adusă de impresionism a

¹⁴⁶ Suzi Gablik, *op.cit.*, p. 13-14.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 24.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 77.

*permis oricărui pictor să facă ce a vrut el să facă, pictura s-a terminat. Când au decis că senzațiile pictorului și emoțiile contează și fiecare om poate recrea picturi după cum le înțelegea din orice bază, atunci nu a mai fost pictură; au fost doar indivizi. Sculptura a murit și ea de aceeași moarte.... Pictorii nu mai trăiesc într-o tradiție așa că fiecare dintre noi trebuie să recreeze un întreg de la A la Z. Nici un criteriu nu poate fi aplicat lui înainte, cum nu mai credem în standarde rigide. Într-un anume sens, este o eliberare dar în același timp este o extraordinară limitare, deoarece când individualitatea artistului începe să se exprime, ce artistul câștigă prin libertate, el pierde în ordine și când nu mai ești capabil să te rânduiești unei ordini, de fapt este foarte rău ”*¹⁴⁹

<http://www.liviuadriansandu.com/>

¹⁴⁹ Françoise Gilot, *Life with Picasso*, Anchor, 1989, p. 21.

BUREBISTA: „CEL DINTÂI ȘI CEL MAI MARE DINTRE REGII DIN TRACIA”

MIHAI DRAGNEA

Universitatea din București

Facultatea de Istorie

Masterand Studii Medievale

terra_mater_2007@yahoo.com

Burebista a fost considerat de către contemporanii săi ca fiind „*cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia*”.¹⁵⁰ Conform scrierilor istoricului Iordanes,¹⁵¹ Burebista și-ar fi început domnia în anul 82 î.e.n. în vreme ce la Roma, Lucius Cornelius Sulla devenea dictator.¹⁵² Data menționată de către Iordanes este contrazisă de inscripția în cinstea lui Acornion de la Dionysopolis (Balcic), parțial mutilată, care se găsește la Muzeul Național din Sofia¹⁵³ (Nr. Inv. 1200). Inscripția datează din 48 î.e.n. și reprezintă un decret din partea locuitorilor orașului pontic în cinstea lui Acornion,¹⁵⁴ solul lui Burebista trimis la Pompei. Acornion îndeplinea funcția de Mare preot al lui Dionysos, al cărui cult, timp de mai mulți ani, rămăsese fără această funcție.¹⁵⁵ Decretul era săpat în piatră și așezat de obicei în piața publică. În primele rânduri păstrate din decret se vorbește despre călătoria pe care Acornion a făcut-o la reședința geților (Αργεδαυον „Argedauon”) Argedava pentru a-l întâlni pe regele acestora și a-i cere protecție pentru cetățenii orașului grecesc, rege al cărui nume nu este menționat.¹⁵⁶ Probabil că e vorba despre tatăl lui Burebista,¹⁵⁷ care apare în aceeași inscripție, mai jos, sub forma Βυρεβίστας – Βοιρεβίστας.¹⁵⁸ Referitor la reședința regatului condus de Burebista, nu putem afirma unde anume se afla aceasta. Istoricul și arheologul Hadrian Daicoviciu crede că Argedava ar fi una din

¹⁵⁰ Bogdan Murgescu (coordonator), *Istoria României în texte*, Editura Corint, București, 2001, p. 38.

¹⁵¹ Pentru *Getica*, Iordanes a folosit informații dintr-o lucrare a lui Cassiodor, politician din Roma care se afla în administrația lui Teodoric cel Mare, regele ostrogoților. Lucrarea lui Cassiodor nu a supraviețuit până astăzi, fiind pierdută. Istoricul danez Arne Søby Christensen este de părere că *Getica* reprezintă o operă fictivă și un fals. Scopul a fost acela de a atribui o identitate glorioasă popoarelor germanice, care cucerise recent Roma. Vezi Arne Søby Christensen, *Cassiodorus, Jordanes, and the History of the Goths. Studies in a Migration Myth*, Museum Tusculanum Press, 2002, p. 4-20.

¹⁵² Iordanes, *Getica*, XI, 67.

¹⁵³ Georgi I. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, Vol. I, ed. 2, Academia Litterarum Bulgarica, Sofia, 1970.

¹⁵⁴ W. S. Hanson; Ian Haynes, *Roman Dacia: the making of a provincial society*, 2004, Journal of Roman Archaeology, p. 34.

¹⁵⁵ Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Editura Meridiane, București, 1982, p. 50.

¹⁵⁶ Radu Vulpe, „Burebista” în *Magazin Istoric*, anul X, nr. 9, (114), septembrie 1976, p. 4

¹⁵⁷ Ion Horațiu Crișan, *Burebista and his time*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1978, p. 61.

¹⁵⁸ Wilhelm Dittenberger; Friedrich Hiller, *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, Leipzig, 1917, p. 447.

cetățile din Munții Orăștiei. Explicația ar fi următoarea: cetatea ar fi avut probabil numele Sargedava și s-ar fi aflat lângă râul Sargeția care, conform lui Dio Cassius, curgea pe la poalele cetății de scaun a lui Decebal.¹⁵⁹ Nu ar fi de mirare să credem că și Decebal, ca și predecesorul său Burebista, și-ar fi ales reședința într-o fortificație naturală atât de bună cum este cea din Munții Orăștiei. Fortificațiile din zona Munților Orăștiei au fost construite într-o asemenea manieră, încât supravegheau și apărau drumurile de pătrundere în interiorul Carpaților, atât de o parte cât și de cealaltă a munților. Istoricul Radu Vulpe crede că Argedava se afla probabil pe râul Argeș, al cărui nume autentic getic trebuie să fi fost *Argesis*.¹⁶⁰ În favoarea acestei teorii a lui Radu Vulpe stă și faptul că Burebista aparținea unui trib getic din câmpia munteană sau Oltenia.¹⁶¹

O primă concluzie ar fi că vizita lui Acornion la geți ar fi avut loc mai devreme de anul 62 î.e.n., când, după cum spune același text, guvernatorul roman al provinciei Macedonia, C. Antonius Hybrida, ierneză în Dobrogea.¹⁶² La momentul respectiv, geții nu erau conduși de către Burebista, ci de tatăl acestuia.¹⁶³ Ca să putem înțelege mai bine evenimentele petrecute, trebuie să ținem cont de contextul politic al lumii din acea perioadă. Putem crede că vizita lui Acornion la Argedava ar fi putut avea loc mai degrabă în timpul celui de-al treilea război mithridatic (73-63 î.e.n.), când armatele romane conduse pe rând de generalii Sulla, Lucullus și Pompei îl înving pe regele Pontului, Mithridates al VI-lea Eupator¹⁶⁴ și ocupă orașele grecești de pe coasta apuseană a Mării Negre, silindu-le la o alianță forțată cu Roma. Este posibil ca Mithridates să fi cerut ajutor geților în conflictul cu romnii prin Acornion, urmând mai târziu, același Acornion să fie trimis de Burebista la Pompei pentru a trata o alianță cu acesta,¹⁶⁵ după cum reiese din inscripția dionysopolitană (rândurile 32-38): „Și fiind trimis de regele Burebista ca sol la autocratorul romanilor, Gnaeus Pompeius, fiul lui Gnaeus, și întâlnindu-se cu acesta în părțile Macedoniei, lângă Heraclea Lyncestis,¹⁶⁶ nu numai și-a împlinit însărcinările ce avea de la rege, câștigând bunăvoința romanilor pentru rege, dar a purtat și cele mai frumoase negocieri în folosul patriei sale”.¹⁶⁷ Astfel, începutul domniei lui Burebista ar fi avut loc puțin mai târziu decât ne menționează istoricul Iordanes, care nu omite însă faptul că Burebista a moștenit domnia unei uniuni de triburi ce se va transforma într-un regat de tip elenistic.¹⁶⁸ Ipoteza este

¹⁵⁹ Cassius Dio, *Historia Romana*, LXVIII, 14.

¹⁶⁰ Radu Vulpe, *op.cit.*, p. 4.

¹⁶¹ Andrei Nour, *Cultul lui Zamolxis. Credințe, rituri și superstiții geto-dace*, Editura Antet, p. 74.

¹⁶² Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, Editura Științifică, București, 1965, p. 91.

¹⁶³ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 50.

¹⁶⁴ Cassius Dio, *Historia Romana*, XXXVII, 13.

¹⁶⁵ Ioana A. Oltean, *Dacia: Landscape, Colonization and Romanization*, Taylor & Francis, 2007, p. 47.

¹⁶⁶ Orașul Bitola de astăzi.

¹⁶⁷ Ernst Kalinka, „Antike Denkmäler in Bulgarien” în *Schriften der Balkankommission*, Wien, 1905, p. 85-94.

¹⁶⁸ Dionisie M. Pippidi, *Dicționar de istorie veche a României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p.116-117.

confirmată de titlul pe care Burebista îl poartă în decretul dionysopolitan, titlu care se încadrează în terminologia cancelariilor elenistice: *prōtos kai megistos philos*.¹⁶⁹

Regele geților va reuși să pună bazele unui regat cu capitala la Argedava, unificând toate triburile geto-dace, care vor intra sub autoritatea sa¹⁷⁰ („*supuse puterii sale pe gințile gete cele mai apropiate*”).¹⁷¹ Academicianul american John T. Koch, istoric și lingvist specializat pe celtologie, consideră statul lui Burebista un imperiu centralizat: „*The Dacians developed a distinctive civilisation during the second Iron Age (from roughly 500 BC), which reached an advanced stage of development and a social structure capable of supporting a large centralized kingdom in the last two pre-Roman centuries (the 1st BC and the 1st AD). They founded an empire under the authority of king Burebista in the 1st century BC. This state was then conquered by Roman emperor Trajan in AD 106*”.¹⁷²

Burebista avea la acel moment doi mari dușmani: Imperiul Roman și triburile celtice ale boilor, tauriscilor, eraviscilor și anarților, care au început să migreze din Boemia (Cehia de azi) spre răsărit, în Dacia.¹⁷³

Contactul geto-dacilor era frecvent cu lumea greco-romană, la fel și cu popoarele de neam scitic și celtic, care se stabiliseră între ei și care la venirea romanilor erau complet dacizate. Pătrunderea celților în Transilvania a determinat și generalizarea principalelor caracteristici ale La Tène-ului.¹⁷⁴ Acest lucru a fost posibil prin prisma unității de natură culturală și politică a dacilor în teritoriul carpato-danubiano-pontic.¹⁷⁵ Cu cât romanii se apropiau mai mult de Dunăre, influența lor asupra dacilor creștea. Studiile arheologice, în special monedele descoperite în teritoriul Daciei preromane, ne atestă faptul că începând din secolul al II-lea î.e.n. influența romană asupra teritoriului nord-dunărean era din ce în ce mai simțită.¹⁷⁶

Simțindu-se amenințat de pericolul celto-roman (celții și romanii erau aliați la acea vreme), Burebista pornește în 60 î.e.n. o campanie militară fulgerătoare împotriva triburilor celtice de la Tisa și Dunărea Mijlocie (Ungaria și Slovacia de astăzi).¹⁷⁷ Despre acest episod remarcabil, Strabon ne spune că: „*pe boii de sub conducerea lui Critasiros și pe taurisci i-a șters de pe fața pământului*”.¹⁷⁸ Teritoriul unde au locuit boii înainte să fie nimiciți de Burebista purta în izvoarele antice numele de *deserta Boiorum* (aluzie la faptul că ținutul locuit de aceștia a fost pustiit de către geți).¹⁷⁹ O mica parte din triburile celtice vor reuși să scape de furia geților

¹⁶⁹ Zoe Petre, „Armata lui Burebista”, în *2050 de ani de la făurirea de către Burebista a primului stat independent și centralizat al geto-dacilor*, Emil Condurachi, Dumitru Berciu, Constantin Preda (coord.), Universitatea din București, 1980, p. 53.

¹⁷⁰ G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia. Dovezi noi*, Editura Saeculum, București, 2010, p. 30.

¹⁷¹ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Vol. I, Dacia până la 270 d. H.r., 1896, p. 87.

¹⁷² John T. Koch, *Celtic culture: a historical encyclopedia*, Santa Barbara and Oxford: ABC Clío, 2006, p.549.

¹⁷³ Hadrian Daicoviciu, *op.cit.*, p. 93.

¹⁷⁴ Ion Horațiu Crișan, *op.cit.*, p. 26, 31.

¹⁷⁵ Constantin Daicoviciu, *Le problème de la continuité en Dacie* în *Revue de Transylvanie*, IV, 1940, p. 18.

¹⁷⁶ G. Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p. 31.

¹⁷⁷ Hadrian Daicoviciu, *op.cit.*, p. 93.

¹⁷⁸ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 11.

¹⁷⁹ Helmut Birkhan, *Die Kelten*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1999, p. 251.

conduși de Burebista. Tauriscii se vor stabili în provincia romană Noricum (Austria de azi), unde vor supraviețui, în vreme ce boii fug în Gallia, unde vor fi nimiciți de către Cezar în bătălia de la Bibracte din 58 î.e.n.¹⁸⁰ Strabon menționează și o campanie a regelui get împotriva scordiscilor, trib celtic localizat în antichitate pe teritoriul Serbiei de azi, la confluența Savei și Dravei cu Dunărea,¹⁸¹ care locuia între traci și illyri.¹⁸²

Campaniile militare spre vest îi vor permite lui Burebista să lărgască hotarele Daciei până la Dunărea Mijlocie. Așezările geto-dace se vor întinde până pe malul stâng al Dunării Mijlocii și chiar în estul Austriei, la Mülendorf, lângă Eisenstadt. Prezența geto-dacilor în centrul Europei e confirmată și de ceramica descoperită în situl arheologic de la Gomolava (Vojvodina, Serbia) și de pe teritoriul Ungariei.¹⁸³ Dovada incursiunilor lui Burebista în teritoriul locuit de către celți o reprezintă tezaurele monetare pe care celții le îngroapă pentru a le salva, dar pe care nu mai apucă să le dezgroape vreodată. Tezaurele se întind de la cotul Dunării până la Viena,¹⁸⁴ în localități precum Tótfalu, Stupova, Bratislava sau Simmering.¹⁸⁵ Ceea ce nu s-a putut ascunde a căzut pradă în mâinile geților, stăpânitorii marelui drum de civilizație al Dunării.¹⁸⁶ Istoricul Diodor din Sicilia ne oferă o scurtă descriere a celților: „În luptă ei folosesc carul tras de doi cai, pe care, în afară de vizitiu se mai află un luptător. Dacă în cursul luptei se întâlnesc cu un călăreț îi aruncă mai multe sulite, iar apoi sar jos și încep lupta cu sabia. Unii dintre ei disprețuiesc atât de mult moartea, încât se avântă cu totul goi în luptă/.../ Când se află în linie de bătaie, obișnuiesc să iasă din rând și să-i cheme la lupte în doi pe cei mai viteji dintre dușmani. Ridică armele și le agită în fața lor, ca să-i sperie/.../ totodată zvârl ocări dușmanului, spre a-l înjosi și pentru a-l face să fie cuprins de teamă/.../ Dușmanilor căzuți în luptă le taie capul, pe care îl atârnă de grumazul cailor/.../ Cât privește trofee, după ce le-au dus acasă le atârnă pe pereți/.../ Capetele celor mai de seamă vrăjmași, le îmbălsămează cu ulei de cedru și le păstrează cu multă grijă într-o ladă; când ei arată scârfârliile acestora vreunui străin, își fac o mare fală și se laudă că nici pentru atâta aur cât cântărește un cap nu l-ar vinde cuiva”.¹⁸⁷

Statul lui Burebista se învecina în vest cu uniunea triburilor germanice conduse de Ariovistus, lider al suevilor, care teroriza vestul germano-celtic. În tot acest timp, la Roma, unii așteptau cu speranță ciocnirea dintre cele două puteri europene – undeva prin Bavaria de astăzi – iar alții, cu teamă, o posibilă alianță între cei doi. Nimic însă nu s-a întâmplat. Ariovistus s-a îndreptat spre apus, în Gallia, iar Burebista și-a întors privirile spre litoralul pontic și Tracia,¹⁸⁸

¹⁸⁰ Caesar, *De Bello Gallico*, VII, 9.

¹⁸¹ Marcel Le Glay; Jean-Louis Voisin; Yann Le Bohec, and David Cherry, *A History of Rome*, 2009, p. 101.

¹⁸² Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 44-45, 47.

¹⁸³ John T. Koch, *op.cit.*, p.550.

¹⁸⁴ Hadrian Daicoviciu, *op.cit.*, p. 94.

¹⁸⁵ Ioan Glodariu, „Politica externă. Acțiunile lui Burebista în vestul Daciei” în *Istoria românilor*, I, 2001, p. 642.

¹⁸⁶ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 52.

¹⁸⁷ Diodor din Sicilia, *Bibliotheca historica*, V, 29.

¹⁸⁸ Hadrian Daicoviciu, *op.cit.*, p. 93.

fiind singurul stăpân al Europei Centrale.¹⁸⁹ Despre liderul suevilor aflăm de la Dio Cassius că a fost înfrânt de către Cezar în bătălia de la Vosges de pe Rin, din 58 î.e.n.¹⁹⁰

În 72-71 î.e.n.,¹⁹¹ Marcus Terentius Varro Lucullus, în calitate de proconsul al Macedoniei, a înfrânt triburile bessilor din Tracia, avansând către Dunăre. Această situație militară favorabilă i-a permis să impună cetăților pontice un tratat de alianță care nu făcea altceva decât să exercite controlul Romei asupra litoralului pontic apusean.¹⁹² Cetățile pontice se aflau la acea vreme în raporturi de alianță cu Mithridates. E posibil ca la răscoala antiromană a cetăților grecești dobrogene din anul 61 î.e.n.¹⁹³ unde grecii, bastranii și sciții au nimicit armatele romane conduse de Hybrida,¹⁹⁴ să fi luat parte și geții, luptând de partea răsculaților.¹⁹⁵ De altfel, era și de așteptat ca populația locală să reacționeze brutal față de cruzimea exercitată de Hybrida, care este comparat de către Pliniu cel Bătrân cu o bestie porcină, de unde și porecla de *Hybrida* (jumătate bestie-jumătate om).¹⁹⁶ Este pentru prima oară când Roma își manifestă interesul pentru țărmul vestic al Pontului Euxin. Despre campaniile militare ale lui Burebista la Pontul Euxin, Strabon ne relatează următoarele: „*Întreaga regiune ce se întinde mai sus de porțiunea dintre Borysthenes și Istru cuprinde mai întâi stepa geților, apoi a tyrageților, după care urmează iazygii, sarmații și așa-zișii (sciți) regali și urgi, care sunt în cea mai mare parte nomazi și numai puțini dintre ei se ocupă cu agricultura...*”.¹⁹⁷

Dorind să înlăture stăpânirea romană din vestul Mării Negre, în 55 î.e.n.¹⁹⁸ Burebista se năpustește asupra cetăților pontice grecești, cucerind întâi Olbia (Borysthenes)¹⁹⁹ de la gurile de vărsare ale Bugului de Sud (Ucraina de astăzi) și apoi Tyras (Cetatea Albă). Histria, Tomisul (Constanța), Callatis (Mangalia), Odessos (Varna, Bulgaria), Mesembria (Nesebăr, Bulgaria) și Apollonia (Sozopol, Bulgaria) vor suferi și ele aceiași soartă.²⁰⁰ Din inscripția dionysopolitană reiese că locuitorii Dionysopolului au fost în relații bune cu geții unde tradiția ne spune că la nord de Haemus (Munții Balcanici care despart Moesia de Tracia), geții dictau, în vreme ce întinderea puterii lui Burebista la sud de Haemus unde dictau odrysii, s-a făcut numai cu lupte.²⁰¹ Istoricul bulgar Kiril Jordanov de la Institutul de Tracologie din Sofia este de părere că

¹⁸⁹ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 51.

¹⁹⁰ Cassius Dio, *Historia Romana*, XXXVIII, 50.

¹⁹¹ Adrian Rădulescu, „Burebista și Dacia Pontică” în *Magazin Istoric*, anul X, nr. 6 (111), iunie 1976, p. 47.

¹⁹² Hadrian Daicoviciu, *op.cit.*, p. 95.

¹⁹³ Adrian Rădulescu, *op.cit.*, p. 47.

¹⁹⁴ Cassius Dio, *Historia Romana*, XXXVIII, 10.

¹⁹⁵ Hadrian Daicoviciu, *op.cit.*, p. 95.

¹⁹⁶ Plinius cel Bătrân, *Naturalis Historiae*, VIII, 213.

¹⁹⁷ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 17.

¹⁹⁸ Adrian Rădulescu, *op.cit.*, p. 48.

¹⁹⁹ Dio Chrysostomos, *Orationes*, 36, 4.

²⁰⁰ Emil Condurachi, „Burebista și orașele pontice”, *SCIV*, 3-4, 1953, p. 515-523.

²⁰¹ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 50-51.

Burebista, care și-ar fi consolidat astfel stăpânirea la nord de Haemus, ar fi avut noi revendicări teritoriale asupra regatului odrys din Tracia.²⁰²

Atacurile geților asupra cetăților grecești pontice sunt confirmate și de o inscripție din Mesembria, unde sunt pomeniți trei ofițeri care se remarcaseră în timpul răzoiului împotriva regelui Burebista: Moshos a lui Filemon, Xenocles a lui Lahites, Dameas a lui Dionysos.²⁰³ O altă inscripție, de această dată de la Odessos, afirmă faptul că o parte din locuitorii orașului, care au fugit în timpul asediului condus de Burebista, s-au întors în oraș după ce dominația geților luase sfârșit.²⁰⁴ Războiul purtat de Cezar în Gallia și apoi războaiele civile dintre acesta și Pompei au facilitat cucerirea de către Burebista a litoralului vestic al Mării Negre.

Campaniile militare împotriva cetăților pontice duse de Burebista se vor încheia pe la 48 î.e.n.²⁰⁵ și vor avea un caracter anti-grecesc și anti-roman, ținând cont că întâi grecii și apoi romanii au stăpânit peste populațiile trace de pe țărmul Mării Negre. Numai orașul Dionysopolis a fost cruțat de către Burebista, datorită prieteniei cu Acornion, care va stabili și alianța dintre Burebista și Pompei, cu puțin timp înainte de moartea generalului roman. Regele geților primise de la Pompei înainte de 48 sau chiar 61 î.e.n. titlul de *socius et amicus populi Romani*,²⁰⁶ devenind astfel rege clientelar al Romei.²⁰⁷ Acest lucru ce îl va transforma pe Burebista în cel mai mare dușman al Imperiului Roman, condus la acea vreme de Cezar. La Roma, rivalul lui Cezar era Pompei, căruia Burebista îi va oferi sprijin. În schimbul acestui sprijin militar, Pompei recunoștea posesiunile lui Burebista din dreapta Dunării și stăpânirea asupra cetăților grecești pontice.²⁰⁸ O sursă importantă care menționează despre sprijinul militar pe care Burebista i l-ar fi oferit lui Pompei, este Isidor din Sevilla, care relatează că „*goșii care au oferit ajutor militar lui Pompei și au venit în Thesalia pentru a lupta împotriva lui Cezar*”. Evident că avem de-a face cu o altă confuzie de nume în stilul lui Iordanes și că acești „goși” nu sunt decât geții conduși de Burebista.²⁰⁹

Suetonius²¹⁰ și Strabon²¹¹ ne spun că Cezar dorea să pornească o vastă campanie militară în Dacia lui Burebista, pentru a-l pedepsi datorită alianței cu Pompei. Înainte ca ajutorul lui Burebista să sosească, Pompei este înfrânt de Cezar la Pharsalus în vara anului 48 î.e.n., urmând a se refugia în Egipt unde își va găsi și moartea, fiind asasinat din ordinul lui Ptolemeu al XIV-

²⁰² Kiril Jordanov, „Histoire politique des Gètes à l'époque de Burebista et de ses Successeurs”, în *Studia Archeologica et Historia Antiquae. Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chișinău, 2009, p.280.

²⁰³ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 51.

²⁰⁴ Adrian Rădulescu, *op.cit.*, p. 48.

²⁰⁵ Hadrian Daicoviciu, *op.cit.*, p. 96.

²⁰⁶ Vasile Lica, *Scripta dacica*, Brăila, 1999, p. 84.

²⁰⁷ Alexandru Suceveanu, „Πρωτος και μέγιστος (Βασιλεύς) των επί Θράκης βασιλέων” (IGB, I, 13 r. 22-23), în *Pontica*, XXXIII-XXXIV, 2000-2001, p. 331. 2000-2001, p.

²⁰⁸ Aurelian Petre, „Cucerirea orașelor pontice de către Burebista”, în *Pontica*, IV, 1971, p. 103.

²⁰⁹ Isidor din Sevilla, *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*, 3.

²¹⁰ Suetonius, *De Vita Caesarum*, I, 44.

²¹¹ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5.

lea.²¹² Istoricul și epigrafistul Ligia Ruscu contestă stăpânirea getică asupra cetăților pontice, fiind de părere că nu există vreun izvor epigrafic sau naraiv care să ateste o ocupație a cetăților de către un dinast get. Ea explică acest lucru și prin descoperirile arheologice care atestă în unele orașe o prezență sporadică a geților. Autoarea crede că Burebista ar fi stabilit un protectorat asupra acestor colonii, fără a le introduce în regatul său, cu condiția să plătească un tribut.²¹³ De aceeași părere este și istoricul de artă Mihai Gramatopol, care susține într-o lucrare de-a sa că distrugerile atestate arheologic ar fi putut fi provocate de alți dinaști sau șefi de triburi getice care locuiau în jurul cetăților pontice și nu neapărat de Burebista.²¹⁴

În doar câțiva ani (60-48 î.e.n.) Burebista va înfăptui un mare imperiu,²¹⁵ care se întindea spre apus până în Cadrilaterul Boemiei, râul Morava (unde Burebista înlocuise pe triburile celtice ale boilor, unii dintre ei distruși, alții alungați), Alpii Norici (unde a supus tribul tauriscilor)²¹⁶ și Pădurea Hercinică. Aceasta reprezenta granița de nord cunoscută scriitorilor antici și începea la est de Valea Rinului. Partea de vest a pădurii era formată din Munții Pădurea Neagră, unde se găsește izvorul Dunării. În timpul lui Iulius Cezar, pădurea a blocat înaintarea legiunilor romane în Germania. Afirmațiile sale sunt cele mai exacte. În *De Bello Gallico* el spune că pădurea se întinde de-a lungul Dunării de pe teritoriul helveților (astăzi Elveția) la Dacia (astăzi România). Dimensiunea din nord era de „nouă zile de marș” (distanța parcursă de soldați în nouă zile de marș). Dimensiunea sa din est este de mai mult de „șaiszeci de zile de marș”. Descrierea Pădurii Hercinice o întâlnim și la Tacitus în *Germania*, Cap. XXVIII-XXIX. În timpul lui Strabon, Dacia începea la Pădurea Hercinică în Moravia de azi și se termina la Nistru (Tyras) și Bugul de Sud (Hypanis).²¹⁷ La sud, Dacia se întindea până la munții autariaților (*autariatae*) și dardanilor,²¹⁸ unde regele geților a supus pe scordisci, tribali și pe traco-illyri, Munții Balcanici (Haemus) și cetățile pontice grecești Mesembria și Apollonia.

Strabon ne mărturisește că Burebista era de temut pentru romani deoarece „*trecea Istrul (Dunărea) fără teamă și jefuia Tracia până în Macedonia și Illiria*”.²¹⁹ În inscripția ce privește decretul dionysopolitan spune clar că „...în vremea din urmă, devenind regele Burebista cel dintâi și cel mai mare dintre regii Traciei și stăpân peste tot ținutul de dincolo și de dincoace de fluviu...”²²⁰

Într-o lucrare apărută relativ recent, istoricul Aurel Rustoiu consideră că din punct de vedere istoric, descoperirile arheologice atestă existența unei aristocrații războinice ale cărei

²¹² Hadrian Daicoviciu, *op.cit.*, p. 98.

²¹³ Ligia Ruscu, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj Napoca, 2002, p. 301.

²¹⁴ Mihai Gramatopol, *Artă și arheologie dacică și romană*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p. 135.

²¹⁵ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p.51.

²¹⁶ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 14

²¹⁷ *Ibidem*, IV, 6, 9; VI, 1,5 și VII, 1, 3.

²¹⁸ *Ibidem*, VII, 5, 1.

²¹⁹ *Ibidem*, VII, 3, 11.

²²⁰ Ion Horațiu Crișan, *op.cit.*, p.72-86.

preocupări erau jaful și războiul, lucru ce s-a și întâmplat în vremea lui Burebista.²²¹ Este vorba despre un grup masiv de războinici, dovedit prin mormintele de tip Padea-Panaghiurski Kolonii, care își face apariția la sud de Dunăre undeva spre sfârșitul secolului III î.e.n. – începutul veacului următor, migrând spre Oltenia, o parte a Munteniei și sudul Moldovei, trecând apoi în sud-vestul Transilvaniei pentru a controla zăcămintele de sare și exportul lor.²²² În mod sigur această aristocrație getică va elimina dominația celtică din Ardeal undeva prin secolul al II-lea î.e.n., aristocrație din rândurile căreia s-a ridicat și regele Burebista.²²³

Efectivele militare care puteau fi mobilizate în caz de război, aflate sub comanda lui Burebista sunt estimate de Strabon undeva la 200.000 de oameni în caz de mobilizare generală,²²⁴ cifră ce ar putea reprezenta numărul total de bărbați pregătiți pentru a fi recrutați, nu o armată deja formată.²²⁵ Se poate înțelege cu ușurință faptul că regele geților lua în calcul o posibilă invazie romană, mai ales că Cezar avea concentrată în Macedonia o numeroasă armată romană, care, după moartea lui Cezar a renunțat la invazia Daciei, însărcinându-l pe Dolabella cu comanda armatelor.²²⁶ Momentul militarizării sistematice a Daciei poate coincide cu dorința lui Burebista de a constitui o armată de stat, formată atât din nobilii *tarabostes* cât și din oamenii de rând, *comati*. În acest fel, nobilimea pierdea din puterea militară și mai ales din tradiția ei militară independentă în fața oamenilor de rând. Practic, „din privilegiu nobiliar, războiul devine o acțiune de stat tocmai în condițiile instaurării unei autorități superioare celei a aristocrației locale”.²²⁷ Armata lui Burebista era formată din două categorii principale de forță: oastea regelui,²²⁸ cu caracter mai mult sau mai puțin permanent și o oaste alcătuită din „contingentele conduse de fostele mari căpetenii de formațiuni politice devenite acum generali ai lui Burebista”.²²⁹ Ca structură pe arme, armata regelui geților era compusă în principal din forțe terestre (pedestime și cavalerie).²³⁰ Putem presupune că pedestimea era recrutată din rândul *comati*, iar cavaleria din *tarabostes*. Printre armele ofensive folosite de geți, putem enumera arcul cu săgeți, menționat de marele poet latin Horațiu ca armă getică, lăncile, săbiile drepte și curbe (*falces*), pumnalele curbe (*sicae*) sau cuțitele de luptă. Ca arme defensive avem scuturile, coifurile sau armurile. Ca mașini de luptă, geții foloseau balista, berbecul de luptă, turnul de luptă sau carul de luptă. Steagul sub care geții luptau era celebrul „balaur” dacic *draco*, care în

²²¹ Aurel Rustoiu, *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană*, Cluj Napoca, 2002, p. 132-133.

²²² *Ibidem*, 33-40, 132-133.

²²³ *Ibidem*, p.33.

²²⁴ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 13.

²²⁵ Dionisie M. Pippidi, *op.cit.*, p.116-117.

²²⁶ Radu Vulpe, *op.cit.*, p.5.

²²⁷ Zoe Petre, *op.cit.*, p. 51.

²²⁸ Ion Horațiu Crișan, *op.cit.*, p.179.

²²⁹ Alexandra Ștefan; M. Zahariade; C. Vlădescu, art. „Armata” în *EAIVR*. I (A-C)/1994, Editura Enciclopedică, București, p. 110.

²³⁰ N. Ciobanu (colonel); C. Popa (colonel); I. Giurcă (maior), *Istoria artei militare*, vol. I, *Arta militară românească și universală în epoca veche și medie*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1991, p. 63.

goana cavaleriei, curentul de aer pătrundea prin gura deschisă a capului de lup, producând un zgomot foarte puternic, care deranja inamicul.²³¹

Mircea Eliade propune o explicație interesantă a numelui *daci*,²³² care ar fi reprezentat în timpuri arhaice o confrerie inițiativă de războinici, evoluând apoi, odată cu extinderea privilegiului militar, asupra întregului popor.²³³ Istoricul Zoe Petre consideră că „*acest moment de divulgare a meșteșugului războinic ar putea coincide cu momentul organizării armatei sub Burebista*”. Ipoteza în cauză „*ar deschide eventual și calea unei explicații posibile a dublului nume purtat de neamul lui Burebista în izvoarele antice*”.²³⁴

Burebista va fi ucis în același ani cu Cezar (44 î.e.n.), în urma unui complot al aristocrației geto-dace, care nu agreea unificarea tuturor triburilor trace sub o singură stăpânire și care dorea să-și păstreze vechiul caracter autonom. Ucigașii regelui vor împărți imperiul în patru regate, iar apoi, pe vremea expediției trimise de Augustus împotriva dacilor, în cinci.²³⁵ Centrul din Transilvania va fi condus de marele preot Deceneu. Legăturile politice dintre geți, daci și romani vor continua și după moartea lui Burebista și Cezar, marcând o politică de dezbinare între geți și daci. Înainte de izbucnirea conflictului dintre Octavian și Marc Antoniu, dacii au trimis soli la Octavian, oferindu-i ajutorul lor. Acesta va refuza oferta dacilor, care vor stabili legături politice cu Marc Antoniu,²³⁶ în vreme ce Octavian câștigă de partea sa pe geți. Se vorbea chiar de o încrucișare între regele geților, Cotiso și împăratul roman Octavian.²³⁷ Legăturile politice dintre cei doi vor fi condiționate de sprijin militar în urma conflictului dintre Octavian și Marc Antoniu și vor lua sfârșit odată cu venirea la putere a lui Decebal, care va unifica din nou triburile geto-dace, aflate în conflict până la acea vreme.²³⁸ Pârvan afirmă că geții au fost întotdeauna de partea celor care au susținut autonomiile locale orientale, precum Pompei și Marc Antoniu, dușmani ai unor „imperialiști” care deznaționalizau popoarele precum Cezar și Octavian.²³⁹ Regii daci s-au aliat întotdeauna cu acel comandant militar care dispunea de forțe armate mai mari decât oponentul său. Pompei dispunea la Pharsalus de aproape două ori mai mulți soldați decât Cezar,²⁴⁰ la fel și Marc Antoniu, care a avut la Actium o forță militară dublă față de Octavian.²⁴¹ Despre războiul civil dintre Cezar și Pompei (49-45 î.e.n.) ne vorbesc două izvoare antice, care îi menționează și pe geți în acest conflict. Primul izvor este o scrisoare către Atticus numită *Epistulae ad Atticum*, redactată în martie 49 î.e.n. de către Cicero. Scrisoarea a dezvăluit o informație indirectă cu privire la existența unor tratative ale adepților lui Pompei purtate cu geții,

²³¹ Valentin Marin, „Dunărea de Jos în concepția strategică a lui Burebista” în *Noema*, Vol. IX, 2010, p. 463.

²³² Anumiți istorici și filologi susțin că etnonimul *daci* al proveni de la indo-europeanul *daoi* „lupi”.

²³³ Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Humanitas, 1995, p. 15.

²³⁴ Zoe Petre, *op.cit.*, p. 52.

²³⁵ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 11.

²³⁶ Cassius Dio, *Historia Romana*, LI, 22, 8.

²³⁷ A.D. Xenopol, *op.cit.*, p.99.

²³⁸ *Ibidem*, p.103.

²³⁹ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 48.

²⁴⁰ *Enciclopedia Civilizației Romane* (ed. Dumitru Tudor), București, 1982, p. 580.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 19.

armenii și colchii.²⁴² Al doilea izvor narativ este un fragment din *Farsalia*, redactată de poetul Lucan, care ne relatează probabil despre participarea diverșilor dinaști daci și geți la războiul civil.²⁴³ Pentru a scrie *Pharsalia*, autorul a consultat alți scriitori celebri ai lumii antice precum Titius Livius, Seneca Retorul, Cicero sau Cezar.²⁴⁴

Referitor la originile puterii lui Burebista și idealul său, Strabon ne relatează următoarele:²⁴⁵ „Burebista, bărbat get,²⁴⁶ dobândind conducerea asupra neamului său, i-a îndreptat pe acești oameni istoviți de neîncetatele războaie și i-a înălțat în așa măsură prin exercițiu, cumpătare și râvnă în îndeplinirea ordinelor (regale), încât în puțini ani a instaurat un mare imperiu, și a supus geților pe cei mai mulți dintre vecini”.²⁴⁷ Dacă e să analizăm relatarea lui Strabon, putem afirma că Burebista pune capăt vechiului tip de societate, în care nu exista o autoritate de tip statală care să reglementeze activitatea războinică a triburilor geților (în special nobilimea) și să o subordoneze puterii, stabilind o dominație unică de tip monarhic.

Pe plan social, statul lui Burebista va atinge un nivel ridicat de moralitate și dezvoltare.²⁴⁸ Acest lucru a fost posibil numai cu ajutorul preotului Deceneu, principalul sfătuitor al lui Burebista, care a primit din partea regelui geților „o putere aproape regală” (asta însemnând administrativă dar și spirituală, unde Marele preot avea un caracter profetic, de esență divină) și care îi va învăța pe aceștia tainele înțelepciunii, filosofiei, fizicii și astronomiei.²⁴⁹ Literatura antică va face din geți un popor fabulos prin vitejia, înțelepciunea și sentimentul lui de dreptate.²⁵⁰

Tot Strabon ne oferă și informații despre obiceiul zeificării Marelui preot care era și sfetnicul regelui la geto-daci: „Obiceiul acesta (ca cineva să fie zeificat) – spune Strabon – a dăinuit până în vremea noastră, fiindcă de la Zalmoxis s-a găsit totdeauna cineva care să fie sfetnic al regelui și apoi geții să-l socotească drept zeu”.²⁵¹ Deceneu, despre care tot Strabon spune că a călătorit în Egipt, îi va convinge pe geți să taie vița de vie ca să nu mai bea vin²⁵² și să se abțină de la consumul de carne:²⁵³ „a ajuns la geți obiceiul pitagoreic, adus lor de Zamolxis, de a nu se atinge de carnea animalelor”.²⁵⁴

²⁴² Cicero, *Epistulae ad Atticum*, IX, 10, 3.

²⁴³ Lucan, *Pharsalia*, II, 50-55.

²⁴⁴ Eugen Cizek, *Istoria literaturii latine*, vol. II, București, 1994, p. 482-483.

²⁴⁵ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 11.

²⁴⁶ În greaca veche, ὄνις Γέρης înseamna „bărbat get” sau ”om get”. S-ar putea traduce și prin „unul dintre geți”. Strabon mai utilizează în lucrarea sa *Geografia* și epitetul de Δακούς – Δᾶοι „daci”, pentru a-i putea distinge geografic pe tracii de la nord de Istru. Trebuie să ținem cont că în lumea greco-romană, epitetul de *daci* deja intrase în uzul istoricilor datorită lucrării *De Bello Gallico* a lui Cezar. Vezi Strabon, *Geografia*, VII, 3, 12.

²⁴⁷ Traducere din Zoe Petre, *op.cit.*, p. 47-48.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 49-50.

²⁴⁹ Iordanes, *Getica*, XI, 67.

²⁵⁰ Vasile Pârvan, *op.cit.*, p. 52.

²⁵¹ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5.

²⁵² *Ibidem*, VII, 3, 11.

²⁵³ Andrei Nour, *op.cit.*, p. 29.

²⁵⁴ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5.

Obiceiul de a consuma vin a pătruns în viața geților datorită influenței grecești. Dar cine putea să adopte un stil de viață degenerat, asemănător lumii greco-romane? Firește că o parte din aristocrația geto-dacilor care nutrea sentimente ostile față de unitatea realizată de Burebista și care vor pune la cale asasinatul regelui. De altfel, Strabon nu menționează locul unde geții au tăiat vița de vie. Acest loc poate fi în Dobrogea unde existau orașele pontice grecești și vinul era la modă de multă vreme, în Moesia,²⁵⁵ sau în Tracia, unde existau influențe grecești. Se cunoaște faptul că mai toți barbarii nordici consumau hidromel (o băutură fermentată, obținută din miere), iar geto-dacii erau cei mai mari producători de miere și produse de miere. Despre acest lucru avem chiar știri precise, care ne spun că geții, popor de păstori și agricultori primitivi, se hrăneau cu lapte, cu miere și cu legume, iar vinul nu-l cunoșteau.²⁵⁶ De altfel, caracterul războinic de tip barbar al geților se încadrează perfect în tipologia „barbarului” consumator de mied, descris de către poetul Ovidiu:

„Glas sălbatic, față cruntă, lui Marte imagine vie,
Cu coamă, cu barba de fier neatinsă,
Dreapta lui, nu leneșă, rănește cu cuțitul
Purtat de tot barbarul, la coastă atârnat”.²⁵⁷

Istoricul român Alexandru Xenopol îi descrie pe geți ca fiind „plini de energia barbară a rasei lor, oțeliți prin credința în nemurire, uniți într-un corp mare și compact, ocupând o pozițiune dintre cele mai tari, atât pentru atac cât și pentru apărare, cu mintea lor ageră, predispusă pentru primirea civilizației, pe care însuși dușmanii lor firești se însărcinau să le-o comunice, ei devenise pentru stăpânii lumii o primejdie din cele mai mari, și dacă nu ar fi luat un Traian în mână conducerea destinilor poporului roman, apoi este de crezut că în loc de a vedea pe Romani mergând asupra Sarmisagetuzei, am fi aflat pe Daci apucând drumul către cetatea eternă”.²⁵⁸

Bibliografie

Izvoare

Acornion (decretul dionysopolitan în cinstea sa) în *Istoria României în texte* (coordonator Bogdan Murgescu), Editura Corint, București, 2001, Wilhelm Dittenberger; Friedrich Hiller, *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, Leipzig, 1917, p. 447 și în Ernst Kalinka, „Antike Denkmäler in Bulgarien” în *Schriften der Balkankommission*, Wien, 1905, p. 85-94.

²⁵⁵ Andrei Nour, *op.cit.*, p. 74.

²⁵⁶ Pomponius Mela, *Description of the World*, translation by F. E. Romer, Michigan, 1998, II, 21, p. 75.

²⁵⁷ A.D. Xenopol, *op.cit.*, p. 90.

²⁵⁸ *Ibidem*, p. 95-96.

<http://www.archive.org/stream/syllogeinscripti02dittuoft#page/446/mode/2up>
<http://www.archive.org/stream/schriftenderbal00abtegoog#page/n51/mode/2up>

Caesar, *Gallic War*, VII, 9.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0001>

Cassius Dio, *Roman History*, XXXVII, 13.

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/

Cicero, *Epistulae ad Atticum*, IX, 10, 3.

<http://perseus.uchicago.edu/perseuscgi/citequery3.pl?dbname=PerseusLatinTexts&getid=1&query=Cic.%20Att.%209.10>

Dio Chrysostomos, *Orationes*, 36, 4.

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dio_Chrysostom/Discourses/36*.html

Diodor din Sicilia, *Bibliotheca historica*, V, 29.

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/5B*.html

Isidor din Sevilla, *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*, 3.

http://www.forumromanum.org/literature/isidorus_hispalensis/historia.html#3

Jordanes, *The Origin and Deeds of The Goths*, XI

<http://people.ucalgary.ca/~vandersp/Courses/texts/jordgeti.html#XI>

Lucan, *Pharsalia*, II, 50-55.

<http://www.thelatinlibrary.com/lucan/lucan2.shtml>

Pliny the Elder, VIII, 213

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Pliny_the_Elder/8*.html

Pomponius Mela, *Description of the World*, translation by F. E. Romer, Michigan, 1998.

Strabon, *Geography*, VII.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0239%3Abook%3D7%3Achapter%3D3%3Asection%3D11>

Suetonius, *The Lives of the Twelve Caesars*, I, 44.

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Julius*.html

Tacitus, *Cartea despre Germania*, Traducere din latinește de I. P. Sachelarie, Casa Școalelor, București, 1923, Cap. XXVIII-XIX, p. 31-32.

Lucrări de specialitate

Birkhan Helmut, *Die Kelten*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1999.

Christensen Arne Søby, *Cassiodorus, Jordanes, and the History of the Goths. Studies in a Migration Myth*, Museum Tusculanum Press, 2002.

Ciobanu N. (colonel); Popa C. (colonel); Giurcă I. (maior), *Istoria artei militare*, vol. I, *Arta militară românească și universală în epoca veche și medie*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1991.

Cizek Eugen, *Istoria literaturii latine*, vol. II, București, 1994.

Crișan Ion Horațiu, *Burebista and his time*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1978.

Daicoviciu Hadrian, *Dacii*, Editura Științifică, București, 1965.

Eliade Mircea, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Humanitas, 1995.

Le Glay Marcel; Voisin Jean-Louis; Le Bohec Yann and Cherry David, *A History of Rome*, 2009.

Gramatopol Mihai, *Artă și arheologie dacică și romană*, Editura Sport-Turism, București, 1982.

Lica Vasile, *Scripta dacica*, Brăila, 1999.

Nour Andrei, *Cultul lui Zamolxis. Credințe, rituri și superstiții geto-dace*, Editura Antet.

Oltean Ioana A., *Dacia: Landscape, Colonization and Romanization*, Taylor & Francis, 2007.

Pârvan Vasile, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Editura Meridiane, București, 1982.

Popa-Lisseanu G., *Continuitatea românilor în Dacia. Dovezi noi*, Editura Saeculum, București, 2010.

Ruscu Ligia, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj Napoca, 2002.

Rustoiu Aurel, *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană*, Cluj Napoca, 2002.

Xenopol A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Vol. I, Dacia până la 270 d. H.r., 1896.

Periodice, reviste

Condurachi Emil, „Burebista și orașele pontice”, *SCIV*, 3-4, 1953.

Daicoviciu Constantin, *Le problème de la continuité en Dacie* în *Revue de Transylvanie*, IV, 1940.

Glodariu Ioan, „Politica externă. Acțiunile lui Burebista în vestul Daciei” în *Istoria românilor*, I, 2001.

Hanson W. S.; Haynes Ian, „Roman Dacia: the making of a provincial society”, 2004, *Journal of Roman Archaeology*.

Jordanov Kiril, „Histoire politique des Gètes à l' époque de Burebista et de ses Sucseures”, în *Studia Archeologica et Historia Antiquae. Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chișinău, 2009.

Marin Valentin, „Dunărea de Jos în concepția strategică a lui Burebista” în *Noema*, Vol. IX, 2010.

Mihailov Georgi I., *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, Vol. I, ed. 2, Academia Litterarum Bulgarica, Sofia, 1970.

Petre Aurelian, „Cucerirea orașelor pontice de către Burebista”, în *Pontica*, IV, 1971.

Petre Zoe, „Armata lui Burebista”, în *2050 de ani de la făurirea de către Burebista a primului stat independent și centralizat al geto-dacilor*, Emil Condurachi, Dumitru Berciu, Constantin Preda (coord.), Universitatea din București, 1980.

Rădulescu Adrian, „Burebista și Dacia Pontică” în *Magazin Istoric*, anul X, nr. 6 (111), iunie 1976.

Ștefan Alexandra; Zahariade M.; Vlădescu C., art. „Armata” în *EAIVR*. I (A-C)/1994, Editura Enciclopedică, București.

Suceveanu Alexandru, „Πρωτος καί μέγιστος (Βασιλεύς) των επί Θράκης βασιλέων” (IGB, I, 13 r. 22-23), în *Pontica*, XXXIII-XXXIV, 2000-2001.

Vulpe Radu, „Burebista” în *Magazin Istoric*, anul X, nr. 9, (114), septembrie 1976.

Enciclopedii, dicționare

Enciclopedia Civilizației Romane (ed. Dumitru Tudor), București, 1982.

Koch John T., *Celtic culture: a historical encyclopedia*, Santa Barbara and Oxford: ABC Clio, 2006.

Pippidi Dionisie M., *Dicționar de istorie veche a României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

„EX LIBRIS MEIS”
- din zestrea bibliotecilor particulare românești -

TINA PETROIU

Biblioteca Centrală Universitară „Carol I”

tina_vs_u@yahoo.co.uk

„1785 martie 23. Această cârticică este a preotului Ioan Munteanu, iar cine s-ar ispiti a o fura sau a o înstreina, să fie afurisit și blestemat de domnul nostru Isus Hristos și de prea curata lui maică și de 318 sfinți apostoli de la Nicheea; să-l lovească cutremurul lui Cain; buzele lui Gheez; hierul și peatra să putrezească, iar trupul acelui după moartea lui să stea întreg. Amin, Amin, Amin. Ioan”²⁵⁹. În acest fel își înlănțuiau valorile bibliofile unii colecționari din trecut, menționi de proprietate de o frumusețe stilistică desăvârșită. Străjer al cărții, ex-librisul marchează apartenența și transmiterea în timp a unei comori, fiind totodată și o formă de danie. Cel mai vechi ex-libris românesc este aplicat sub formă de etichetă de lemn pe verso primei coperte a incunabulului „Catholicon”, care se găsește la Biblioteca Bruckenthal din Sibiu. Ex-librisul aparținea lui Johannes de Balbus și era datat 1476²⁶⁰.

Pasiunea pentru cărți, în special, pentru cunoaștere, în general, se pierde undeva în negura timpului, începând, probabil, cu imnurile colecționate de mesopotamieni, de Esarhaddon, tatăl lui Assurbanipal, continuând cu Aristotel și școala sa – Lyceum - iar celălalt capăt, de asemenea, nu va fi atins niciodată.

„Urmând pilda bunilor Domni din trecut și spre amintirea faptelor împlinite în acest pătrar de veac, voim a înființa un așezământ spre binele tinerimii universitare”²⁶¹. La 3 mai 1891, Regele României, Carol I, anunța scopul înființării Fundației Universitare „Carol I”, printr-o scrisoare adresată lui Lascăr Catargiu: acela de a lega, prin cultura națională, generațiile viitoare, „de neam și patrie, de tron și de dinastie”²⁶². Gând nobil, care traducea prin cuvinte dorința oamenilor de a avea acces la educație, de a avea posibilitatea să citească măcar o carte în afara Bibliei.

„Urmașilor mei Văcărești / Las vouă moștenire / Creșterea limbii românești / Ș-a patriei cinstire”. Frumosul „Testament literar” al lui Ienăchiță Văcărescu (1740-1797) poate rezuma sânguința bibliofililor din trecut de a-și dona o parte din „adunătura” anilor, constituind astfel primele biblioteci publice românești (ce au luat ființă după 1830, la București, Craiova și Iași)²⁶³, școlare și mănăstirești.

²⁵⁹ Corneliu Dima-Drăgan. *Ex-libris: bibliologie și bibliofilie*. București: Litera, 1973, p. 121.

²⁶⁰ Tudor Nedelcea. *Carte despre carte*. Craiova: Alma, 2008, p. 292.

²⁶¹ Tzigara-Samurcaș, Al. *Fundațiunea Universitară Carol I: 1891-1931*. București: Socec, 1933, p. 13.

²⁶² N. Iorga. *Pilda bunilor domni din trecut față de școala românească*. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*. Seria II, Tom XXXVII, 1914.

²⁶³ Corneliu Dima-Drăgan. *op. cit.*, p. 122.

În general, istoria bibliotecilor românești este strâns legată de istoria donațiilor. Uneori, donațiile erau constituite sub forma de legate testamentare, care impuneau bibliotecilor o anumită formă de organizare, dar și de păstrare laolaltă a colecției. S-a constituit în acest mod, de exemplu, Biblioteca Documentară "G.T. Kirileanu" sau biblioteca „Petru Comarnescu” din Suceava. Pe de altă parte, unele mari biblioteci naționale sau publice au luat naștere prin comasarea unor fonduri de la alte instituții mai mici. Menționăm aici Biblioteca Colegiului Național „Sf. Sava” din București, care, în urma Regulamentului Școalelor, a preluat fonduri de publicații de la Mitropolie și unele mănăstiri din Țara Românească (Mărgineni), precum și biblioteca stolnicului Cantacuzino. Fondul inițial al Bibliotecii Naționale a fost preluat de la Mitropolia Ungrovlahiei, care totaliza peste 8.000 de volume²⁶⁴.

Ctitorii de mănăstiri - Stolnicul Constantin Cantacuzino și Radu, fiul său, aga Matei Cantacuzino, Alexandru, Nicolae și Constantin Mavrocordat, Ioan Scarlat, ginerele lui Nicolae Mavrocordat, alți domnitori, boieri sau fețe religioase – au înzestrat așezămintele și cu importante colecții de manuscrise sau cărți tipărite, care erau înregistrate fie în catagrafii, împreună cu averile „*mișcătoare și nemișcătoare*” ale mănăstirilor, fie în cataloage sau liste²⁶⁵. Ulterior, nestematele lor, purtătoare de ex-librisuri de o rară frumusețe, au constituit piatra de temelie a unor mari (prin dimensiune și valoare) biblioteci românești.

Constantin Brâncoveanu a acordat o atenție deosebită așezării monahale de la Hurez, unde a constituit și o bibliotecă, pentru „*prea înțeleaptă îmbelșugare*” a sufletelor, după cum grăiește inscripția grecească de „*pe una din ușile caselor egumenești*”. Aici, arhimandritul Ioan va isprăvni construcția ansamblului mănăstiresc și va depune toate eforturile la tipărirea, la Râmnic, în 1706, a uneia dintre primele cărți ieșite de sub teascurile acestui centru tipografic.

Biblioteca de la Hurez a funcționat de la sfârșitul secolului al XVII-lea până la jumătatea secolului al XIX-lea²⁶⁶, într-o perioadă când existența ființei noastre naționale era puternic amenințată de tendințele expansioniste ale marilor puteri europene, iar istoriografia străini relatau date eronate despre trecutul țărilor românești. În condițiile date, luminarea genezei daco-romane și a permanenței poporului român pe teritoriul danubiano-pontic, devenise o problemă de maximă însemnătate și actualitate politică și culturală, întru estomparea efectelor negative ale demersurilor amintite. Sfătuit de eruditul său cancelar, Stolnicul Constantin Cantacuzino, domnul Constantin Brâncoveanu a adunat în biblioteca de la Hurez edițiile greco-latine ale cronografiilor bizantine, care cuprindeau numeroase informații despre războaiele daco-romane, colonizarea Daciei, retragerea aureliană, apariția primelor formațiuni statale pe teritoriul țărilor românești și întemeierea Principatelor etc. Catalogul bibliotecii Mănăstirii Hurez inserează, de asemenea, monumentală *Biblia sacra polyglotta*, tipărită la Londra, între 1653-1657, *Biblia de la București*, *Lexiconum manuale graeco-latinum* (aparținând lexicografului Cornelius Schrevelius, Padova, 1687) și multe alte documente.

²⁶⁴ Corneliu Dima-Drăgan. *Bibliologie generală*. București: Tipografia Universității București, 1976, p. 38.

²⁶⁵ *Ibidem*, p. 49.

²⁶⁶ Doru Bădără. *O carte cu pecetea lui Constantin Brâncoveanu în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitate din București*. În: "Revista de istorie", tom 42, nr. 5, 1989, p. 509.

În această bibliotecă domnească se află voluminosul atlas universal, alcătuit de stolnicul Constantin Cantacuzino. Acest atlas, cu o multiplă funcționalitate în epoca brâncovenească, este alcătuit din 164 de hărți, extrase din scrieri geografice imprimate la Roma, Paris, Amsterdam, Veneția, Padova. Aceste hărți constituie reprezentări ale Imperiului Roman (cu Dacia antică), ale Europei și Imperiului Otoman (cuprinzând și cele trei țări românești), precum și câteva documente cartografice consacrate Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei²⁶⁷. În anul 1865, o parte din colecția brâncovenească de la Mănăstirea Hurez a ajuns la Biblioteca Centrală a Statului²⁶⁸.

Ultima mențiune despre fondurile bibliotecii Mănăstirii Hurez o găsim la Gr. G. Tocilescu care, în raportul prezentat ministerului, arată că a ridicat de la această mănăstire 38 de manuscrise și 393 tipărituri (228 grecești, 15 slavonești, 89 românești, 13 latine, 43 greco-latine, 5 diverse, printre cele 89 de cărți românești. Printre acestea, se va fi aflat și exemplarul din Biblia lui Șerban ajuns împreună cu celelalte cărți de la Hurez la Muzeul Național²⁶⁹.

Domnitorul Alexandru Mavrocordat Exaporitul, mare dragoman al Porții Otomane între 1673 și 1709, este fondatorul Bibliotecii Mavrocordaților, mare bibliotecă românească de renume european, ce a funcționat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Începuturile colecției sale de cărți datează din vremea studenției la Padova și Bologna, dar a preluat un fond de cărți de la socrul său, Ioan Hrisoscoleu²⁷⁰. Al doilea fond de cărți a fost constituit în Țara Românească, de către domnitorul Nicolae Mavrocordat, îndeosebi în timpul celei de-a doua domnii, 1718-1730. Acesta a îmbogățit colecția cu achiziții sistematice de manuscrise și tipărituri, care s-au alăturat tomurilor aflate în posesia sa înainte de 1716 (perioada constantinopolitană) și unei părți din colecțiile de la mănăstirile Hurez și Mărgineni²⁷¹.

Fondul reflectă, în primul rând, preocupările spirituale ale domnitorului, pe de altă parte, exprimă tendințele și nivelul cultural al societății pe care se străduia s-o reprezinte: societatea românească de la jumătatea secolului al XVIII-lea. Colecțiile domnitorului Nicolae Mavrocordat au ajuns la Mănăstirea Văcărești²⁷².

Considerând un criteriu de clasificare aleatoriu, a treia bibliotecă medievală românească importantă este cea a Cantacuzinilor din Țara Românească. Colecția bibliotecii este alcătuită, în cea mai mare parte, din manuscrise și tipărituri, dar și cele mai multe însemnări de proprietate, ce au aparținut stolnicului Constantin Cantacuzino și fiului său, Radu (Rodolfo). Există, de asemenea, cărți cu autografe ale altor Cantacuzini: postelnicul Constantin Cantacuzino, tatăl stolnicului, cel care a întemeiat ramura cantacuzinească în Țara Românească, Drăghici, Șerban,

²⁶⁷ Corneliu Dima-Drăgan. *Ex-libris: bibliologie și bibliofilie*, p. 96-97.

²⁶⁸ *Idem*, *Bibliologie generală*, p. 39.

²⁶⁹ Gr. G. Tocilescu. *Raporturi asupra mănăstiri, schituri și biserici din țară*. Apud: Doru Bădără. *op. cit.*, p. 510-511.

²⁷⁰ Corneliu Dima-Drăgan. *Biblioteci umaniste românești: istoric, semnificație, organizare*. București: Litera, 1974, p. 56.

²⁷¹ *Ibidem*, p. 57-58.

²⁷² Corneliu Dima-Drăgan. *Bibliologie generală*, p. 38.

Mihai și Matei, frați mai mici sau mai mari ai stolnicului, Toma Cantacuzino, feciorul agăi Matei, și Ștefan Cantacuzino, fiul cel mare al stolnicului²⁷³.

Postelnicul Constantin Cantacuzino, cel care a întemeiat ramura muntenească a familiei Cantacuzino și care a ctitorit Mărginenii este, totodată, fondatorul primei biblioteci cantacuzinești. El a format această bibliotecă sub imperativul pregătirii culturale a fiilor săi, pentru care a adus în țară pe Pantelimon Ligaridis și Ignatie Petriș, doi dascăli din insula Hios²⁷⁴.

Sunt multe de spus despre cele trei biblioteci medievale românești, mai sunt multe de adăugat în legătură cu alte colecții de carte (spre exemplu, colecția voievodului Mihail Sturza, care a ajuns la Academia Mihăileană din Iași, cea a episcopului Dionisie Romano, ce a marcat începuturile Bibliotecii Academiei Române²⁷⁵), dar bogăția datelor și importanța edificiilor descrise sunt invers proporționale cu spațiul limitat al unei expuneri, rezervat unor scurte treceri în articole de revistă. Iar distanța se mărește odată cu trecerea timpului și ieșirea la lumină, prin truda bibliografilor, adevărați ziditori de cultură, a altor comori ascunse prin rigolele veacurilor. Prin urmare, reconstituirea vechilor biblioteci românești trebuie să continue, pornind de la vechile - dar și recente - izvoare bibliografice, o foarte mică parte din acestea fiind redată la sfârșitul acestei scrieri.

După cum am mai spus, colecțiile bibliotecilor particulare au ajuns, prin donație, să constituie, chiar să inițieze fondurile unor mari biblioteci publice, academice sau de învățământ, donații făcute fie direct acestor biblioteci, fie altor colecționari, care, la rândul lor, le-au scris hrisov de danie. Rândurile care urmează pot fi considerate un scurt catalog cronologic cu unele dintre cele mai importante personalități ale culturii române și cei mai pasionați bibliofili.

Samuel von Brukenthal (1721-1803), ridicat la rangul de baron al Imperiului în anul 1762, cel mai important reprezentant al iluminismului săsesc. Bibliofil și colecționar pasionat de tablouri, stampe și gravuri, monede și medalii, bibliotecă cu cărți rare, manuscrise, incunabule, piese arheologice. Cele mai multe piese au fost adunate în perioada 1759-1774, când s-a aflat mai mult la Viena. Cea mai mare parte a colecțiilor se află astăzi în patrimoniul Muzeului Brukenthal din Sibiu, deschis publicului în 1817²⁷⁶.

Samuel Teleki (1731-1822), aflat la Viena, în funcție de cancelar, a pus la punct planul unei mari biblioteci europene. Și-a alcătuit o bibliotecă enciclopedică, poliglotă, cu cărți, incunabule în latină, greacă, germană, franceză, arabă, italiană, ebraică, totalizând 40.000 de volume. Între anii 1799-1802 a construit o clădire specială pentru colecția sa, iar în 1802, biblioteca și-a deschis porțile publicului fiind declarată, prin testament, bibliotecă publică²⁷⁷.

Ignatius Salletius de Batthyán (1741-1798), episcop al Transilvaniei între 1780-1798, a colecționat manuscrise și cărți, alte rarități, pe care le-a donat prin testament „provinciei

²⁷³ Corneliu Dima-Drăgan. *Biblioteci umaniste românești: istoric, semnificație, organizare*, p. 40.

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 41.

²⁷⁵ Corneliu Dima-Drăgan. *Bibliologie generală*, p. 38.

²⁷⁶ Gh. Buluță, Victor Petrescu, Emil Vasilescu. *Bibliologi români : dicționar*. Târgoviște: Editura "Bibliotheca", 2011, p. 51-52.

²⁷⁷ Gh. Buluță, Victor Petrescu, Emil Vasilescu, *op.cit.*, p. 234.

Transilvania și bisericii catolice”, administrate de episcopia romano-catolică din Alba-Iulia. Biblioteca sa particulară, cuprinzând aproximativ 18.000 de volume, printre care celebrul *Codex Aureus* din secolul al IX-lea²⁷⁸, precum și numeroase incunabule, a avut o destinație publică „deschisă oricui în ceasurile stabilite”²⁷⁹. Documente din acest fond au fost donate și micilor biblioteci ale călugărilor iezuiți.

Alexandru Odobescu (1834-1895) a donat, începând cu 1871, primele 543 de volume Bibliotecii Academiei, printre donații numărându-se *Manuscrisele Văcărești*. Donațiile sale, adevărată tradiție urmată și de alți membri din Academie, erau însoțite de liste, veritabile bibliografii, cu autor, titlu, număr de volume, format. De asemenea, a alcătuit împreună cu Al. Papiu Ilarian o listă de cărți care lipseau din fondul Bibliotecii Academiei și care ar fi trebuit să fie acolo, propunând chiar și cumpărarea bibliotecii lui Al. Papiu-Ilarian. Și-a oferit chiar diurna de academician pentru a achiziționa cărți. Bibliofil pasionat, a urmărit să-și alcătuiască o bibliotecă de cărți rare, valoroase prin conținut și formă. Biblioteca sa personală a fost una enciclopedică, permanent îmbogățită cu achiziții de la Paris, Londra, Leipzig, Sankt Petersburg și estimată la peste 8.000 de volume, pentru care a întocmit și un catalog al bibliotecii, în limba franceză și română. A adus la Biblioteca Academiei o serie de cărți rare și manuscrise aflate la mănăstirile din Oltenia: Bistrița și Horez²⁸⁰. O carte care purta semnătura lui Al. Odobescu putea fi considerată o operă de artă.

Vasile Alexandrescu Urechia (1834-1901), membru fondator al Academiei Române (1866). În anul 1889 a decis să fondeze în orașul Galați o bibliotecă publică prin donația ce urma să o facă din propria bibliotecă, care era, la acea vreme, una dintre marile biblioteci din Principatele Române. Biblioteca îi va purta numele, concretizând materializarea concepției bibliologice a lui Urechia. În scrisoarea adresată ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, C. Boerescu, V. A. Urechia mărturisea că acele 3.000-3.500 de volume pe care le donează, „din care multe de o raritate extremă”, reprezintă „tot avutul meu strâns în 34 de ani de muncă”. În realitate, donația a fost mult mai mare: 5.126 de volume, 179 manuscrise, 150 stampe, 27 atlase și hărți și 66 de foi volante. În deceniul următor, V.A. urechia va mai dona 6.000 de volume, cuprinzând piese impresionante prin valoare și conținut.

Biblioteca a fost inaugurată pentru public la 11 noiembrie 1890 în clădirea liceului „Vasile Alecsandri”, fondat tot de V.A. Urechia, la Galați²⁸¹. În cuvântul inaugural, V.A. Urechia a menționat că biblioteca ce o dăruia aparținea în exclusivitate orașului Galați, de unde nu va fi strămutată niciodată. De ce Galați? Alegerea nu a fost întâmplătoare. Prin poziția sa geografică putea deveni un centru de iradiere culturală și spirituală spre Moldova, mai departe spre Basarabia, spre Dobrogea și spre nord-estul Bărăganului.

²⁷⁸ *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Salletius de Batthyan (1741-1798)*. București: Editura Bibliotecii Naționale a României, 2011, p. 11.

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 5.

²⁸⁰ Gh. Buluță, Victor Petrescu, Emil Vasilescu, *op.cit.*, p. 23.

²⁸¹ Adina Berciu-Drăghicescu. *Personalități ale științelor informării și documentării din spațiul românesc*. București: Editura Universității din București, 2008, p. 179.

Bogdan Petriceicu Hașdeu (1838-1907), descendent al unei vechi familii boierești cu preocupări culturale remarcabile, și-a alcătuit o bibliotecă personală, încă din anii de școală, cu primele cărți moștenite de la tatăl său. Adăpostită mai întâi în locuințele proprii, apoi în clădirea Arhivelor Statului și, mai târziu, în Castelul de la Câmpina, după moartea sa, biblioteca s-a împrăștiat. Din fericire, o mare parte din ea - 541 titluri periodice și 3.757 volume de cărți, cuprinzând tipărituri românești vechi, cărți rare străine și lucrări de filologie și istorie contemporană - a ajuns în fondul bibliotecii documentare a Arhivelor Statului de la București, constituită în anul 1862²⁸².

Fost-a „Moșu Bianu”²⁸³ (Ioan C. Bianu, 1856-1935) specialist în literatura românească veche, autorul monumentalei *Bibliografia românească veche*, editor de manuscrise, bibliofil pasionat și „întemeietorul cel adevărat, păzitorul statornic și harnicul străjer al ei”²⁸⁴, al Bibliotecii Academiei Române, pentru care și-a consacrat cea mai mare parte a vieții sale. Stau mărturie, în acest sens, peste 500.000 de volume, mii de manuscrise, stampe, scrisori, periodice, hărți etc. Despre activitatea sa la Biblioteca Academiei, Octavian Goga spunea: „Stăpân și majordom, a petrecut sub aceste ziduri vechi, adunând cărți de azi și mâine peste o jumătate de secol. Nu există colț pe care să nu-l fi chibzuit, foaie în bibliotecă pe care să nu o fi atins. Numai cine i-a văzut degetele alunecând cu savoare pe pergamentul unui vechi codice al limbii române... numai acela va putea aprecia competența, munca și patima neobositului colecționar al neamului. Sub mâinile lui, dintr-un maldăr de cărți răvășite, după 57 de ani de neîntreruptă priveghere, aproape un milion de volume s-au așezat în rafturile neîncăpătoare ale Academiei”²⁸⁵.

N. Iorga (1871-1940) a înființat sute de biblioteci, la sate și orașe și a sprijinit pe orice cale Biblioteca Academiei Române. A strâns în biblioteca personală, devenită publică, cel mai mare fond de carte de istorie din România, care totaliza, la un moment dat, 70.000 de exemplare²⁸⁶. Și-a conceput biblioteca pe baze foarte moderne. Din biblioteca sa, un adevărat organism viu, așa cum însuși considera această instituție, generos donator de carte, N. Iorga a înființat cu o parte din colecțiile sale noi biblioteci și cabinete de seminar: Biblioteca Școlii Române din Franța, a Școlii Române de la Roma, a Școlii Române de la Veneția, Institutul de Bizantinologie din București, Institutul de Istorie Universală din București, Institutul de Studii Sud-Est Europene din București ș.a.m.d.²⁸⁷ La Iași a creat o bibliotecă populară, donând 5.000 de exemplare din biblioteca personală. A susținut și a realizat înființarea unor biblioteci itinerante, a unor biblioteci sătești, a unor biblioteci de fabrică (pentru muncitori) și de penitenciar (mai întâi la Văcărești și apoi la Mislea, jud. Prahova)²⁸⁸. În concepția sa, biblioteca trebuia să fie o instituție deschisă, primitoare, prietenoasă, cu rolul de a educa și a forma cultural și științific pe

²⁸² Adina Berciu-Drăghicescu. *op. cit.*, p. 75.

²⁸³ Ioachim Crăciun. *Doi bibliologi români: Ioan Bianu și Al. Sadi-Ionescu*. Cluj: Cartea Românească, 1987, p.3.

²⁸⁴ *Enciclopedia istoriografiei românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 59.

²⁸⁵ Adina Berciu-Drăghicescu. *op. cit.*, p. 19.

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 92.

²⁸⁷ *Enciclopedia istoriografiei românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 183.

²⁸⁸ Adina Berciu-Drăghicescu. *op. cit.*, p. 93.

cei care îi treceau pragul. Iar cartea era o bijuterie de preț, care cerea să fie îngrijită și respectată. Fluviu de înțelepciune, cartea a fost singura care nu l-a trădat niciodată, după cum afirma în lucrarea sa autobiografică „*O viață de om*”.

Aurelian Sacerdoțeanu (1904-1976). Pentru care cartea era o adevărată plăcere a sufletului și un prieten devotat: „*Îndeosebi am iubit cartea și în ea am pus prinosul ostinelilor mele. Și nu puține fiind astăzi în biblioteca mea, mă întreb cui să le las ca un tezaur de cultură spirituală*”, considerând circulația cărții ca scop primordial și final al cărții. Către sfârșitul vieții, după 50 de ani de activitate, biblioteca lui însuma peste 6.000 de volume, cărți, extrase, cuprinzând lucrări de istorie (838 volume ale lui N. Iorga), științe auxiliare, bibliologie, bibliografii, periodice (840 volume), dicționare de lingvistică, geografie, istorie, și o serie de rarități bibliofile. Cea mai mare parte din bibliotecă a intrat în posesia Arhivelor Naționale Istorice Centrale, prin cumpărare (3.745 volume). În 1964 a donat cărți Mănăstirii Cernica²⁸⁹.

Lista rămâne deschisă, catalogul nu se închide, dar articolul își consideră ultimele rânduri prin câteva cuvinte și imagini despre colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I” din București. De-a lungul timpurilor, această bibliotecă și-a constituit fondul, atât în Unitatea Centrală, cât și în unitățile filiale, și din donații provenite de la alte instituții (Biblioteca Academiei Române, Comisia Monumentelor Istorice, Biblioteca Centrală de Stat – actuala Biblioteca Națională) sau prin mijlocirea unor persoane particulare, renumiți cărturari: Gr. Tocilescu, Gh. Asachi, Titu Maiorescu, Ioan Bogdan, Al. Tzigara-Samurcaș, Dan Simonescu, O. Ghibu etc²⁹⁰. O colecție săracită, în urma evenimentelor din decembrie 1989, de peste 500.000 de volume, printre care: 12.000 volume de carte de patrimoniu (52 din biblioteca lui Mihai Eminescu), ex-librisuri, hărți vechi și aproape 3.700 de manuscrise ale unor personalități ale culturii românești: Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Lucian Blaga, Mircea Eliade²⁹¹.

Cărțile vechi românești reprezintă pentru cadrele didactice, cercetători, studenți, iubitori de cultură, în general, veritabile instrumente de cercetare și de studiu științific. Valoarea lor este augmentată de numeroasele însemnări ale celor care le-au ținut în mâini. Aducem și noi pe masa cititorului, cu încuviințarea bibliotecarului, o pagină din colecția de aur a bibliotecii, subliniind – cuvânt blamat de bibliotecar și fapt admonestat, ca atare – *însemnătatea...însemnărilor*:

- *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652) - cuprinde o însemnare din 1676, în fapt un blestem interesant prin amestecul de slavă și română; blestemul „*da budet neertat*” aparținea lui Necula din Bălțătești (Neamț); emoționantă este și expresia „*robită de tatar*” în însemnarea din 1712, menționând răscumpărarea cărții de un Lupașco, imediat după lupta de la Stănilești²⁹²;

- *Evanghelie* (București, 1682), o danie a lui Șerban Cantacuzino făcută bisericii din Belciugata (Râmnicul Sărat), certificată pe carte, în anul apariției, de către logofătul de divan; în 1729, cartea se afla la protopopul Dragu din Focșani; furată de la acesta, e recuperată de popa

²⁸⁹ Adina Berciu-Drăghicescu. *op. cit.*, p. 142.

²⁹⁰ *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*. București: Centrul de Multiplicare al Universității din București, 1972, p. 13.

²⁹¹ <http://www.bcub.ro/home/istoric> . (Accesat la 31.08.2012.)

Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București, p. 6-7.

Pârvul din Bisca Ianei, în 1776; cartea păstrează semnătura unui Athanasie Popovici, „legătoru de cărți” (1843)²⁹³;

- posesorul unui *Chyriacodromion* (Bălgrad, 1699) consemnează o eclipsă la 2 iunie 1760...²⁹⁴.

Printre lucrările care s-au păstrat din această bibliotecă se numără și un exemplar al *Bibliei de la București* (1688), aflat în colecțiile Bibliotecii Facultății de Litere din cadrul Bibliotecii Centrale Universitare ”Carol I” din București. Această operă fundamentală a culturii noastre se găsea în biblioteca Mănăstirii Hurez în trei exemplare, așa cum rezultă din lista cărților ”rumânești” din „Catastihul de avuturile sfintei mănăstiri Hurezii din sud Vâlcea... încheiat la 21 mai 1791”. Exemplarul ce aparține Bibliotecii Centrale Universitare este marcat cu pecetea mică a lui Constantin Brâncoveanu, aplicată în tuș negru, la p. 1 și pe 932. Pecetea circulară are în centru, închisă în scut, pasărea heraldică a Țării Românești, conturnată cu aripile deschise și zborul în jos, având o cruce în cioc. Este flancată în dextra de un soare iar în senestra de luna crai-nou și are înscris în terasă anul 1691. Deasupra scutului se află coroana principilor imperiali și inițialele K.K., iar sub scut inițialele B.B., totul înconjurat de o elegantă cunună de lauri. Se presupune că această mică pecete marca documentele oferite de ctitor mănăstirii.

Pe volum se află înscrisă explicit apartenența sa la patrimoniul Mănăstirii Hurez; astfel, de la f. <3> la f. <4> este însemnarea ”Dintru ale sfintei mănăstiri Hurezi”, de la p. 1 la p. 2, ”Această sfântă Biblie este a sfintei mănăstiri Hurezi”, pentru ca pe p. 929-933 să fie notat ”Această sfântă și dumnezeiască carte ce se chiamă Biblie este a sfintei și dumnezeiești mănăstiri Hurezii”; toate aceste însemnări sunt făcute de aceeași persoană cu cerneală neagră²⁹⁵.

Ex libris meis... Din tezaurul culturii române, dintre toate cărțile din care înaintașii și-au ridicat castele de cunoaștere, greu de clintit, dintre însemnările care au marcat drumul din trecut spre viitor, din lada de zestre a bibliotecilor particulare românești oferită viitoarelor biblioteci publice, am ales doar o foarte mică dotă, întru primenirea memoriei culturale.

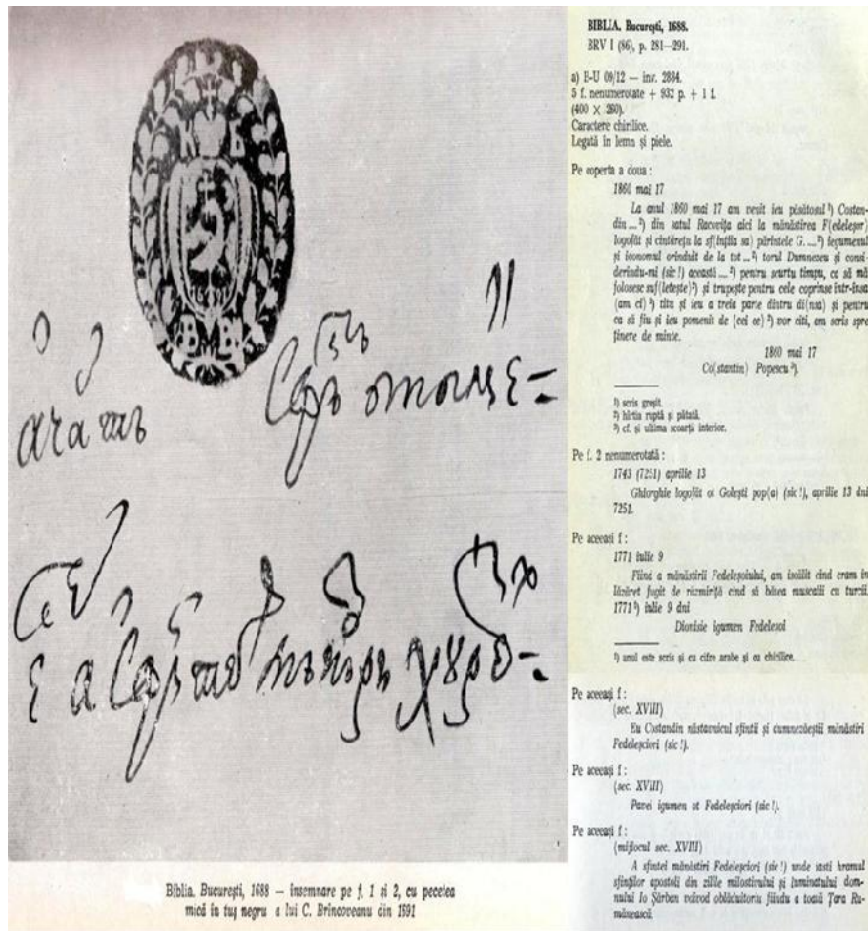
„Și mă rog domniilor voastre, fraților, celor mari și celor mici, carii viți citi pe această carte, găsind greșeale în cuvinte și în slove, de va fii prin puțință să dregiți cu duhul blîndeților și pe mine să nu ma defăimați; căci și eu sunt în lume, învăluit în valurile lumii și să mă ertați. Că precum nu este cu puțință omul în lume a trăi și a nu să poticni, așa și scriitorul a nu greși”²⁹⁶.

²⁹³ Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București, p. 7.

²⁹⁴ *Ibidem*, p. 8.

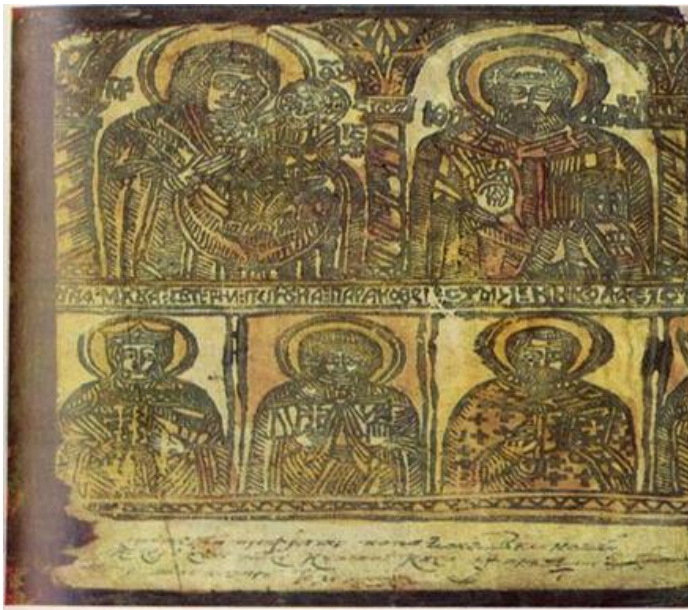
²⁹⁵ Doru Bădără. *op. cit.*, p. 510.

²⁹⁶ *Ex-libris colofon*, trecut la sfârșitul textului, ce marca atât daniile făcute mănăstirilor de către domnitori și boieri, dar și manuscrisele făcute de copişti pentru bibliotecile personale. Corneliu Dima-Drăgan. *Ex-libris: bibliogic și bibliofilie*. București: Litera, 1973, p. 121.

Biblia. București, 1688.

Exemplar aparținând Bibliotecii Centrale Universitare
"Carol I" din București. Susa: *Cartea veche
românească în colecțiile Bibliotecii Centrale
Universitare București.* București: Centrul de
Multiplicare al Universității din București, 1972.

Chyriacodromion, Bălgrad, 1699 — gravură colorată pe lemn, de la Hâșdat, din sec. XIX, pe coperta 2

Chyriacodromion, Bălgrad, 1699 — însemnare pe f. 271 verso

CHYRIACODROMION. Bălgrad (Alba-Iulia), 1699.
BRV I (115), p. 372—377.

B-Uw B. 23238 — inv. 27435 (vezi fig. 23 și fig. 24).

3 f. nenumerotate + 415 f.

(320 X 205).

Caractere chirilice.

Legată în lemn și piele; are cheutori.

Pe coperta a doua:

(cca. 1760)

(Cin)stite și pre frate popa Ione de la Noșac¹⁾²⁾ ca să fii sănătos (sic!) cu toată casa²⁾.

¹⁾ scris greșit.

²⁾ rupt.

Pe f. 271 verso (vezi fig. 25):

1787 oct.

Însemnare despre cărțile ce au rămas de răposatul popa Ioan din Noșac.

Această Păucenie iaste a Marii lui Pașcaș Vasile și i s-au venit la împărțalnice (sic!): 1 cărți Păucenie un Molitvenic și un Cătarasiariu din 2, cel mai mic. Pop(i) [pi] Toma sau nepoatelor lui Catalinii și Marișchi(i) i s-au venit un Apostolear și un Molitvenic (sic!) și Cătarasiariu, iar pop(i) Alexandru o Evanghelie, Liturgie și un Octoih. Anul 1787 octomerie.

Pe f. 415 verso:

(cca. 1760)

Să să știe a cui această sfântă carte, a pop(ii) Ion de la Noșac.

Și să fii ajurist cel ce o-r fura.

Pe aceeași f.:

1760 iunie 2

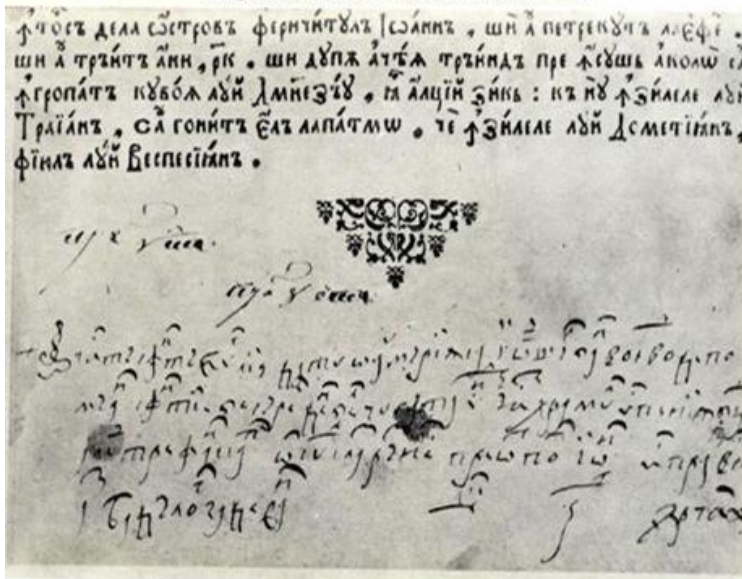
Se se știe cind au tunecat soarele în luna lui iunie în doo zile, vineri, 1760.

Chyriacodromion. Bălgrad, 1699.

Exemplar aparținând Bibliotecii Centrale Universitare "Carol I" din București. Susa: *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*. București: Centrul de Multiplicare al Universității din București, 1972.

Evangelhie. București, 1682 — însemnare pe f. 3 nenumărată

Evangelhie. București, 1682 — însemnare pe f. 4 nenumărată

EVANGHELIE. București, 1682.

BRV I (74), p. 246–251.

a) B-U 09/10 — inv. Sp. 2870 (Donația Ioan I. Movilă)

4 f. nenumărate + 175 f.

(280 × 190).

Caractere chirilice.

Legată în piele.

Pe f. 3 nenumărată (vezi fig. 11):

1776 febr. 13

Această sfințită Evanghelie s-au găsit de furat, fiind a unchi-meu anume popa Dragul¹⁾ prot/opop²⁾ ot Focșani... drept aceasta am însemnat...³⁾ (a)flat-o acum la Iasi(ul) acesta...³⁾ febr. 13 din 1776 popa Pirvul²⁾ ot Bîscu Ianei.

¹⁾ et. și f. 2.

²⁾ rupt și acoperit cu hîrtie.

Pe f. 4 nenumărată (vezi fig. 12):

1682 (1791) decembrie 6

Această sfințită Evanghelie datu-o-au miriia sa Io Șirban rocod de pomani sfinții bisirici din Belciugata, unde iaste hrumul uspenia Bogoroditja¹⁾ a lui Trifon capitan ot sud(stro) Siam Rimnic²⁾ preot popa Ion. Ispornic az Bades lofojit za divan Dechemorie 6 dni 1791.

¹⁾ în traducere = adormirea Maicii domnului.

²⁾ et sudstro Siam Rimnic = în județul Rimnicul Sîrat.

De la f. 1 la f. 3:

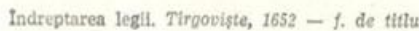
1729 (1737) febr. 26

Februarie 26 dni Iasi 1737.

Această sfințită și dumnezeiască Evanghelie iaste a popii Dragului prot/opop²⁾ ot Focșani.

Evangelhie. București, 1682.

Exemplar aparținând Bibliotecii Centrale Universitare “Carol I” din București. Susa: *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*. București: Centrul de Multiplicare al Universității din București, 1972.

BRV I (61), p. 190-203.

24 f. nenumerate + 795 p.

Caractere chirilice.

b) B-U₁₄ 1 — inv. 54630 (vezi fig. 8).

Pe prima f. liminară și pe f. 2 nenumărată — încercări de condei.

(sec. XVIII—XIX)

¹⁾ se întrerupe; nu se poate preciza despre ce mitropolit este vorba.

1676 (7184) apr. 1.

...³¹) и сыръеніе свѣтлѣго духа сіа книга резоміи правила
румынскѣ де проудѣе изъясняещи. Се азъ рабъ Божію Некула
Бурдѣи и съ зоваго моему Аѣа сынъ Гавриилъ Бурдѣи отъ Бѣ-
череши купилъ за пѣнашеѣкѣ таланти бѣти ...³²) за дѣи еѣи
напомѣи и за дѣи еѣи напомаѣи да помѣиѣи въ сѣкѣи проиѣи
на свѣтѣа жьртвыиѣи и синаѣи въ³³) сѣкѣаи въ³⁴) помѣиѣи иѣиѣи
и памѣи. А тѣи ѣиѣи сіа книга или тѣиѣи отъ сѣкѣи мастѣиѣи
бѣиѣи еѣиѣи и бѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи
и тѣиѣи и аѣиѣи отъ Гѣи Бѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи еѣиѣи
его матѣи и ѣиѣи сѣкѣи и отъ тѣи еѣиѣи въ неѣиѣи и отъ
наѣи да бѣиѣи еѣиѣи, въ³⁵) аѣиѣи въ³⁶) еѣиѣи да бѣиѣи еѣиѣи. При
дѣи ѣиѣи Анѣиѣи Русѣи Бѣиѣи Гѣиѣи(ѣиѣи)а ѣиѣи Мѣиѣи
дѣиѣи.

...și cu stăpînirea sfîntului duh această carte ce se cheamă
pravila românească de județe împărătească eu robul lui Dumnezeu
Nicolae Birlița și cu soția mea Ana, fiul lui Grigoriu
Birlița din Ealătești am cumpărat, pentru 60 taleri ca să fie
(de pomenire pentru) sufletul tatălui nostru și sufletul nostru
să se pomenescă în Sfînta biserică pe sfîntul altar. Am scris în... sfîntul mare pomelnic veșnica lui pomenire...
să fie blestemat și afurisit și anatema de domnul nostru Iisus
Hristos și de preva curată lui mîncă și de toți sfîinții și de 318
părinți cei din Nicea și de noi să fie neierlat. În anul 7181
luna lui martie ziua 1, în zilele lui Ion Antonie Russet voevod
și cîrmuitor al Țării Moldovei/

2) steps.

2) hîrtia pătată cu cerneală.

Exemplar aparținând Bibliotecii Centrale Universitare "Carol I" din București. Susa: *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*. București: Centrul de Multiplicare al Universității din București, 1972.

Sicriiul de aur. Sas-Sebeș, 1683 — f. de titlu verso, cu stema Ardzealului

SICRIIUL DE AUR. Sas-Sebeș, 1683.

BRV I (80), p. 269–273.

B-U 09/4 — inv. Sp. 2847 (Donația Ioan I. Movilă)
168 f.

(195 × 150).

Caractere chirlice.

Legată în lemn și piele.

Pe f. 168 și 168 verso:

1750–1822

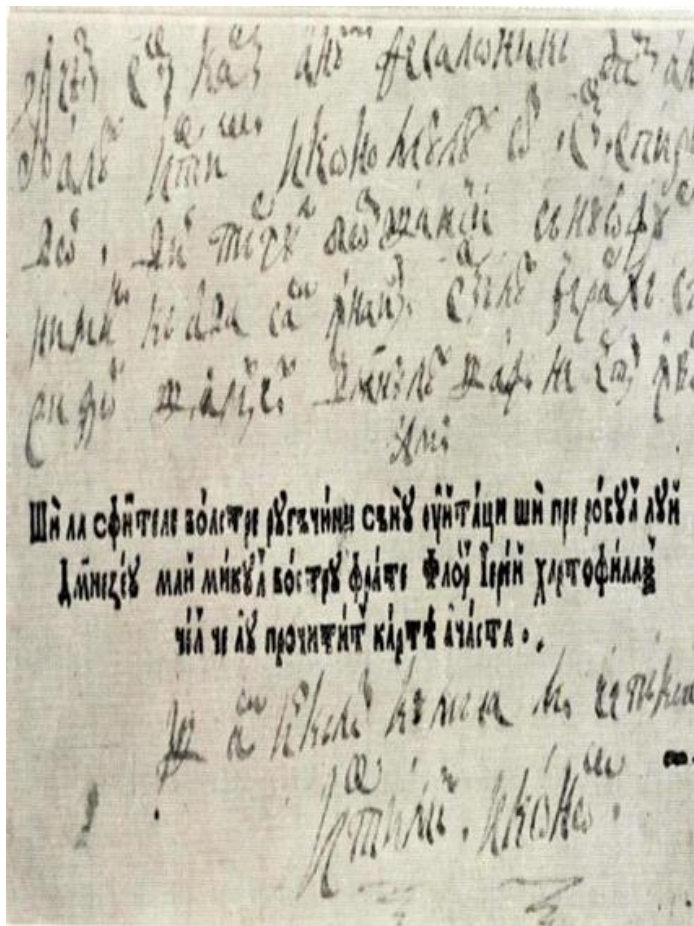
Această carte iaste din cărțile lui Mihai Roșu născut la
1750 și cu răposat la an 1822.

Mihai Roșu din Jima¹⁾ 1750 născut

¹⁾ hirtia tăiată la legat.

Sicriiul de aur. Sas-Sebeș, 1683.

Exemplar aparținând Bibliotecii Centrale Universitare “Carol I” din București. Susa: *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*. București: Centrul de Multiplicare al Universității din București, 1972.

(330 X 220).

Caractere chirilice.

Legată în lemn și piele; a avut cheutori.

Pe f. 4 nenumărată:

1832 mai 12

Această sfințită carte ce se numește Thesalonic, am cumpărat-o de la sfinția sa părintele iconomul Eftimie de la biserică (sic!) sfințului Spiridon din Botoșani în 12 mai 1832.

Nicolai Nedelcovici

De la p. 1 la p. 23:

1789 aprilie 26

Această sfințită carte anume Thesalonic iaste a sfinții sale părintelui Iftimie Bîțgan *¹⁾ din tirgul Botoșani, cari sînt slujitori preoții la sfinția bisericii a sfințului ierarh Spiridon și iaste cumpărat pi drepti bani a sfinții sale. Și ori cine s-ar întimpla ca să o furi sau să o acuzi și n-ar vesti ori la ce neam al meu, unul ca acela să fii blestămat de domnul Isus Hristos și de pre Curata sa maică și de 318 sfinți părinți și procopsală să nu aibă din neam în neam în vecii vecilor, amin.

*de popa Săchelari și iconom*¹⁾

let 1789 apr. 26 Iftimie proin protopop Botoșani
et sf. Spiridon *și iconom*¹⁾

¹⁾ cuvintele cuprinse între asteriscuri sînt scrise cu altă cernelă.

Pe p. 564 (vezi fig. 26):

1789¹⁾

Această sfințită carte anume Thesalonic iaste a me a lui Iftimie iconomului et sf(intul) spiridon din tirgul Botoșani. Să nu o fure nimeni că a da sama înaintea sfințului ierarh Spiridon și a maicii domnului și a fi neertat în veci, amin.
Și am iscălit cu mina me ce păcătoasă Iftimie iconom.

¹⁾ cf. și p. 1-23.

SIMEON, ARHIEPISCOPUL TESALONICULU. VOROAVĂ DE ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI ÎNTRU HRISTOS. București, 1765.
BVR II (344), p. 166-170.

b) B-U₁₄ 63 — inv. 54669.

Pe coperta a doua: însemnări în limba greacă legate de textul cărții și încercări de condei.

Pe f. de titlu:

(sec. XIX)

A. Isăcescu¹⁾

¹⁾ cu caractere latine și chirilice.

Simeon, Arhiepiscopul Tesaloniculu. Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos. București, 1765.

Exemplar aparținând Bibliotecii Centrale Universitare "Carol I" din București. Susa: *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*. București: Centrul de Multiplicare al Universității din București, 1972.

Bibliografie

Berciu-Drăghicescu, Adina. *Personalități ale științelor informării și documentării din spațiul românesc*. București: Editura Universității din București, 2008.

Buluță, Gheorghe; Petrescu, Victor; Vasilescu, Emil. *Bibliologi români : dicționar*. Târgoviște: Editura "Bibliotheca", 2011.

Buluță, Gheorghe; Petrescu, Victor. *Galeria bibliologilor români*. Târgoviște: Editura "Bibliotheca", 2011.

Crăciun, Ioachim. *Doi bibliologi români: Ioan Bianu și Al. Sadi-Ionescu*. Cluj: Cartea Românească, 1987.

Dima-Drăgan, Corneliu. *Bibliologie generală*. București: Tipografia Universității București, 1976.

Dima-Drăgan, Corneliu. *Biblioteci umaniste românești: istoric, semnificație, organizare*. București: Litera, 1974.

Dima-Drăgan, Corneliu. *Ex-libris: bibliologie și bibliofilie*. București: Litera, 1973.

Nedelcea, Tudor. *Carte despre carte*. Craiova: Alma, 2008.

*** *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Salletius de Batthyany (1741-1798)*. București: Editura Bibliotecii Naționale a României, 2011

*** *Cartea veche între restaurare și perpetuare: expoziție de carte veche restaurată la Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” din București și Muzeul Național Cotroceni, iunie-august 2007*. București, 2007.

*** *Cartea veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*. București: Centrul de Multiplicare al Universității din București, 1972.

*** *Enciclopedia istoriografiei românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978

Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice. Seria II, Tom XXXVII, 1914.

Revista de istorie, tom 42, nr. 5, 1989.

<http://www.bcub.ro/home/istoric> . Accesat la 31.08.2012.

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

Condiții pe care trebuie să le îndeplinească materialele trimise Redacției:

- textele trimise de autori trebuie să se regăsească în unul din domeniile de profil ale revistei;
- materialele autorilor se vor redacta cu diacritice, în Microsoft Word (format .docx, .doc, .rtf), font Times New Roman 12, aranjate în pagină;
- autorii sunt rugați să scrie și câteva cuvinte-cheie (tags);
- articolele vor fi trimise până la data de 25 a fiecărei luni, la adresa de e-mail terra_mater_2007@yahoo.com

Pe lângă textul propriu-zis, articolul trebuie să mai cuprindă:

- scurtă prezentare profesională a autorului (maximum 100 de cuvinte), adresa de e-mail a acestuia și instituția în care își desfășoară activitatea;
- bibliografie;
- note de subsol (footnotes) și note de final (end notes), după caz;
- tabele (acolo unde este cazul);
- figuri (acolo unde este cazul).

Redacția își asumă dreptul de a selecta materialele trimise pentru publicare, dar nu își asumă răspunderea pentru afirmațiile din materialele prezentate, aceasta aparținând, în integralitate, semnatarilor textelor trimise.